

Voorwoord

In september 1987 begint een nieuwe fase in het bestaan van De Bundeling, de vereniging van gezelschappen van kinder- en jeugdtheater. In aansluiting op het advies van de commissie Zeevalking stelt het Ministerie van WVC een startsubsidie beschikbaar voor de opzet van een professioneel bureau. De Bundeling vraagt vervolgens in het kader van het kunstenplan 1989-1992 opnieuw subsidie aan en ontvangt een toezegging voor een vierjarige periode, van 1 januari 1989 tot en met 31 december 1992. Doel van het subsidie is de belangenbehartiging van het jeugdtheater professioneel uit te laten voeren. Dit om de achterstand van het jeugdtheater weg te werken, zoals de commissie Zeevalking die in 1986 in haar advies aan de minister van WVC omschrijft. De nadruk ligt hierbij op het totstandbrengen van een adequate financiële ondersteuning van het jeugdtheater door de overheden en een adequate serviceverlening voor jeugdtheatergezelschappen door infrastructurele instellingen.

De opzet van een professioneel bureau bemand door twee eigen medewerkers betekent het begin van een veranderingsproces voor de vereniging. Met de beschikbare middelen en menskracht kan een professionele organisatie worden opgebouwd en is er continue aandacht voor de belangen van het jeugdtheater. De eerste resultaten van dit proces zijn reeds beschreven in het jaarverslag van de Bundeling over de periode 1987-1989.

Vanaf 1990 vormt de toekomst van de vereniging een noodzakelijk punt van aandacht. Centraal staat daarbij de vraag of de professionalisering na 1992 voortgezet kan worden door continuering van het subsidie in de volgende kunstenplanperiode. De minister van WVC beslist in het voorjaar van 1992 om het subsidie aan de Bundeling af te bouwen. Vier jaar na de subsidietoezegging voor de opbouw van een professioneel bureau, ontvangt de Bundeling een eenmalige subsidie voor de afbouw van dat bureau. Per 1 september 1994 wordt het bureau afgebouwd en worden de huidige medewerkers ontslagen.

Dit verslag beschrijft de activiteiten van de vereniging de Bundeling vanaf 1990 tot heden, februari 1994. Het is een verhaal van opbouw, van veel initiatieven en evenzovele resultaten. In september 1994 begint de Bundeling aan een nieuwe fase in haar bestaan. Een verslag daarvan ligt in de toekomst.

namens het bestuur,
Peter Swinkels

Februari 1994

Inhoudsopgave

---

	pagina
Voorwoord	
Inhoudsopgave	
Inleiding	3
1. De nota 'Jeugdtheater & de Overheden; theaterbeleid voor een kwart van de bevolking' en wat daar op volgde	5
. conclusie	8
2. Het jeugdtheaterproject en de samenwerking met het Nederlands Theater Instituut	9
. conclusie	10
3. Het afnameproject: proces, uitkomsten en plannen	12
. conclusie	14
4. Van deskundigheidsbevordering tot jubileumactiviteiten	15
. conclusie	17
5. Alle samenwerking op een stokje	18
. conclusie	20
6. Internationale uitwisseling en Europese uitdagingen	21
. conclusie	24
7. De Bundeling als organisatie: interne ontwikkelingen	25
. conclusie	27
Tot slot:	
. een blik op de toekomst	28
. een persoonlijke noot	29
Bijlagen	30

Inleiding

De opbouwfase van de Bundeling tot een professionele organisatie is beschreven in het jaarverslag over de periode 1987-1989. De periode daarna kenmerkt zich door de grote hoeveelheid van zeer uiteenlopende activiteiten, die door het bureau in samenwerking met het bestuur en de leden zijn uitgevoerd. Deze activiteiten variëren van het beïnvloeden en volgen van het overheidsbeleid inzake het Nederlands jeugdtheater, tot en met de ontwikkeling en uitvoering van theatermanagement seminars voor zakelijk leiders van Russische jeugdtheatergezelschappen. Of het begeleiden van een werkgroep ter inventarisatie van de arbeidsvoorwaarden voor jeugdtheater, tot en met het participeren in de stuurgroep ter voorbereiding van het jaarlijkse jeugdtheaterfestival. Er is in de afgelopen vier jaar heel veel gebeurd.

Ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van de Bundeling schrijft Hanny Alkema in haar artikel over die periode in de periodiek 'Jeugdtheater' van december 1991:

" (...) De Bundeling heeft zich van meet af aan niet beperkt tot het als een luis in de pels van de overheden gaan zitten. Met lastig zijn kan op korte termijn wel iets bereikt worden, maar op de lange duur gaat dat wennen. Om werkelijk invloed te krijgen heeft ze zowel naar buiten als naar binnen toe activiteiten ontwikkeld. Zo is er een uitgebreid contactennetwerk opgebouwd met bijvoorbeeld de politieke partijen, met de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouw Directies, met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, met de Kunstenbond FNV, met het Werkgeversoverleg Podiumkunsten. Er is een onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring op zakelijk gebied gekomen. (...) Tien jaar na de oprichting is niet alleen het aantal leden verdubbeld, maar is de Bundeling inmiddels ook een professionele organisatie geworden. (...) "

Dit verslag beschrijft niet chronologisch en niet alle activiteiten die de Bundeling in de periode 1990-1994 heeft uitgevoerd. Het verslag beschrijft veel meer de beleidsterreinen waarop de Bundeling actief is geweest.

Hieronder een opsomming van de zeven onderwerpen die in de komende zeven hoofdstukken achtereenvolgens de revue zullen passeren. Per onderwerp wordt teruggeblikt op de activiteiten die in dat kader hebben plaatsgevonden. Ieder onderwerp wordt besloten met een conclusie.

In hoofdstuk één een weergave van de ontwikkeling van het jeugdtheaterbeleid na het uitbrengen van de nota 'Jeugdtheater & de Overheden'. Het tweede hoofdstuk beschrijft de opzet en resultaten van drie jaar Jeugdtheaterproject en de samenwerking met het Nederlands Theater Instituut. Hoofdstuk drie handelt over de inspanningen die de Bundeling verricht heeft om de afnamesituatie van het jeugdtheater in kaart te brengen. Als vierde onderwerp een beschrijving van de activiteiten van de Bundeling op het gebied van scholing en vorming van haar leden en het actief stimuleren van reflectie. In hoofdstuk 5 staat de samenwerking met andere instellingen op het gebied van de podiumkunsten centraal. Vervolgens worden de internationale activiteiten en ontwikkelingen op dat gebied besproken in hoofdstuk zes. Tot slot een hoofdstuk gewijd aan het intern functioneren van de Bundeling als organisatie en de relatie tussen bureau, leden en bestuur van de Bundeling.

Dit verslag eindigt met een blik op de toekomst, waaronder een beschouwing van de belangrijkste activiteiten die nog in de periode van februari tot september 1994 zullen plaatsvinden en een persoonlijke noot van de samenstelster.

1. De nota 'Jeugdtheater & de Overheden' en wat daar op volgde

In haar werkplan voor de periode 1990-1992 schreef de Bundeling bij haar doelstellingen op het gebied van het overheidsbeleid:

" In de komende twee jaar zal duidelijk worden hoe de aanbevelingen van de nota overheidsbeleid doorwerken in de beleidsvoornemens van de verschillende overheden. Met name de voorbereiding voor de nieuwe kunstenplanperiode 1993-1996 zal veel aandacht vragen. In deze periode zal een beleidsverandering voor het jeugdtheater vorm moeten krijgen. (...) "

De realisatie van de beleidsverandering voor het jeugdtheater ging niet van stel op sprong. Uitgangspunt vormde de nota die de Bundeling in 1989 had uitgebracht 'Jeugdtheater & de Overheden; theaterbeleid voor een kwart van de bevolking' (zie bijlage 1). Daarin de resultaten van het onderzoek naar de stand van zaken met betrekking tot het overheidsbeleid voor het jeugdtheater tot dan toe. Drie jaar lang is er binnen en buiten de vereniging veel discussie gevoerd en tijd besteed aan het behartigen van jeugdtheaterbelangen en het verdedigen van het jeugdtheaterbeleid.

Terugblik

De nota 'Jeugdtheater & de Overheden' was voor de overheden, verzameld in het Landelijk Overleg Podiumkunsten, aanleiding om in april 1990 een werkconferentie te organiseren onder dezelfde titel. Het was voor het eerst dat het jeugdtheaterbeleid zo uitvoerig aan de orde kwam in dit overlegplatform van de verschillende overheden.

In oktober 1990 volgde het advies van de Raad voor de Kunst aan de minister van WVC, om een apart jeugdtheaterbeleid te voeren en het rijk medeverantwoordelijk te maken voor instandhouding van gezelschappen met een nationale betekenis. De Raad dacht daarbij aan een zes tot achtal initiatieven. De Bundeling kwam met een reactie op dit advies.

In haar reactie aan de Raad liet de Bundeling weten blij te zijn met de erkenning dat het jeugdtheaterbeleid verbeterd moest worden, maar gaf zij ook te kennen dat met de aanbeveling van een zes tot achtal initiatieven geen recht werd gedaan aan de gelaagdheid van de jeugdtheaterpraktijk. Met name de positie van de gezelschappen die al een tijdlang op projectbasis werkten en het potentieel hadden uit te groeien tot een structureel gezelschap werd in de

aanbeveling over het hoofd gezien. Ook had de Bundeling kritiek op het stellen van een vaste norm voor de financiële verhouding tussen de subsidiërende overheden.

Op 7 mei 1991 nam de minister van WVC een standpunt in over het jeugdtheaterbeleid en gaf te kennen dit beleid te willen integreren in het toneelbeleid. Binnen dit kader kon tot co-financiering van jeugdtheatergezelschappen in de eerstvolgende kunstenplanperiode worden overgegaan. De minister noemde geen aantal of een berekeningsformule om de financiële verhouding met de andere overheden aan te duiden.

Met de beslissing van de minister van WVC om het jeugdtheaterbeleid te integreren in het toneelbeleid was de basis gelegd voor verandering van het overheidsbeleid inzake jeugdtheater. Uit het overleg dat het bestuur van de Bundeling in deze periode met het ministerie van WVC voerde, bleek dat dit beleid verdere invulling zou krijgen in het kunstenplan 1993-1996. Zeker was nu dat een aantal jeugdtheatergezelschappen meerjarig gefinancierd zouden worden, maar het was niet zeker hoeveel gezelschappen dat zouden zijn.

Minder gunstig ontwikkelde de situatie zich voor de project gefinancierde jeugdtheatergezelschappen en -initiatieven. Na de 'Tussenbalans' van het kabinet, kondigde de minister van WVC een aantal bezuinigingen aan. Een bezuiniging van 15% op de gelden voor projecten op het gebied van de podiumkunsten, alsmede een verlaging van de middelen voor projecten amateuristische kunstbeoefening en kunstzinnige vorming. Een reactie van de Bundeling volgde.

In haar reactie tekende de Bundeling zowel schriftelijk als mondeling bezwaar aan. Zij sprak tijdens de hoorzitting van de Vaste Kamercommissie op 29 mei 1991 haar verontrusting uit over de gevolgen van deze bezuinigingen. Deze hoorzitting was aangevraagd door de Federatie van Kunstenaarsverenigingen, waar de Bundeling bij is aangesloten. De Bundeling participeerde in het 'platform Jeugdtheater en Poppentheater' dat in 1989 door de Federatie in het leven geroepen was, om een advies over beide sectoren op te stellen voor het tweede kunstenplan. Dit advies werd in juni 1991 gepubliceerd.

Op 26 september 1991 besloot de ledenvergadering van de Bundeling een werkgroep in te stellen, die zich zou bezighouden met het bepalen van de strategie inzake het kunstenplan. Eind oktober van dat jaar kwam de langverwachte adviesaanvraag van de minister van WVC aan de Raad van de Kunst, waarin de Raad werd gevraagd aan de hand van de ingediende beleidsplannen van jeugdtheatergezelschappen aan te geven hoe groot de groei van het jeugdtheaterbudget moest zijn. De Bundeling reageerde meteen.

In haar reactie gericht aan de Raad deed de Bundeling de volgende concrete aanbevelingen: de minister adviseren nog een apart jeugdtheaterbeleid te voeren, af te zien van integratie in het toneelbeleid met de daarbij behorende eis van 15% eigen inkomsten en het budget voor jeugdtheater aanzienlijk verhogen.

Begin maart 1992 verscheen eindelijk het advies van de Raad aan de minister. Zij adviseerde twaalf jeugdtheatergezelschappen meerjarig te financieren en daarvoor een bedrag van 2,8 miljoen uit te trekken. Dit advies betekende een aanzienlijke stijging van het totale budget voor de produktie van jeugdtheater, temeer omdat het om een co-financieringssituatie ging. Het voor projecten aanbevolen budget werd in de voorstellen van de Raad verlaagd tot 1,3 miljoen gulden. De totale voorgestelde stijging van het rijksbudget voor jeugdtheater bedroeg 2 miljoen gulden.

De aanvankelijke blijdschap over dit advies van de Raad voor de Kunst, sloeg om toen de minister eind april 1992 de nota 'Investeren in Cultuur' presenteerde. Weliswaar werd het advies van de Raad opgevolgd wat betreft het meerjarig financieren van 12 jeugdtheatergezelschappen, maar de voorgestelde stijging van het rijksbudget bedroeg een miljoen minder dan het advies. Dit betekende dat het subsidiëren van twaalf gezelschappen ten koste zou gaan van het budget voor de projecten. Bovendien was de integratiegedachte niet losgelaten en gold voor het jeugdtheater dezelfde 15% norm eigen inkomsten als voor het toneel voor volwassenen. Een reactie van de Bundeling op de nota van de minister kon niet uitblijven.

De Bundeling stuurde naar aanleiding van deze nota vele brieven naar de politiek, om zo invloed uit te oefenen op de besluitvorming in de Tweede Kamer. Tijdens het jeugdtheaterfestival in Den Bosch vond een kaarten-actie plaats, die zich toespitste op drie punten: de 15% eis eigen inkomsten voor meerjarig gesubsidieerde jeugdtheatergezelschappen, de drastische verlaging van het budget voor jeugdtheaterprojecten en de bestuurlijke verhoudingen tussen rijksoverheid en provincies/steden.

In juni van dat jaar vonden de hoorzittingen plaats en de Bundeling heeft samen met Theater Netwerk Nederland, de Vereniging van Gezelschappen van Nederlandse Beroespoppenspelers en de Mime Combinatie een reactie voorbereid over het kleinschalig theater en spreektijd aangevraagd. De Bundeling beantwoordde daar specifieke vragen van de kamerleden over het jeugdtheater.

Op 15 juni nam de Tweede Kamer de beslissing. Alle lobby's, brieven en mooie woorden ten spijt, het Fonds voor de Podiumkunsten werd het slachtoffer van de bezuinigingen en kreeg een veel te klein budget toegekend, dat bestemd was voor alle podiumkunstdisciplines.

Na de beslissing van de Tweede Kamer was het werk voor de Bundeling nog niet gedaan. Nu had de minister weliswaar een door de Tweede Kamer gefiatteerd beleid, maar alle andere overheden - provincies en grote steden - moesten deze beslissingen nog nemen. Pas in januari 1993 was het beeld compleet (bijlage 2).

Conclusie

Anno 1994 zijn een groot deel van de aanbevelingen in de nota 'Jeugdtheater & de Overheden' uit 1989 verwezenlijkt. Voorbeelden daarvan: co-financiering is nu een beleidsinstrument; de richtlijn van 750.000 gulden als norm voor de instandhouding van een jeugdtheatergezelschap is losgelaten en infrastructurele voorzieningen voor het jeugdtheater zijn opgebouwd; de gemeente Amsterdam subsidieert een jeugdtheatergezelschap; de situatie in de Noordelijke provincies is opgelost: er zijn voorwaarden gecreëerd voor de verdere ontwikkeling van de daar aanwezige jeugdtheaterinitiatieven; het budget dat in 1989 beschikbaar was voor de productie van jeugdtheater is bijna verdubbeld.

Maar niet alle aanbevelingen in die nota geformuleerd zijn gerealiseerd. Waar de situatie zich gunstig ontwikkelde voor de meerjarig gefinancierde gezelschappen, ontwikkelde zich een minder gunstig perspectief voor de gezelschappen die op projectbasis werken en voor de nieuwe initiatieven. Door directe bezuinigingen en de machtsstrijd in het kunstenplan 93-96, kreeg het nieuw op te richten Fonds voor de Podiumkunsten uiteindelijk maar een zeer klein budget voor het subsidiëren van jeugdtheaterprojecten.

Bij het opmaken van de balans is er dus sprake van winst en verlies. Afgezien van de bloei van de artistieke ontwikkeling, hebben twee andere factoren in dit eindresultaat zeker een rol gespeeld. Ten eerste hebben de producenten, verenigd in de Bundeling, voorafgaand aan de kunstenplanprocedure door middel van de nota 'Jeugdtheater & de Overheden' alle overheden doen beseffen dat het jeugdtheaterbeleid verbeterd moest worden. Ten tweede is de winst mede beïnvloed door het feit dat hier sprake is van beleid van meerdere overheden samen. Tien provincies en twee grote steden houden samen met de rijksoverheid twaalf jeugdtheatergezelschappen in stand.

In de kunstenplanprocedure werd het budget voor incidentele producties sluitpost, daarop konden bezuinigingen het makkelijkst worden afgewenteld. Ook bij een aantal provincies werd het budget voor projecten minder door de keuze voor het meerjarig co-financieren van een gezelschap.

Winst en verlies, één ding is zeker: er heeft een beleidsverandering vormgekregen, waardoor een deel van de achterstand die het jeugdtheater had, is weggevoerd.

2. Het Jeugdtheaterproject en de samenwerking met het Nederlands Theater Instituut

In 1989 stapte de Bundeling naar het Nederlands Theater Instituut (NthI), met de vraag hoe de infrastructurele voorzieningen voor het jeugdtheater verbeterd konden worden. Als antwoord op deze vraag stelden beide organisaties samen een plan op voor een project infrastructuur, vroegen daarvoor subsidie aan en kregen deze toegekend. Met de financiële middelen konden twee medewerkers aangesteld worden, die vanaf 1 februari 1990 aan de slag gingen. Hiermee was het 'jeugdtheaterproject' een feit. Er was drie jaar de tijd om infrastructurele voorzieningen voor het jeugdtheater op een gelijk niveau te brengen met die van andere podiumkunstsectoren. Het ging hierbij vooral om de voorzieningen voor collectievorming, informatie, deskundigheidsbevordering en internationale uitwisseling.

Terugblik

Een van de meest tastbare resultaten van dit project voor jeugdtheatermakers en alle overige in het Nederlands Jeugdtheater geïnteresseerden, was een eigen theatertijdschrift met de titel 'Jeugdtheater'. Hieronder een weergave van de functie die dit tijdschrift voor het jeugdtheater heeft vervuld.

In april 1990 verscheen het eerste nummer in de vorm van een nieuwsbrief, maar het initiatief groeide uit tot een professioneel vormgegeven tijdschrift met in totaal 1.600 abonnees. Een kleine drie jaar was deze informatiebron van wezenlijk belang voor de communicatie in en over het jeugdtheater. Ook was 'Jeugdtheater' een belangrijk instrument tot beïnvloeding en verbetering van de status van het jeugdtheater in de wereld van de kunst en het kunstvakonderwijs.

Een voorbeeld van deze beïnvloeding is te vinden in het septembernummer van 1990. Onder de titel 'Jeugdtheater en de toneelscholen' zwingelt Anita Twaalfhoven de discussie aan over de plaats van het jeugdtheater in het kunstvakonderwijs. De studieleiders van de toneelscholen komen in dit artikel aan het woord en studenten en afgestudeerden geven hun mening over het onderwerp. Dit aanzwengelen van de discussie heeft wel degelijk iets los gemaakt. De aandacht voor jeugdtheater in het aanbod van lessen en projecten op de toneelscholen is anno 1994 aanmerkelijk verbeterd. De relatie met het kunstvakonderwijs was een van de onderwerpen, die op deze wijze belicht werden.

Het beïnvloeden van de mentaliteit van de omgeving was niet de enige functie van het tijdschrift voor jeugdtheater. Door beschouwingen op de artistieke praktijk gaf het tijdschrift gelegenheid tot reflectie op de eigen praktijk, iets dat voordien nauwelijks aanwezig was.

Speciale aandacht ging ook uit naar het jaarlijkse jeugdtheaterfestival in Den Bosch. In 1991 verscheen ten behoeve van dit festival ook een speciale editie 'Jeugdtheater' met achtergrondinformatie over de verschillende activiteiten en voorstellingen. Beide projectmedewerkers waren, evenals de medewerkers van de Bundeling, betrokken bij de jaarlijkse voorbereiding van dit festival.

Voor de Bundeling bood het tijdschrift 'Jeugdtheater' de mogelijkheid om aan een brede groep mensen informatie te verschaffen over beleidszaken. De lezer werd geïnformeerd over de ontwikkelingen en veranderingen van het beleid, zoals het advies van de Raad voor de Kunst, de reactie van de Bundeling op dit advies en de brief van de minister van WVC over het jeugdtheaterbeleid. Ten tijde van de kunstenplanperikelen verscheen er in 'Jeugdtheater' zelfs een aparte rubriek geheel gewijd aan de ontwikkelingen.

In december 1992 verstuurde het NthI het laatste nummer van de derde jaargang 'Jeugdtheater' aan haar abonnees. Als alternatief voor het wegvallen van deze informatievoorziening dient voorlopig het maandblad Toneel Teatraal.

Conclusie

Met de ontwikkeling van het blad 'Jeugdtheater' heeft een van de vier doelen van het Jeugdtheaterproject, te weten het ontwikkelen van een adequate informatievoorziening, met succes vormgekregen. Daarnaast zijn ook de andere drie doelen ruimschoots aan bod gekomen: de collectievorming op het gebied van jeugdtheater is versterkt, er is gewerkt aan deskundigheidsbevordering en de internationale samenwerking is enorm gestimuleerd.

Een voorbeeld van resultaten op het gebied van internationale samenwerking is o.a. de grote aandacht die in 'Jeugdtheater' aan interessante internationale ontwikkelingen is geweest. Een voorbeeld is ook de werving en begeleiding van buitenlandse gastgezelschappen tijdens het jaarlijkse Jeugdtheaterfestival Den Bosch. De medewerkers van het jeugdtheaterproject maakten samen met het Landelijke Ondersteunings Instituut Kunstzinnige Vorming en de Bundeling plannen voor een groot internationaal jeugdtheaterfestival. Deze plannen zijn, zij het in een andere vorm, gerealiseerd tijdens het tiende jeugdtheaterfestival in 1993.

Het jeugdtheaterproject is in zijn opzet geslaagd. In het laatste nummer van 'Jeugdtheater' kijkt Nico van Rossen, hoofd van de afdeling programma van het NthI, terug op drie jaar jeugdtheaterproject (zie bijlage 3). Het succes van het project vindt zijn basis in twee zaken.

Ten eerste ligt het succes van het project in de vorm van samenwerking, waar de Bundeling en het NthI voor hebben gekozen. De Bundeling zorgde voor de inhoudelijke ondersteuning van de projectmedewerkers en voor het contact met de jeugdtheater-praktijk. Het NthI beheerde de middelen van het project en stelde alle deskundigheid en faciliteiten beschikbaar om activiteiten te laten plaatsvinden. De lijnen waren heel kort en direct, er was goed overleg, zowel op het niveau van de leiding van het NthI als op het niveau van de stafmedewerkers.

Ten tweede is het succes van het project bepaald door twee specialisten op het gebied van jeugdtheater aan te stellen, die in het NthI hun werkplek hadden. Zij functioneerden binnen en buiten het theaterinstituut als ambassadeurs voor het jeugdtheater en verbreedden zo de kennis over en affiniteit met deze podiumkunstsector.

Het einde van het project is helaas ook het einde van het bestaan van het blad 'Jeugdtheater'. Er is nu meer ruimte voor jeugdtheater in het tijdschrift 'Toneel Theatraal'. Dit geeft tot op heden echter beperkter invulling aan de functie informatievoorziening, een van de vier doelen van het jeugdtheaterproject. Afronding en einde van het jeugdtheaterproject vielen samen met de totale reorganisatie van het NthI. Vier instituten - voor theater, dans, mime en poppenspel - fuseerden tot het Theater Instituut Nederland in januari 1993. Hierdoor was er helaas geen mogelijkheid tot een soepele integratie, maar was er eerder sprake van een abrupte overgang naar een nieuwe situatie. In het Theater Instituut Nederland (TIN) kreeg het jeugdtheater een vaste plek in de vorm van een formatieplaats voor een jeugdtheaterspecialist. Op deze wijze is het jeugdtheater nu een geïntegreerd onderdeel van de infrastructuur, die het Theater Instituut Nederland vormt voor de theatrale podiumkunsten.

3. Het afnameproject: proces, uitkomsten en plannen

In het werkplan van de Bundeling voor de periode 1990-1992 wordt o.a. het project afname als nieuw uit te voeren activiteit genoemd:

" Een van de belangrijkste activiteiten van de Bundeling voor de komende twee jaar vormt het inventariseren van de afnamesituatie van het jeugdtheater. (...) "

In december 1993 komt de nota uit met daarin de gegevens over de afnamesituatie van het jeugdtheater: Jeugdtheater & Publiek, de markt van het georganiseerde jeugdtheater (zie bijlage 4).

Terugblik

Aan het project afname is uiteindelijk niet de geplande twee jaar gewerkt, maar vier jaar. Vier jaar van vallen en opstaan, want het is geen gemakkelijk proces geweest. Het grote struikelblok is het verzamelen van de gegevens. Die gegevens zijn immers onontbeerlijk voor het maken van een analyse van de afnamesituatie.

Het eerste uitgangspunt in 1990 is gegevensverzameling. Om niet zelf het wiel te hoeven uitvinden en ook om een weg te vinden om het onderzoek extern te laten uitvoeren, is de eerste stap van het bureau van de Bundeling om samenwerking te zoeken met derden. Theater Netwerk Nederland (TNN) en de Vereniging van Gezelschappen van Nederlandse Beroepspoppenspelers (VGNB) worden partners in het vinden van een goede oplossing voor de gegevensverzameling. Geen van de partners heeft de middelen in huis om zelf onderzoek te doen. Na enkele gesprekken wordt besloten om de afdeling Kunstbeleid en Kunstmanagement van de Rijksuniversiteit Utrecht voor de opzet en uitvoering van het onderzoek te benaderen. Deze afdeling oppert eerst een vooronderzoek te doen, om daarmee middelen te verwerven, de door de partners gewenste gegevens te verzamelen en tevens een permanente database op te zetten. Dit vanuit de gedachte dat continuïteit in de gegevensverzameling belangrijk is, om te bewerkstelligen dat ook de producenten het bijhouden van de eigen gegevens iets vanzelfsprekends gaan vinden. Het vooronderzoek leidt tot drie afzonderlijke pilotstudies voor de VGNB, TNN en de Bundeling. De gegevens in de pilotstudies zijn verzameld aan de hand van speellijsten van de gezelschappen. Halverwege 1991 is er een eerste gegevensverzameling van de leden van de Bundeling over seizoen 89/90, maar een aantal belangrijke gegevens, zoals de bezoekcijfers, ontbreken.

De pilotstudie van de Bundeling over het seizoen 89/90 biedt te weinig aanknopingspunten voor een adequate analyse van de afnamesituatie en er is verder onderzoek nodig. De opzet om met de pilotstudies financiering te vinden voor een vervolgonderzoek mislukt voor alle partners en de samenwerking wordt beëindigd.

Bijna twee jaar na de pilotstudie staat de Bundeling nog steeds voor hetzelfde probleem: hoe krijgen we voldoende gegevens voor het maken van een analyse van de afnamesituatie van het Nederlandse jeugdtheater?

In november 1991 wordt de werkgroep afname ingesteld, een werkgroep bestaande uit leden van de Bundeling die de verschillende soorten gezelschappen representeren, die in de vereniging de Bundeling vertegenwoordigd zijn. Begin 1992 besluit de werkgroep afname tot verder onderzoek en tot het maken van een inhoudelijke analyse op grond van hun eigen ervaringen.

Wederom is de gegevensverzameling geen gemakkelijke opgave. Hierbij speelt een rol dat het bureau van de Bundeling maar beperkt tijd beschikbaar heeft voor dit onderzoek. Een andere factor is het feit dat het onderzoek wordt uitgevoerd met behulp van een stagiaire Kunst en Cultuurwetenschap, ditmaal van de Erasmus Universiteit te Rotterdam: er is sprake van uitvoering van een onderzoek in een leersituatie.

Inmiddels is er, in het verlengde van het project afname, overleg gestart met de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouw Directies (VSCD). Na enkele gesprekken op stafniveau, besluit de VSCD een werkgroep uit haar leden samen te stellen met als doel te kijken wat er gedaan kan worden om de reguliere programmering van jeugdtheater in het vrije aanbod van de schouwburgen te bevorderen. Deze werkgroep jeugdtheater van de VSCD komt in de tweede helft van 1992 een aantal malen bijeen en maakt een beschrijving van problemen, die het bereiken van dit doel in de weg staan en doet aanbevelingen om deze problemen op te lossen (zie bijlage 5). Met de werkgroep wordt afgesproken dat zij weer bijeenkomt als de uitkomsten van het vervolgonderzoek van de Bundeling bekend zijn.

In oktober 1993 hoort de Bundeling van de voorgenomen bezuinigingsplannen van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, die de Tweede Kamer voorstelt om 25% te bezuinigen op de zogenaamde Londogelden. De Bundeling komt direct in actie en stuurt brieven naar verschillende onderwijskoepels, de betrokken kamercommissie, de Ministers van O&W en WVC en de landelijke pers (zie bijlage 6). Bij de behandeling van de onderwijsbegroting besluit de Tweede Kamer het bezuinigingsvoorstel van de Minister van O&W niet over te nemen.

De wording van de nota 'Jeugdtheater & Publiek' vordert intussen langzaam, maar gestaag. Na de uitvoering van een laatste staartje van het statistisch onderzoek naar de non-respons groep door bureau Motivaction, kan in oktober 1993 een conceptversie van de nota aan de ledenvergadering van de Bundeling worden aangeboden. Na vaststelling door de leden, volgt de eindredactie van de nota door Nico van Rossen.

Tijdens de fase van eindredactie laat het zich even aanzien dat het rapport van het onderzoek naar de 15% eis eigen inkomsten door bureau Berenschot snel zal uitkomen. Het bureau van de Bundeling heeft een concepttekst van dit rapport aangaande de zes betrokken jeugdtheatergezelschappen reeds ter inzage gekregen, na een gesprek met een van de onderzoekers. Uit deze tekst blijkt dat er overeenkomsten zijn tussen de uitkomsten van het afname-onderzoek van de Bundeling en de conclusies van bureau Berenschot. De Bundeling had deze graag in haar nota verwerkt, maar het definitieve rapport van Berenschot blijft toch te lang uit.

Begin 1994 stelt Nico van Rossen in opdracht van de Bundeling een actie-plan op om de uitkomsten van de nota voor te leggen aan allen die betrokken zijn bij de afname van het jeugdtheater (zie bijlage 7). Doel is te komen tot gemeenschappelijke aanbevelingen ter verbetering van de afnamesituatie. De Bundeling vindt de VSCD, TNN, het TIN en het LOKV (instituut voor kunsteducatie) bereid aan de uitvoering en nadere invulling van dit actie-plan mee te werken.

Conclusie

Het wordingsproces van de nota 'Jeugdtheater & Publiek' is niet gemakkelijk geweest. Het uiteindelijke resultaat is daardoor niet datgene wat de Bundeling bij aanvang van het project afname voor ogen stond. Het doen van een dergelijk onderzoek in eigen beheer blijkt niet goed te werken. Toch is er nu voor het eerst een nota, die cijfermatig inzicht geeft in de afzet van jeugdtheatervoorstellingen en de knelpunten beschrijft die de producenten bij deze afzet ervaren. Hoewel het geen complete inventarisatie van de afnamesituatie van het jeugdtheater betreft, biedt deze nota wel een concreet handvat om met alle betrokkenen in het afnameveld van het jeugdtheater overleg te gaan voeren over mogelijke verbeteringen van de afnamesituatie.

4. Van deskundigheidsbevordering tot jubileumactiviteiten

Een van de taken die de Bundeling zich vanaf 1987 ten doel heeft gesteld, is het bevorderen van de ontwikkeling en kwaliteit van het jeugdtheateraanbod. Bevorderen van zowel de inhoudelijke als zakelijke aspecten. De Bundeling heeft deze taak op verschillende manieren vormgegeven.

Terugblik

In de seizoenen 89/90, 90/91 en 91/92 vinden bij verschillende jeugdtheatergezelschappen uiteenlopende workshops plaats in het kader van het project deskundigheidsbevordering, dat de Bundeling eind 1988 initieerde.

Deze workshops worden gefinancierd door het Ministerie van WVC uit het budget studiebeurzen/deskundigheidsbevordering. In 1992 valt het besluit dat dit budget naar het Fonds voor de Podiumkunsten zal gaan. Vanaf dat moment heeft de Bundeling geen initiatieven meer ondernomen om gezelschappen te stimuleren dit budget aan te spreken, voor zelf te organiseren workshops.

Het jeugdtheater heeft voor deze workshops in totaal een bedrag van bijna f 60.000,- ontvangen. Deze workshops waren qua inhoud zeer gevarieerd en liepen uiteen van workshops Afrikaanse dans, stemtraining en schrijven tot en met een workshop acteren onder leiding van Ton Lutz. Doordat deze workshops open waren voor deelnemers buiten het eigen gezelschap, hebben zij ook het onderlinge contact bevordert tussen acteurs/actrices, schrijvers en regisseurs, die werkzaam zijn in het jeugdtheater.

Tijdens de ledenvergadering van 30 januari 1992 vraagt het bestuur mandaat aan de leden om plannen uit te werken ter viering van het 10-jarig jubileum van de Bundeling (bijlage 8). Het ene plan betreft het ontwikkelen van een cursusaanbod voor zakelijk leiders van jeugdtheatergezelschappen, het andere betreft het totstandbrengen van een dialoog tussen makers uit het zogenoemde 1ste, 2e en 3e circuit. Het bestuur wil met deze plannen de leden een mogelijkheid tot reflectie op hun praktijk bieden en handvaten verschaffen om beter met deze praktijk om te gaan.

In september 1992 gaat Marie-Christine Haan in opdracht van het bestuur aan het werk om het cursusaanbod voor de zakelijk leiders te ontwikkelen. Dit gebeurt in nauw overleg met de leden van de Bundeling. Het uiteindelijke resultaat valt uiteen in twee delen: een aanbod gericht op project gefinancierde leden en een aanbod gericht op alle leden.

Het aanbod dat specifiek is gericht op jeugdtheatermakers die op projectbasis werken, omvat een studiebijeenkomst rond het in oprichting zijnde Fonds voor de Podiumkunsten. Deze bijeenkomst wordt op 13 oktober 1992 georganiseerd en ca. 40 gezelschappen, zowel Bundelingleden als niet-leden, nemen deel. Daarnaast krijgen alle deelnemers een overzicht van bestaande fondsen toegestuurd en kunnen zij tegen een geringe vergoeding professioneel advies krijgen bij het opstellen van hun subsidieaanvraag (zie bijlage 9).

Voor alle Bundelingleden wordt er een programma 'Management in het jeugdtheater' ontwikkeld, waaraan zowel zakelijk als artistiek leiders kunnen deelnemen (zie bijlage 10). Het aangeboden programma bestaat uit drie onderdelen: een introductie strategische marketing, een cursus strategische marketing en een cursus onderhandelen. De uitvoering wordt verzorgd door Tom Segers, organisatieadviseur van het Concern/Bureau Welzijnsmarketing en vindt plaats in mei en juni 1993. Het merendeel van de leden neemt hieraan deel en de reacties na afloop zijn positief.

In het najaar van 1992 ontwikkelt Roel Twijnstra, vanuit het bestuur, ideeën voor de uitwerking van het tweede jubileumplan: het project ontmoetingen jeugdtheatermakers. Hij wil een inhoudelijk debat organiseren tussen verschillende makers, die elkaar in hun dagelijkse praktijk niet tegenkomen en zo uitwisseling totstandbrengen.

Begin 1993 vinden er drie ronde tafelgesprekken plaats in de Krakeling in Amsterdam met Roel Twijnstra als gastheer en gespreksleider. Per gesprek komen acht deelnemers bijeen, afkomstig uit verschillende hoeken van het theatervak, die verschillende artistieke functies uitoefenen. In maart 1993 stuurt de Bundeling het verslag hiervan naar alle deelnemers (bijlage 11).

Het initiatief blijkt in een behoefte te voorzien. Jeugdtheatermakers wisselen met elkaar van gedachten, die elkaar voordien nooit spraken. Er ontstaat, om de woorden van Roel Twijnstra te gebruiken " *een plek waar makers in hun diversiteit zich aan elkaar op kunnen trekken en waar het artistiek debat (for makers only) opnieuw een kans krijgt* " (citaat uit het verslag 'Theater en Auteur', Roel Twijnstra, november 1993).

Op grond van het succes besluit het bestuur van de Bundeling dat het initiatief in het seizoen 93/94 voortgezet moet worden. Roel Twijnstra ontwikkelt in samenwerking met de drie theatergezelschappen De Paardenkathedraal, Wederzijds en het Speeltheater Holland, een vervolg op de eerste drie gesprekken. Deze drie gezelschappen fungeren ieder als gastheergezelschap voor een nieuwe ontmoeting. De centrale vragen tijdens deze ontmoetingen zijn: Hoe zit het de komende jaren met de artistieke kwaliteit binnen het jeugdtheater? Hoe kan de nieuwe generatie zich verder ontwikkelen en profileren?

In november 1993 vindt de eerste ontmoeting van het vervolg op het project ontmoetingen plaats tijdens het festival Stuklezen en De Paardenkathedraal is gastheer. Na afloop wordt het verslag door het gastheergezelschap verspreid onder alle deelnemers en de leden van de Bundeling (zie bijlage 12).

De tweede ontmoeting is op dit moment in voorbereiding en Wederzijds zal hierbij twee dagen lang als gastheer optreden. De derde ontmoeting is gepland voor april 1994.

Er is nog een nieuw onderdeel aan het jubileumprogramma toegevoegd, namelijk een aanbod specifiek voor de artistiek leiders van meerjarig gefinancierde Bundelingleiden. Het idee hiervoor is geleverd door Liesbeth Coltof, artistiek leidster van jeugdtheatergezelschap Huis aan de Amstel. Op 9 en 10 maart a.s. zullen dertien artistiek leiders deelnemen aan een cursus visie-ontwikkeling onder leiding van Victor Meijer, een organisatieadviseur.

Conclusie

In de notitie Ledenbeleid, het uitgangspunt van het beleid van de vereniging de Bundeling vanaf 1988, wijst het bestuur nadrukkelijk op het belang van interne activiteiten naast externe. De hierboven beschreven activiteiten zijn voorbeelden van de wijze waarop aan dit belang vorm en inhoud is gegeven. De voornemens van de Bundeling van 1988, hebben hierin een concrete vertaling gekregen.

5. Alle samenwerking op een stokje

Toen de Bundeling in 1988 subsidie van het Ministerie van WVC kreeg toegekend, was een van de subsidievoorwaarden een gemeenschappelijke huisvesting van het bureau van de Bundeling samen met andere professionele verenigingen in de podiumkunsten. Aan deze voorwaarde lag de gedachte ten grondslag dat als de secretariaten van zes verenigingen in de podiumkunsten in één pand gevestigd zouden zijn, er dan vanzelf een prachtige samenwerking zou ontstaan. De wens van het Ministerie van WVC was de vader van deze gedachte. Bij de opening van het pand van het Werkgevers Overleg Podiumkunsten (WOP-pand) onderstreepte minister Brinkman deze wens. En het was niet alleen de subsidievoorwaarde die het bureau van de Bundeling er toe bracht deze wens serieus te nemen. Uit het oogpunt van effectief en efficiënt werken in aan elkaar verwante sectoren van de podiumkunsten, leek het idee van samenwerking een zinvolle gedachte. Ruim vijf jaar lang heeft het bureau van de Bundeling zich op allerlei manieren ingezet om deze wens tot samenwerking te realiseren.

Terugblik

Het eerste streven was gericht op een samenwerking van alle verenigingen in het WOP-pand. Onder de titel 'Van knelpunten naar knooppunten?' maakten de directeur van de Vereniging van Nederlandse Toneelgezelschappen (VNT) en de beleidsmedewerkster van de Bundeling samen een praatpapier voor de stafvergadering van eind maart 1990. In vervolg hierop zette zij de meningen van alle medewerkers in het WOP-pand inzake samenwerking op papier en even leek er in huis iets moois te ontstaan. Helaas ebte het aanvankelijke enthousiasme snel weg, toen de praktijk bewees dat samenwerking niet mogelijk is als iedereen helemaal zijn eigen gang blijft gaan. Sinds 1990 is de toekomst van het WOP een steeds terugkerend agendapunt op de vergaderingen van zijn bestuur.

Vanuit de gedachte dat 'podiumkunsten' wellicht een te brede noemer voor samenwerking is, komt er in de tweede helft van 1991 op stafniveau een overleg op gang tussen de VGNB, de Mime Combinatie, de VNT en de Bundeling. Zij vertegenwoordigen de vier theaterdisciplines die in het WOP-pand gevestigd zijn. De statutaire doelen van de vier verenigingen worden naast elkaar gelegd en er worden lijsten gemaakt van ieders activiteiten. Het geloof in deze mogelijkheid tot samenwerking is zodanig dat de voorzitters van de VGNB, de Mime Combinatie en de Bundeling in een brief aan het bestuur van het WOP schrijven:

" (...) Wij willen u in deze brief ook informeren over de plannen van de Bundeling, de VGNB, de VNT en de Mime Combinatie om de samenwerking tussen deze 'theater'verenigingen te intensiveren en te kijken of deze samenwerking organisch kan toegroeien naar een vorm van geïntegreerde belangenbehartiging voor het theater. (...) "

Als het bestuur van de VNT aan de besturen van de VGNB, Mime Combinatie en Bundeling laat weten voorlopig geen gesprek te willen aangaan over een mogelijke samenwerking, strandt ook de tweede poging tot samenwerking. De VNT wil zich eerst bezighouden met de toekomst van de eigen vereniging en wil een gesprek over samenwerking pas aangaan als die toekomstvisie van het bestuur en leden helder is.

Inmiddels heeft de minister van WVC aan de besturen van de VGNB, Mime Combinatie en Bundeling laten weten dat het subsidie aan de verenigingen zal worden afgebouwd vanaf 1993. Het direct subsidiëren van verenigingen die zich bezighouden met belangenbehartiging, wordt zowel door de Raad voor de Kunst, als het Ministerie van WVC en de politiek niet langer aanvaardbaar geacht. Op dit punt staan de drie verenigingen dus voor hetzelfde probleem: hoe kan de professionele belangenbehartiging in de toekomst zonder subsidie worden voortgezet? Op 22 september 1992 vindt tussen de drie besturen een gesprek plaats over de mogelijkheid samen te werken aan de oplossing van dit probleem. Zij zetten hun besluit tot samenwerking meteen om in daden. Het bureau De Galan & Voigt krijgt opdracht de wenselijkheid, haalbaarheid en de mogelijke inhoudelijke structuur van een belangenbehartiging voor kleinschalige theatergezelschappen te onderzoeken. Begin december gaat Mieke Stoffel, organisatieadviseur van dit bureau, aan het werk. Een jaar lang staan de ledenvergaderingen van de drie verenigingen in het teken van de toekomst van de belangenbehartiging. De Bundeling organiseert in dit kader drie bijzondere ledenvergaderingen op 14 januari, 18 maart en 30 september 1993. Op die eerste vergadering op 14 januari presenteert Mieke Stoffel de resultaten van haar onderzoek (bijlage 13). Op 18 maart komen de gezamenlijke besturen met het voorstel tot operationele samenwerking tussen de drie verenigingen. Dit houdt in een samenwerking tussen de drie bureau's in een aantal concrete projecten voor de duur van één jaar, lopend van september 1993 tot september 1994. De besturen stellen voor een bestuurscommissie in te stellen bestaande uit vertegenwoordigers van alledrie de besturen en deze opdracht te verlenen een werkplan op te stellen voor de genoemde overgangperiode.

Het werkplan voor operationele samenwerking tussen de VGNB, Mime Combinatie en Bundeling, wordt op de ledenvergadering van 30 september aan de Bundelingleden voorgelegd (zie bijlage 14).

Doel van het werkplan is om in het tijdsbestek van één jaar te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om een nieuwe situatie te creëren voor de professionele belangenbehartiging van de leden van de drie verenigingen. Samenwerking en overleg met een zestal partners is een mogelijke weg om dit doel bereiken. Deze partners zijn de VNT, TNN, het TIN, de Federatie, de Kunstenbond-FNV en de Associatie. Idealiter staat het einddoel van één organisatie voor de theatrale podiumkunsten voor ogen. Een organisatie met zowel een werkgevers- als een branchepoot, waar alle meerjarig- en projectgefinancierde gezelschappen uit de sectoren toneel, mime, poppentheater en jeugdtheater een plek zouden kunnen vinden.

De ledenvergadering van de Bundeling gaat op alledrie de genoemde vergaderingen akkoord met de voorstellen van het bestuur, maar niet van harte. Een complexe factor bij de besluitvorming over de toekomst is het feit dat de helft van de leden van de Bundeling ook lid is van de VNT. De Bundeling heeft er nooit voor gekozen een werkgeversorganisatie te zijn, omdat de VNT deze kant al behartigde voor het toneel én het jeugdtheater. De project-gefinancierde leden van de Bundeling voldoen niet aan de voorwaarden van de VNT en kunnen derhalve geen lid van deze werkgeversorganisatie zijn.

Oktober 1993 gaat de operationele samenwerking officieel van start. Half december 1993 komen de ontwikkelingen in een stroomversnelling, als het werkplan ongewild in de ledenraad van de VNT besproken wordt en er daardoor onrust ontstaat onder de leden van de Bundeling. Half januari 1994 concludeert de bestuurscommissie dat het einddoel, streven naar één grote organisatie voor de theatrale podiumkunsten, te hoog gegrepen is. Het blijft vooralsnog een utopie.

Conclusie

Aan het eind van de periode van ruim vijf jaar werken in het WOP-pand is het de vraag of de in 1988 door het Ministerie van WVC gewenste samenwerking wel een realistische wens is geweest. De praktijk wijst uit dat samenwerking niet van bovenaf gestuurd kan worden, als er bij de betrokkenen in het veld geen werkelijke wil tot samenwerking is. Het bundelen van belangen in de kunstpraktijk vindt plaats op basis van een gemeenschappelijke identiteit, die in de eerste plaats ontleend wordt aan de inhoud van het kunstprodukt, of dit nu jeugdtheater, dans, mime of muziek is. Als hierin verandering komt, krijgt ook de samenwerking een andere vorm. De toekomst zal het leren.

6. Internationale uitwisseling en Europese uitdagingen

Op 18 april 1989 meldt de Bundeling zich officieel aan als Nederlandse afdeling van de Association Internationale du Théâtre pour l'Enfance et la Jeunesse (Assitej). Een reeds lang bestaande wens van de leden van de Bundeling gaat hiermee in vervulling. De Bundeling kan zich nu als Assitej-Nederland internationaal gaan profileren en schrijft hierover in haar werkplan 1990-1992:

" In de komende periode zal het in gang gezette internationaal beleid verder vormgegeven worden. Dit houdt o.a. in nader onderzoek naar de structuur van de Assitej, zowel nationaal als internationaal en het volgen van de Europese ontwikkelingen in verband met 1992 (red.: toen nog het jaartal van de Europese eenwording).

In het kader van het project infrastructuur (red.: later jeugdtheaterproject genoemd) zal uitwerking gegeven worden aan verschillende plannen die er liggen voor het bevorderen van de bilaterale contacten met andere landen, zoals bijvoorbeeld een uitwisseling met Rusland. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met de afdeling Internationale Zaken van het Nederlands Theaterinstituut. (...) "

Bovenstaande voornemens hebben inmiddels inhoud en vorm gekregen. Veel van de resultaten zijn al beschreven in de verslagen, die de Bundeling de afgelopen periode heeft uitgebracht ter verantwoording van de toegekende financiële middelen. Deze financiële middelen zijn los van de eigen exploitatiesubsidie voor verschillende internationale activiteiten toegekend door het Ministerie van WVC, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de afdeling internationale zaken van het NthI.

Terugblik

Het verslag 'Europees werkstuk/deel 1' beschrijft de eerste fase van de ontwikkeling van het informele Europese jeugdtheater netwerk, de periode december 1989 tot en met juni 1991 (zie bijlage 15). Doel van dit netwerk is artistieke uitwisseling en zes jeugdtheatergezelschappen afkomstig uit Italië, Portugal, Duitsland, Frankrijk, België en Nederland nemen hier aan deel. Het gezelschap Huis aan de Amstel participeert vanuit Nederland in dit netwerk deel. De activiteiten van het netwerk worden gecoördineerd door een medewerker van het jeugdtheaterproject en de beleidsmedewerkster van de Bundeling.

Het verslag 'Europees werkstuk/deel 2' beschrijft het vervolg van de ontwikkeling van dit netwerk in de periode van juli 1991 tot en met juni 1993 (zie bijlage 16). Hierin komen ook het ontstaan van het Europees Netwerk van Kunstorganisaties voor de jeugd (EU NET ART) aan de orde en de relatie van de Bundeling met de Assitej. Dit verslag geeft tevens inzicht in de aandacht voor jeugdtheater binnen de Informal European Theatre Meeting (IETM).

De bilaterale uitwisseling die de Bundeling als Assitej-Nederland eind 1989 met de Assitej-USSR start, is uitgegroeid tot de omvangrijkste internationale activiteit, die in de afgelopen periode heeft plaatsgevonden. Het verslag over dit uitwisselingsproject van mei 1992 geeft de activiteiten weer, die in de eerste periode van het project tot en met de zomer van 1992 plaatsvonden (zie bijlage 17). Een uiteenlopende groep jeugdtheatermakers uit Nederland is bij deze uitwisseling betrokken. De activiteiten lopen uiteen van bezoeken van gezelschappen/makers aan jeugdtheaterfestivals in Nederland en Rusland, deelname aan artistiek-inhoudelijke workshops in beide landen tot en met het organiseren van een eerste theatermanagement seminar in Rusland. Dat theatermanagement seminar wordt georganiseerd voor zakelijk leiders van Russische jeugdtheatergezelschappen.

Na de zomer van 1992 wordt deze uitwisseling met de Assitej-USSR voorgezet en krijgt opnieuw vorm in een aantal concrete activiteiten die zowel in Rusland als in Nederland plaatsvinden. De activiteiten die het meeste beslag leggen op het bureau van de Bundeling zijn de twee management seminars die als vervolg op het eerste worden georganiseerd. In november 1992 vindt Theater Management Seminar II plaats in Omsk en wordt bovendien seminar I herhaald voor een nieuwe groep managers in St.Petersburg. In november 1993 komt een Russische delegatie van 14 personen naar Nederland voor deelname aan het Theater Management Seminar III. De subsidiemiddelen die de Bundeling voor de realisatie van deze seminars ontvangt, voorzien ook in de bureaunkosten van de Bundeling en de uren die beide medewerkers in dit project steken.

Voor alle seminars is een reader samengesteld (bijlage 18). De subsidiënten hebben van elk seminar een inhoudelijk en financieel verslag ontvangen. In januari 1994 wordt met het verslag van Theater Management Seminar III dit uitwisselingsproject bijna afgesloten (bijlage 19). Voor de groep managers die in St.Petersburg aan seminar I hebben deelgenomen, wordt in april 1994 nog een vervolgseminar georganiseerd.

De artistieke uitwisseling met Rusland die na 1992 ontstaat, legt minder beslag op de tijd van de bureaumedewerkers. Zo maken Roel Twijnstra en Alda Reijnders een reis naar Rusland in het kader van het uitwisselingsproject 'Heart Beat'.

Dit uitwisselingsproject wordt opgezet door de jongerentheatergroep het Muztheater samen met het Russische jeugdtheatergezelschap in Ekaterinburg. Het kan uiteindelijk geen doorgang vinden, doordat de financiële middelen niet gevonden worden. De jeugdtheatergezelschappen Artemis en Huis aan de Amstel bezoeken in 1993 het internationale festival in Rostov-on-Don en spelen daar hun voorstellingen. Het jeugdtheatergezelschap Rosa Sonnevand komt in februari 1994 uit met een voorstelling, waarvan de muziek speciaal voor deze productie is gecomponeerd door een Russische componist. En het einde van de uitwisseling met de Assitej-USSR (inmiddels de Assitej-Rusland) is tot op de dag van vandaag niet in zicht.

Naast de uitwisseling met Rusland, is de Bundeling nog bij twee bilaterale uitwisselingen betrokken geweest. Op het jeugdtheaterfestival van Turiijn in mei 1990, houdt de beleidsmedewerker van de Bundeling een inleiding over de activiteiten van de vereniging. Dit festival staat in het teken van een presentatie van het Nederlands jeugdtheater en vijf Nederlandse gezelschappen spelen er voorstellingen en er worden lezingen gehouden over alle facetten van het Nederlandse jeugdtheater.

Een andere uitwisseling vindt plaats met de Assitej-Denemarken. In februari 1991 organiseert de Bundeling een programma voor een groep Deense zakelijk leiders. Onderdeel van dit programma is o.a. een discussie tussen Deense en Nederlandse zakelijk leiders in de Krakeling in Amsterdam, ook bezoeken de Denen verschillende Nederlandse jeugdtheatergezelschappen en zien hun voorstellingen. Naar aanleiding van dit bezoek ontwikkelt Jac Engelen van theaterbureau Aenit een plan voor artistieke uitwisseling in 1992. Dit plan heeft om financiële reden geen doorgang kunnen vinden, maar eind 1993 verzoekt de Assitej-Denemarken de Bundeling om deze uitwisseling alsnog te organiseren.

Bij verschillende internationale bijeenkomsten verzorgt de beleidsmedewerkster van de Bundeling op verzoek inleidingen. Steeds is het Nederlands jeugdtheater voorbeeld en gaat het om de promotie van theater voor de jeugd in een omgeving waar het belang hiervan nog niet zo serieus wordt genomen. Ook zijn er uitnodigingen voor deelname aan internationale colloquia met specifieke thema's. De laatste waaraan wordt deelgenomen is in Lille in oktober 1993 (bijlage 20).

Conclusie

Door de veelheid aan internationale activiteiten die in de afgelopen periode hebben plaatsgevonden, heeft de Bundeling zich als Assitej Nederland ontegenzeggelijk internationaal geprofileerd. Bij deze activiteiten is de ledenvergadering van de Bundeling niet in alle gevallen direct betrokken geweest.

Het bureau van de Bundeling heeft in de profilering van het Nederlandse jeugdtheater een prominente rol gespeeld. Zij heeft het beleid bepaald in overleg met haar bestuur en heeft zeer nauw samengewerkt met de medewerkers van het NthI. Zowel de medewerkers van het jeugdtheaterproject, als de medewerkers van de afdeling Internationale Zaken van het NthI zijn steeds in alle activiteiten gekend. Er was regelmatig overleg tussen alle betrokken medewerkers.

Toch is er ook sprake van een wisselwerking tussen de internationale activiteiten van het bureau van de Bundeling en de jeugdtheaterpraktijk. Een dergelijke internationale profilering van de Bundeling was nooit mogelijk geweest zonder de hoge kwaliteit van het Nederlands jeugdtheater zelf. Die kwaliteit was en is het visitekaartje, waarmee de Bundeling zich in alle internationale contacten presenteert. Aan de andere kant leveren deze contacten vaak weer activiteiten op waar jeugdtheatermakers en jeugdtheatergezelschappen aan deelnemen. Het is deze wisselwerking die de internationale profilering van de Bundeling kenmerkt.

7. De Bundeling als organisatie: interne ontwikkelingen

De opzet van een professioneel bureau met eigen medewerkers in 1987 betekent een verandering van de interne organisatie van de Bundeling. In de notitie ledenbeleid van de Bundeling zijn de verantwoordelijkheden en rechten en plichten van leden, bestuur en bureau in theorie vastgelegd (zie bijlage 21). In de praktijk van de afgelopen jaren hebben deze verantwoordelijkheden concreet vormgekregen in de ontwikkelingen die op bestuurs-, leden- en bureauniveau hebben plaatsgevonden.

Terugblik

Op 29 maart 1990 treedt het oude bestuur in zijn totaliteit af. Het zijn deze bestuurders, die de overgang van de Bundeling naar een professionele organisatie mogelijk hebben gemaakt. Zij willen plaatsmaken voor nieuwe bestuursleden en hebben een profiel opgesteld voor een bestuurssamenstelling, die beter bij de nieuwe situatie past: een gemengd bestuur bestaande uit een meerderheid van leden en een minderheid van niet-leden, die met elkaar zowel de zakelijk als artistiek-inhoudelijk kant vertegenwoordigen. Het blijkt geen eenvoudige opgave om in korte tijd een dergelijk bestuur samen te stellen. Het duurt ruim een jaar voor het nieuwe bestuur volledig is. In mei 1991 vergadert voor het eerst een voltallig bestuur met zeven leden (bijlage 22).

Begin 1990 is er niet alleen sprake van ontwikkelingen binnen de vereniging op bestuurlijk niveau, maar ook op bureauniveau. Anneke Holties geeft in december in 1989 te kennen, dat zij het bureau gaat verlaten. Het oude bestuur stelt voor om een nieuwe taakverdeling voor het bureau te maken. Uitgangspunt hierbij is dat de 'bureau-coördinator' en 'beleidsmedewerker' gelijkwaardige functies worden, met ieder hun eigen verantwoordelijkheid en dat het bestuur de eindverantwoordelijkheid heeft voor alle zaken. Op 1 februari 1990 begint Gruis Boonstra te werken in haar functie van bureau-coördinator. De verantwoordelijkheidsverdeling blijkt in de praktijk onduidelijk te zijn, waarop het nieuwe bestuur besluit een nieuwe taakverdeling op te stellen. Gruis Boonstra beëindigt 1 februari 1991 officieel haar werkzaamheden. Er wordt opnieuw een advertentie geplaatst, ditmaal voor een bureau-medewerker, die het secretariaat voert en de beleidsmedewerker ondersteunt.

De eindverantwoordelijkheid voor het bureau ligt vanaf dat moment bij de beleidsmedewerker. Op 1 april 1991 begint Janine Scheper haar werkzaamheden voor de Bundeling (bijlage 23).

De veranderingen op bestuurs- en bureauniveau maken dat de eerste periode tot de zomer van 1991 intern moeizaam verloopt. Er is nog geen ingewerkt bestuur, dat vanuit een algemene eindverantwoordelijkheid leiding kan geven aan het bureau. Door het ontbreken hiervan sluiten de werkzaamheden van beide bureaumedewerkers niet goed op elkaar aan.

Het contact met de leden loopt in die periode vooral via de georganiseerde ledenvergaderingen. Korte tijd functioneert er een werkgroep arbeidsvoorwaarden, maar het verdere contact vindt vooral telefonisch met het bureau plaats. Plannen die er liggen om meer dienstverlening voor leden te ontwikkelen stranden.

Na de zomer van 1991 zijn de moeilijkheden achter de rug en raken bestuur en bureau steeds beter op elkaar ingespeeld. Het bestuur neemt veel initiatieven, zet inhoudelijke discussies op en doet concrete voorstellen aan de ledenvergadering. Er is veelvuldig overleg tussen bestuur en bureau: het bestuur geeft feedback als het bureau dit vraagt en het bureau maakt periodiek overzichten van werkzaamheden, zodat het bestuur prioriteiten kan stellen. De personele belangen worden behartigd door een bestuurslid, die periodiek gesprekken voert met de medewerkers over de gang van zaken op het bureau. Alle ledenvergaderingen worden zorgvuldig door bestuur en bureau samen voorbereid.

Het beter functioneren van bestuur en bureau heeft direct zijn weerslag op de leden. In het kader van de voorbereiding van het tweede kunstenplan is er veel contact tussen leden en bureau, zowel schriftelijk als telefonisch. Ook worden er speciale beleidsdagen georganiseerd over de toekomst van de Bundeling, ter voorbereiding van het beleidsplan 1993-1996. Leden participeren in de beleidsvoorbereiding via werkgroepen, zoals de werkgroep strategie ten tijde van het kunstenplan en de werkgroep afname, die in november 1991 start. (Zie bijlage 24 voor de ledenlijsten van januari 1990 tot en met februari 1994.)

Het bureau ontwikkelt zich zo geleidelijk tot een actiepunt, dat steeds op verzoek of in overleg met de leden reageert op ontwikkelingen die zich in de praktijk voordoen. Dit reageren richt zowel naar buiten als naar binnen toe. Er wordt gereageerd naar overheden en andere (kunst)organisaties toe. Leden worden via regelmatige mailings zoveel mogelijk geïnformeerd over alle zaken van belang, maar ook aan niet-leden wordt op verzoek informatie verschaft. Regelmatig worden vragen aan het bureau gesteld, zowel uit binnen- als buitenland, die telefonisch of schriftelijk worden beantwoord. Waar het antwoord niet direct voorhanden is wordt doorverwezen naar andere relevante organisaties.

Als in het voorjaar van 1992 bekend is dat de meerjarige subsidie niet verlengd wordt, zet het bestuur zich actief in voor het vinden van oplossingen voor de toekomst. In onderhandeling met het Ministerie van WVC wordt er een gunstige afkoopsom bedongen voor de afbouw van de vereniging, inclusief gelden voor een afvloeiingsregeling voor beide bureaumedewerkers.

Twee leden van het bestuur van de Bundeling nemen zitting in de bestuurscommissie, die de operationale samenwerking van de Bundeling met de VGNB en Mime Combinatie begeleidt. Samen met hun collegabestuurders van de Mime Combinatie en VGNB presenteren zij de voortgang van de ontwikkelde plannen aan de drie ledenvergaderingen.

In de periode vanaf het najaar van 1992 wordt er door het bestuur, de leden en het bureau veel energie en tijd geïnvesteerd in de toekomst van de eigen organisatie. Dit en de onzekerheid die bij alle partijen ontstaat heeft zijn weerslag op het functioneren van de vereniging. Bestuurs- en ledenvergaderingen en activiteiten van het bureau zijn dan ook vaak gewijd aan het functioneren van de eigen organisatie. De inhoudelijk belangen van het jeugdtheater worden echter niet verwaarloosd. Mede dankzij het inhuren van incidentele medewerkers lukt het om de lopende zaken van de Bundeling te continueren.

Conclusie

Terugkijkend op de beschrijving van de organisatie in de notitie ledenbeleid van 1988, is ondanks een aantal up en downs, de conclusie gerechtvaardigd dat datgene wat toen werd voorgestaan ook uitgevoerd is.

De leden hebben mede vormgegeven aan het beleid van de vereniging door actieve participatie, waar zij dat in hun belang achten. Zij zijn door bestuur en bureau zoveel mogelijk geïnformeerd over de voortgang van het beleid en de ontwikkelingen die voor het jeugdtheater van belang waren.

Het bestuur heeft verantwoordelijkheid genomen voor het beleid van de vereniging en alle aspecten die daarmee samenhangen. Het heeft samen met het bureau dit beleid steeds voorbereid en de vereniging naar buiten toe vertegenwoordigd.

Het bureau tenslotte heeft een wegwijzerfunctie gehad en heeft veelvuldig informatie verschaft. Het bureau is zo uitgegroeid tot een coördinatiepunt voor het Nederlands jeugdtheater en heeft deze functie zowel intern als extern vervuld.

Tot slot

Met ingang van 1 september a.s. is het bestaande bureau van de Bundeling verleden tijd en gaat de vereniging een nieuwe fase in haar geschiedenis in. In welke vorm zij deze nieuwe fase in zal gaan, kan op dit moment nog niet vastgesteld worden. Wel kan er iets gezegd worden over de inspanningen die tot aan de zomer van 1994 nog verricht zullen worden.

In de periode tot aan de zomer van 1994 draait het om drie hoofdzaken, die hieronder nader belicht worden.

Ten eerste de afbouw van de bestaande situatie van de vereniging en het creëren van een nieuwe toekomst voor de Bundeling na 1 september 1994. De leden hebben te kennen gegeven belang te hechten aan een centraal coördinatiepunt met een secretariaat. Dit coördinatiepunt heeft tot taak de informatie die voor het jeugdtheater van belang is te verzamelen, waar nodig actie te ondernemen en periodiek overleg tussen jeugdtheatergezelschappen te organiseren. Voor de zomer zal duidelijk moeten zijn óf en hoe dit gerealiseerd kan worden.

Ten tweede zullen al de lopende zaken afgehandeld moeten worden. Hierbij gaat het o.a. om de uitvoering van het actieplan dat gekoppeld is aan de nota 'Jeugdtheater & Publiek' van de Bundeling. Doel van dit plan is om met alle bij de afname van het jeugdtheater betrokken partijen een strategie te ontwikkelen voor een structurele verbetering van dit proces. Een andere lopende zaak is de cursus visie-ontwikkeling voor de artistiek leiders in maart 1994. De voorbereiding, uitvoering en verslaglegging hiervan is ook een belangrijke zaak die nog afgehandeld moet worden.

Ten derde speelt de opbouw van het internationale deel van de Bundeling. De Bundeling heeft begin februari 1994 subsidie ontvangen van het Ministerie van WVC om dit deel van de Bundeling te verzelfstandigen en mogelijk verder te ontwikkelen. Dit houdt in dat er een project Kunst en Jeugd in Europa wordt opgezet, waarin de bestaande internationale activiteiten worden ondergebracht. De bestaande activiteiten zijn: het voeren van het secretariaat van het Europese netwerk EU NET ART, het voeren van het secretariaat van de Assitej-Nederland en het coördineren van het informele Europese jeugdtheater netwerk.

Voor de zomer van 1994 moet duidelijk zijn waar dit project Kunst en Jeugd in Europa onderdak kan vinden en welke rechtspersoon hierbij past. Naast het ontwikkelen van dit project worden de reeds geplande internationale activiteiten nog afgehandeld.

Persoonlijke noot

Op 1 september 1994 zullen er precies zeven jaar verstreken zijn vanaf de start van mijn werkzaamheden voor de Bundeling tot het einde. Zowel voor de Bundeling als voor mijzelf is na die zeven jaar een periode afgerond en staat een nieuwe op het punt te beginnen. Daarom hier aan het eind van dit verslag, als mijn persoonlijke noot, een tekst uit de I Tjing, het klassieke Chinese boek der verandering. De inhoud van onderstaande tekst spreekt voor zich.

Hexagram 24. Foe / De terugkeer, het oordeel:

" De terugkeer. Welslagen. Feilloos uitgaan en ingaan. Vrienden komen zonder blaam. Her en der gaat de weg. Op de zevende dag komt de terugkeer. Het is bevorderlijk, een plaats te hebben waar men heen kan gaan. "

Uitleg van het oordeel:

" Na een tijd van verval komt het keerpunt. Het sterke licht, dat voorheen was verjaagd, keert terug. Er is beweging. Deze beweging is echter niet geforceerd. Het bovenste teken K'oen heeft als karakter de overgave. Er is dus een natuurlijke beweging, die vanzelf ontstaat. Daarom gaat de omvorming van het oude ook heel makkelijk. Oude dingen worden afgeschafte, nieuwe dingen worden ingevoerd. Beide maatregelen zijn in overeenstemming met de tijd en hebben daardoor geen schadelijke gevolgen. Er worden verenigingen van gelijkgezinden gevormd. Maar deze aaneensluiting voltrekt zich volkomen openlijk, de tijd ervoor is gunstig; daarom is er geen sprake van zelfzuchtig particularisme en worden er geen fouten gemaakt. De terugkeer ligt in de loop van de natuur. De beweging is kringvormig, de weg is in zichzelf besloten. Daarom behoeft men niets kunstmatigs te overhaasten. Alles komt vanzelf als het de tijd ervoor is. Dat is de zin van hemel en aarde.

Alle bewegingen voltrekken zich in zes etappes. De zevende etappe brengt dan de terugkeer. Zo komt in de zevende maand na de zomerzonnnewende (waarna het jaar bergafwaarts gaat) de winterzonnnewende; evenzo komt in het zevende dubbele uur na zonsondergang, de zonsopgang. Daarom is de zeven het getal van het jonge licht, die ontstaat doordat de zes, het getal van de grote duisternis, met één vermeerderd wordt. Daarmee komt er beweging in de stilstand. "

Anne van Otterloo

B I J L A G E N

1. Federatie Nieuwsbrief, januari 1990: Jeugdtheater; theaterbeleid voor een kwart van de bevolking (Louis Pirenne)
2. Jeugdtheater, sept/okt 1992: The continuing story of....Jeugdtheater en het Kunstenplan (Anne van Otterloo)
3. Jeugdtheater, nov/dec 1992: Het project van de toekomst (Nico van Rossen)
4. Bundeling, december 1993: Jeugdtheater & Publiek; de markt van het georganiseerde jeugdtheater (voorblad, inhoudsopgave, achterzijde en persbericht)
5. Werkgroep Jeugdtheater VSCD, april 1993: uitkomsten, aanbevelingen
6. Persbericht inzake Londo Actie, oktober 1993
7. Actieplan Afname Jeugdtheater, januari 1994 (Nico van Rossen)
8. Voorstel van bestuur Bundeling aan de ledenvergadering inzake activiteiten ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum, januari 1992
9. Brief Bundeling aan deel leden, september 1992: advies bij fondswerving
10. Definitief programma cursussen 10-jarig jubileum Bundeling, april 1993
11. Project ontmoetingen jeugdtheatermakers, februari 1993 (inleiding/Roel Twijnstra)
12. Project ontmoetingen jeugdtheatermakers, november 1993: Theater en Auteur; drie gesprekken met schrijvers en (jeugd)theatermakers (inleiding/Roel Twijnstra)
13. De Galan & Voigt, februari 1993: rapport onderzoek belangenorganisatie kleinschalig theater (conclusies, aanbevelingen/Mieke Stoffel)

vervolg B I J L A G E N

14. VGNB/MiCo/Bundeling, september 1993: werkplan operationele samenwerking september 1993 - september 1994 (inhoudsopgave, inleiding)
15. Bundeling, juli 1991: verslag Europees werkstuk/deel 1 (voorblad, inhoudsopgave)
16. Bundeling, juli 1993: verslag Europees werkstuk/deel 2 (voorblad, inhoudsopgave)
17. Bundeling/Assitej-Nederland, mei 1992: verslag uitwisselingsproject Assitej-USSR en Assitej-Nederland over de periode 1990-1992 (voorblad, inhoudsopgave)
18. Bundeling/Assitej-Nederland, oktober 1991/november 1992/november 1993: reader Theater Management Seminar I + II + III (voorblad, inhoudsopgave)
19. Bundeling/Assitej-Nederland, januari 1994: verslag Theater Management Seminar III (voorzijde, inhoudsopgave)
20. Bundeling/Anne van Otterloo, oktober 1993: bijdrage aan het colloquium 'Le regard du jeune spectateur aujourd'hui ' in Lille
21. Bundeling, 1987/88: Notitie Ledenbeleid (voorzijde, pagina 8)
22. Bestuursleden Bundeling, januari 1990 t/m februari 1994
23. Ledenlijsten Bundeling, januari 1990 t/m februari 1994
24. Medewerkers Bureau Bundeling, januari 1990 t/m februari 1994

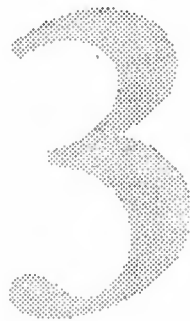
De belangrijkste gezelschappen voor kinder- en jeugdtheater zijn lid van de Bundeling. Deze beroepsvereniging, die aangesloten is bij de Federatie, heeft sinds enige tijd een eigen bureau met twee beroepskrachten en toont zich zeer actief in zowel de belangenbehartiging voor haar leden als in de verdere beleidsontwikkeling voor deze sector. Een sector die de laatste jaren enorm gegroeid is in omvang en kwaliteit.

Eén van de recente wapenfeiten is het aanstellen bij het Nederlands Theater Instituut van twee medewerkers die drie jaar lang zullen werken aan de verdere ontwikkeling van een infrastructuur voor het nederlandse jeugdtheater. Ze zullen in dat verband werken aan plannen voor onder meer internationaal beleid, collectievorming, documentatie en deskundigheidsbevordering binnen en buiten de vakopleidingen. Dit project is het resultaat van een plan van het Instituut en de Bundeling die daarvoor subsidie van WVC hebben gekregen.

Verder heeft de Bundeling onlangs een uitstekende beleidsnota gepubliceerd over het jeugdtheaterbeleid nu en in de toekomst. De nota, "Jeugdtheater & De Overheden; theaterbeleid voor een kwart van de bevolking", toont aan dat het goed gaat met het jeugdtheater, omdat het zich heeft losgemaakt van de aloude "pedagogische voetklemmen" en zich ontwikkeld heeft tot een sector waarin autonome artistieke producten worden gemaakt. Die producten worden gewaardeerd door jong en oud en krijgen grote nationale en internationale waardering. Het jeugdtheater heeft daarbij een aparte binding met het eigen, lokale en regionale publiek en de lokale en regionale beleidsmakers.

Meteen daarna toont de nota aan dat het niet goed gaat met het jeugdtheater omdat de financiële positie van de gezelschappen, ook na de vereveningsoperatie in 1985, nog altijd ondermaats is, en de gezamenlijke verantwoordelijkheid die de overheden zouden moeten dragen voor deze theatervorm nog geen echte gestalte heeft gekregen.

Jeugdtheater: theaterbeleid voor een kwart van de bevolking.

Een hoofdbestanddeel van de nota is een financiële en inhoudelijke inventarisatie van het beleid van het rijk, de provincies en de drie grote steden. De aanbeveling van de Commissie Zeevalking, die in 1985 stelde dat de provincies verantwoordelijk zouden moeten zijn voor de instandhouding van jeugdtheatergezelschappen, heeft ertoe geleid dat een aantal provincies inmiddels inderdaad de primaire zorg draagt voor een gezelschap of een voorziening. Andere provincies twijfelen nog over de haalbaarheid van de aanbeveling van Zeevalking, terwijl er drie zijn die deze afwijzen.

Op Den Haag na hebben de drie grote steden in hun bestuursovereenkomsten met het Rijk geen specifieke aandacht voor het jeugdtheater. Het rijk zelf voert slechts een productiebeleid op projectbasis.

Doordat de genoemde aanbevelingen maar ten dele gerealiseerd zijn blijkt de situatie nogal onoverzichtelijk. Vooral in de praktijk is onduidelijk welke overheid nu waarvoor verantwoordelijk is.

In de conclusies en aanbevelingen waarmee de nota wordt afgesloten wordt gezegd dat de gezamenlijke verantwoordelijkheid uitgangspunt moet zijn voor het beleid in de toekomst. Het rijk zou moeten coördineren, en daarbij cofinanciering niet schuwen, net zomin als premiëring van die provincies en gemeenten die het goed doen. Verder zou er een eind moeten komen aan de verschillen in de beleidsmatige en financiële voorwaarden die er nu nog bestaan tussen het theater voor volwassenen en het theater voor de jeugd. In elk geval zou in de komende zes jaar het totale budget voor producties verdubbeld moeten worden.

De nota is aan te vragen bij de Bundeling:
020 202460.

Louis Pirene.

The continuing story of ....

Jeugdtheater en het Kunstenplan

De laatste bijdrage van Anne van Otterloo, beleidsmedewerkster van De Bundeling, over de perikelen rond het kunstenplan 1993-1996.

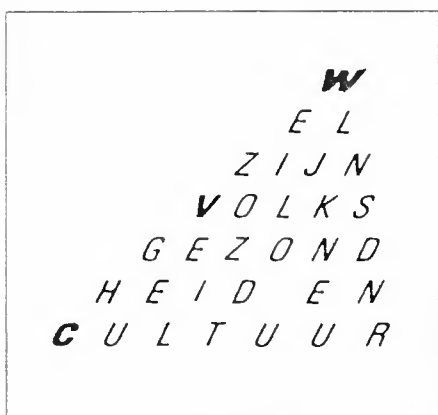
Anne van Otterloo

daarnaast de maatregel dat het subsidie nooit meer kan bedragen dan 85% van de inkomsten. Deze kortingen worden zonder uitzondering toegepast op alle gesubsidieerde podiumkunstinstanties, groot en klein.

budget voor meerjarige financiering van de gezelschappen lager uitgevallen. De grootste schok is dat het budget voor projecten enorm ingekrompen is.

Er staat nu nog maar f 800.000,- op de begroting voor incidentele theaterprojecten voor de jeugd.

De Bundeling voert actie tegen het plan van de Minister tijdens het jeugdtheaterfestival 1992 in Den Bosch. De drie punten die in deze actie benadrukt worden zijn: 1. het budget voor inci-

Het is al weer een hele tijd geleden dat ik mijn laatste verhaal over het Kunstenplan schreef. De Minister had op dat moment haar beleidsnota 'Investeren in Cultuur' nog niet gepresenteerd. Mijn verwachtingen over de uitkomst van het Kunstenplan met betrekking tot het jeugdtheater waren destijds positief. De rust van toen bleek een stilte voor de storm te zijn.....

In de maanden mei en juni woedt er een hevige kunstenplan-storm over Nederland. Niemand uit de kunstenwereld is gelukkig met de nota van de Minister. Haar Kunstenplan, oftewel sectornota Kunsten, is een droge opsomming van cijfers met een zeer algemene uiteenzetting van uitgangspunten. Centrale thema's in het hoofdstuk podiumkunsten van deze nota zijn: spreiding, verhoging van de eigen inkomsten en internationalisering.

In deze nota geen aparte bespreking van het theater. De cijfers spreken een duidelijke taal: 5% korting op alle subsidie aan podiumkunstinstanties en

De hele kunstensector ageert tegen de voorstellen van de Minister. Van alle kanten worden er acties op touw gezet, overall wordt gelobbyd richting cultuurspecialisten van de Tweede Kamer. De grootste bundeling van krachten is 'Kunsten 92', een initiatief van o.a. Frans de Ruiter, directeur van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag met als doel het budget voor de kunsten te verruimen. Ook de Federatie van Kunstenaarsverenigingen en de Kunstenbond FNV doen een poging meer middelen voor de kunsten te verwerven. De Tweede Kamer wordt bestookt met brieven en faxen. Theater Netwerk Nederland neemt het initiatief om het kleinschalige theater te bundelen en zet alle belangen daarvan op een rijtje. De Bundeling participeert daarin.

Wat de cijfers voor het jeugdtheater betreft is het veel minder florissant dan het advies van de Raad voor de Kunst deed vermoeden. Niet alleen is het

dentele produkties moet omhoog / 2. de 15%-eis eigen inkomsten mag niet toegepast worden op jeugdtheatergezelschappen / 3. een gezelschap als Huis aan de Amstel mag niet tussen de wal en het schip van twee overheden bekneld raken.

Begin juni worden er hoorzittingen gehouden door de fractiespecialisten van de Tweede Kamer. De Bundeling heeft spreektijd aangevraagd en krijgt die spreektijd ook, zij het in combinatie met de andere organisaties voor het kleinschalige theater.

De hoorzitting is niet bedoeld om nogmaals eindeloze pleidooien ten gehore te brengen, maar om de vragen van de Kamerleden te beantwoorden. Een luttele tien minuten is het jeugdtheater onderwerp van het vraag en antwoordspel. Uit hun vragen blijkt dat de kamerleden zich zorgen maken over het probleem van de verhouding tussen de betrokken overheidslagen (rijk/provincie/gemeente). Ook zijn zij

zieh bewust van het feit dat het budget voor incidentele producties erg laag is. Op 15 juni zullen de fractiespecialisten hun standpunten tijdens een commissievergadering aan de Minister duidelijk maken. De publieke tribune zit die dag helemaal vol. Al heel snel is duidelijk dat een verhoging van het budget voor de kunsten niet aan de orde is. De regeringspartijen prijzen de Minister dat zij er wederom in geslaagd is om het budget voor de kunsten overeind te houden. Wel zeggen zij te willen pleiten voor het verhogen van het budget aan het begin van een nieuwe regeerperiode. Een nobel streven, maar voor de situatie van nu een doekje voor het bloeden.

Uitkomst van het gesprek met de Minister is dat de korting van 5% gehalveerd wordt. Verder wordt er toegezegd dat onderzoek zal plaatsvinden naar de mogelijkheden per discipline om 15% eigen inkomsten te halen. Aan het eind van de lange dag leert een snelle berekening ons, dat het Fonds voor de Podiumkunsten (in werking vanaf januari 1993) uiteindelijk het kind van de rekening zal zijn. Met een kunstenbudget dat niet stijgt is zo'n fonds onvermijdelijk de sluitpost. Op 1 juli presenteert de Minister de wijzigingen die zij in de sectornota Kunsten heeft aangebracht aan de Tweede Kamer als volgt:

"De korting op de gesubsidieerde podiumkunstinstellingen met een bedrag gelijk aan 12,5% van de eigen inkomsten is komen te vervallen. De nieuwe bedragen zijn gebaseerd op een maximum van 85%, verminderd met een bedrag gelijk aan 2,5% van de exploitatie. Met ingang van 1994 kunnen de subsidiebedragen echter weer gewijzigd worden op grond van de resultaten van het onderzoek naar de verdere mogelijkheden op dit terrein".

Uit het bijgevoegde cijfermateriaal blijkt dat het begroote bedrag voor jeugdtheaterprojecten niet is gewijzigd: nog steeds slechts 8 ton. De storm is inmiddels geluwd, ook de vakantie is weer voorbij. Wat is nu de

uitkomst van het kunstenplaneireus voor het jeugdtheater? Hoe staat het met de winst? Of is er ook sprake van verlies?

Het is tijd voor een voorlopige balans. Voorlopig, omdat het op dit moment nog niet mogelijk is alle cijfers op een rijtje te zetten. Enkele provincies, zoals de drie noordelijke, moeten nog beslissingen nemen over het te voeren jeugdtheaterbeleid. Verder zijn de bedragen die de gezelschappen nu van de overheden hebben gekregen nog niet geïndexeerd. De cijfers die ik hieronder presenteer zijn dus een voorlopige uitkomst.

Het budget van de rijksoverheid voor jeugdtheater bedraagt met ingang van 1993: f 4.922.000,-. Op 78.000 gulden na dus 5 miljoen. In vergelijking met de vorige Kunstenplanperiode is dit een stijging van bijna 1,5 miljoen gulden.

Hiervan gaat f 4.122.000,- naar de meerjarige financiering gezelschappen. De rest van het geld is bestemd voor projecten en gaat deel uitmaken van het budget van het nieuwe Fonds voor de Podiumkunsten. Uit het poppentheaterbudget krijgen drie jeugdtheatergezelschappen een meerjarige financiering, bij elkaar ongeveer 1 miljoen gulden.

Het budget dat provincies en steden gaan uitgeven aan meerjarige financiering van gezelschappen bedraagt f 6.991.000,- (hierbij is in sommige gevallen uitgegaan van een schatting van de te besteden bedragen). Op 9.000 gulden na 7 miljoen.

Een volledig overzicht van projectsubsidies bij provincies en steden heb ik nog niet. Wel weet ik dat de provincie Noord-Holland bijvoorbeeld een budget heeft van 2 ton, de provincie Limburg een budget van 75.000 gulden. In 1983 was het totale bedrag voor de productie van jeugdtheater ongeveer 6 miljoen gulden. In 1989 was het totale bedrag 7,5 miljoen gulden. De optelsom van de cijfers hierboven komt uit op 13 miljoen gulden. Het voor productie beschikbare budget is

daarmee in tien jaar tijd meer dan verdubbeld. De afgelopen drie jaar is er minimaal 5,5 miljoen gulden bijgekomen. Dat is heel duidelijk een forse winst. Maar is er ook verlies?

In 1983 was er nog nauwelijks een scheiding tussen meerjarige en ad-hoc subsidies. In 1989 was die er al wel, maar het aantal meerjarig gesubsidieerden was beperkt. Vanaf 1993 is er een heel manifeste scheiding tussen meerjarige financiering en projectfinanciering. De cijfers tonen de verhouding tussen beide vormen van financiering aan. Er wordt 12 miljoen gulden besteedt aan meerjarige financiering van de productie van jeugdtheater. Voor financiering van projecten rest nog een bedrag van naar schatting 1,2 miljoen gulden. Dit komt neer op 10% van de meerjarige financiering. Voor het deel van het jeugdtheater dat voor hun produktiemogelijkheden afhankelijk is van deze 10%, is dit zondermeer voor de korte termijn een verlies. Toeh ben ik niet pessimistisch als het de langere termijn betreft. Inmers in de constatering van dit verlies, zit tevens de uitdaging om te werken aan een verbetering van deze situatie. Het verleden leert dat het door een bundeling van krachten mogelijk is resultaten te bereiken. Op 30 september 1981 formuleerde Rinus Knobel de destijds gewenste situatie als volgt:

"(..) Wij zullen de dames en heren van de verschillende afdelingen voor cultuur, of dat nu is op het Ministerie, op een provinciehuis of achter gemeentelijke schrijftafels, moeten overtuigen dat er eindelijk eens een serieus beleid komt. Een beleid dat het bestaan van kinder- en jeugdtheater veilig stelt(..)"

Vandaag, 9 september 1992, wil ik deze kunstenplanrubriek besluiten met de wens dat het jeugdtheater zal blijven overtuigen, zoals zij dat de afgelopen periode gedaan heeft. Overtuigen met kwaliteit, solidariteit en professionaliteit, opdat op die manier het bestaan van kinder- en jeugdtheater zeker blijft.

Jeugdtheaterproject De Bundeling / Nthl

Het projekt van de toekomst

Een terugblik op het drie-jarig jeugdtheaterproject, dat eind december 1992 afloopt, door een van de direkte begeleiders.

Nico van Rossen

*'Hebben is niets. Is oorlog. Is niet leven
Zijn is de ziel, is luisteren, is wijken'
(Ed. Hoornik, Op school stonden ze...)*

De vraag was of ik aan het eind van het Jeugdtheaterproject wilde terugblikken op de drie jaar dat het projekt duurde. En of ik dat op 'mijn eigen, bespiegelende wijze wilde doen. Graag, zei ik, want over de oorzaken van het succes van het Jeugdtheaterproject heb ik een duidelijke mening. Bovendien valt het afscheid van dit projekt voor mij persoonlijk samen met mijn afscheid van het Theater Instituut.

Wereldwijde verstarring

Mijn terugblik begint in een heel andere wereld dan die van het theater. In zijn geruchtmakende toespraak op de Wereldconferentie van de Society for International Development (Amsterdam, mei 1991), legde Claus von Amsberg zijn vinger op een aantal wonde plekken. Zonder man en paard bij naam te noemen maar op genuanceerde en toch niet mis te verstane wijze, waste hij een groot aantal organisaties voor ontwikkelingshulp de oren. Vooral over de rol van de instituties sprak hij met nauw verholen afkeuring. "Vele instituties op lokaal, nationaal en internationaal niveau lijken ho-

peloos ontoereikend en kwetsbaar en dienen er slechts toe verandering te verhinderen in plaats van er de katalysator voor te zijn. Op het nationale niveau hebben we psychiatrische inrichtingen die de mensen gek maken en gevangnissen die de misdaad verspreiden. We hebben ontwikkelingsinstituties die toezicht uitoefenen op de vernietiging van het ontwikkelingspotentieel". Op een ander niveau zijn er instituties die "een buitenproportioneel deel van de voordelen van ontwikkeling doorsluizen naar hun rijkste en machtigste leden. En op mondiaal niveau hebben we 'vrijhandelsinstituties' die afhankelijkheid institutionaliseren, evenals mondiale onderhandelingen waarin de stemmen van de meerderheid van de wereldbevolking ongehoord blijven". Voor Prins Claus was er maar één conclusie mogelijk. "Er is een overweldigende behoefte aan nieuwe analytische paradigma's en conceptuele hulpmiddelen", die daadwerkelijk rekening houden met de behoeften en aan de behoeftigen de juiste stem geven. Die nieuwe, nog te formuleren benaderingen dienen wat Claus betreft geworteld te zijn in ethiek en moraal. Uiteindelijk moet het verder gaan dan kwesties 'hebben' en 'willen', het gaat om de vraag van het 'zijn'.

Over hebben en zijn

De scherpe analyse van Prins Claus bestrijkt meer terreinen dan alleen het gebied van de ontwikkelingssamenwerking. Ik denk aan de rigide en tegelijk verwartende wijze waarop de uitkeringsfabriek in ons land van bovenaf gestuurd wordt, of aan de eindeloze bureaucratie van de voorzieningen voor de geestelijke ongezondheid, de RI-AGG's. En helaas, hij is ook van toepassing op het gebied van de kunsten en het theater. Hoe flexibel in Nederland het kunstbeleid ook ingericht moge zijn, op dit gebied is evenzeer sprake van zichzelf in stand houdende instituties, profiteren vooral de rijken van de subsidiemogelijkheden en spe-

len de invloedrijke clubs en personen op onveranderlijke wijze elkaar steeds dezelfde speelbal toe. De voorbeelden van een op diepgaande analyse en inhoudelijkheid gebaseerde samenwerking zijn op theatergebied, zowel nationaal als internationaal, op de vingers van één hand te tellen. En dan ben ik gul. Het gaat, inderdaad, in de meeste gevallen om kwesties van 'hebben' en 'willen' en vrijwel nooit om het 'zijn'.

Het lijkt me dat het noemen van enkele voorbeelden volstaat. Als gevolg van de totstandkoming van het Kunstenplan 1993-1996 is de vereniging Kunsten '92 opgericht. Los van het feit dat dit zo'n 10 jaar geleden misschien zinvol geweest was, kent dit netwerk geen ander doel dan 'hebben'. Voor zover men iets wil, dan wil men iets hebben, namelijk invloed en geld, niet gerelateerd aan enige inhoud. En dat terwijl de deelnemende leden elkaar reeds lang hadden kunnen vinden in een verdergaande samenwerking - als ze bereid geweest waren hun directe eigenbelang opzij te schuiven. Kunsten '92 is een uiting van onmacht en fundamentele onwil om samen te 'zijn'.

De incidentele podiumkunst-subsidies worden weggehaald uit de directe invloedssfeer van WVC. In plaats daarvan komt een nieuwe institutie (het Fonds voor de Podiumkunsten) die onder een andere naam onmiddellijk begint met het instellen van een verfijnde bureaucratie, die alleen al in het hanteren van termijnen onvoldoende rekening houdt met de situatie in de praktijk. Het begint met het inbouwen van een beheersmatige zekerheid. Wat daarna komt is onduidelijk.

De vraag naar vernieuwend ondernemerschap - wat uiteraard ook met overheidsmiddelen heel goed mogelijk is - komt niet aan de orde. Hij is ongewenst want te bedreigend voor de bestaande kaders. De vastgeroestheid in oude benaderingen en de angst om de greep op bepaalde gebieden te verliezen, leiden hoofdzakelijk tot schijnba-

re sturing: zonder werkelijke relatie met de behoeften in en van de praktijk. Op die manier kun je 1000 nieuwe instituties bedenken en inrichten, hun rol is per definitie beperkt tot die van een noodzakelijk kwaad.

Vernieuwend ondernemerschap

Wat hebben deze beschouwingen nu met het Jeugdtheaterproject te maken? Alles. Natuurlijk, men zal ook bij dit project vragen naar het tastbare rendement. Het antwoord daarop is een rijtje publikaties, een tijdschrift, een tentoonstelling, internationale uitwisselingen, vele discussies en duizend-en-één contacten. Maar de vraag waar alles om draait, is welke functie deze concrete uitingen vervullen voor het jeugdtheater. Met welk doel zijn ze geproduceerd? Het aantoonbare succes van het Jeugdtheaterproject is niet uitsluitend te danken aan de uitvoering, maar vangt aan bij het allereerste begin. Prins Claus zei het zo: "Wanneer de behoefte aan samenwerking reëel is, is de speelruimte voor institutionele innovatie het grootst". Hij sprak de overtuiging uit "dat samenwerking vandaag zo dringend noodzakelijk is dat instituties een nieuw gevoel van doelmatigheid en urgentie moet worden ingeblazen en dat de ingrediënten voor samenwerking aan de orde moeten komen in een krachtig en eerlijk debat". Dat nu is exact de start geweest van het Jeugdtheaterproject. Twee verschillende getinte organisaties - de één de vereniging van artistieke producenten, de ander een zogenoemde infrastructuure instelling - hebben intensief hun gemeenschappelijke doelen voor het jeugdtheater besproken. Vervolgens kwam de vraag aan de orde op welke wijze aan de realisatie van die doelen door beide instituties naar vermogen kon worden bijgedragen. In de eerste plaats in het belang van het jeugdtheater en pas in de tweede plaats ten nutte van de afzonderlijke organisaties. Het eigenbelang speelde ook nauwelijks meer een rol, omdat er een gemeenschappelijk belang geformuleerd was.

En bij een goede uitvoering zouden de resultaten automatisch in het belang van zowel De Bundeling als het Nederlands Theater Instituut zijn. Op grond hiervan kon een gemeenschappelijk project tot stand komen, dat om pragmatische en tactische redenen als een min of meer losse module in de organisatie van de grootste partner ondergebracht werd. Het ging niet alleen om de uiteindelijke resultaten maar evenzeer om verandering van de werkwijze van de samenwerkende instellingen.

Minder autonomie, meer identiteit

Terugkijkend denk ik dat het project tamelijk voorbeeldig verlopen is. Uiteraard zijn er onderweg de nodige irritaties geweest, maar dan kwam er altijd weer een moment waarop we de tijd namen om stil te staan bij waar het uiteindelijk om draaide. Een terugkoppeling naar het begin van het project, naar de gezamenlijk geformuleerde doelen, was voldoende om op koers te blijven. Die doelen behelsden het versterken van de collectievorming, werken aan deskundigheidsbevordering, het stimuleren van inhoudelijke internationale samenwerking en het op gang brengen van een adequate informatievoorziening.

De tastbare resultaten van het Jeugdtheaterproject overstijgen zichzelf. Want waarom is er een tentoonstelling georganiseerd over jeugdtheater? Niet alleen omdat dat aardig was voor het Theatermuseum, maar omdat een dergelijke activiteit gevolgen heeft voor de collectie. Dit effect is van tevoren ingecalculeerd en heeft ook na de tentoonstelling geleid tot gerichte acties van het Theater Instituut om de collectie jeugdtheater op peil te brengen. Waarom zijn er drie bundels met primaire toneelteksten uitgegeven? Uiteraard omdat die teksten niet eenvoudig toegankelijk waren, waardoor de artistieke praktijk gehandicapt is in zijn repertoire-keuze. Maar 14 teksten is een druppel op een gloeiende plaat en belangrijker is een ander effect dat het

werken aan deze bundels met zich meebracht. Voordat uiteindelijk een keus gemaakt kon worden moest het bestaande, her en der verspreide repertoire verzameld en gelezen worden. Met als gevolg een belangrijke aanvulling van de centrale collectie teksten bij het Theater Instituut. En waarom is er een tijdschrift gekomen? Om te werken aan het vergaren en verspreiden van relevante informatie, zodat alle betrokkenen weten wat er gebeurt. Om gelegenheid te geven aan reflectie op de artistieke praktijk in de vorm van beschouwingen, wat voordien vrijwel geheel afwezig was.

Ik zou zo nog even door kunnen gaan, maar het principe is duidelijk. Elk produkt is op zich belangrijk, maar het staat voor veel meer omdat het van meet af aan is ingebed in een zorgvuldige analyse van gedeelde behoeften op het vlak van jeugdtheater. Op basis daarvan hebben de betrokken specialisten zich de afgelopen jaren gedragen als de ambassadeurs van het tegelijk ontwikkelde én onontgonnen jeugdtheater. Ze liepen de deur plat bij alle mogelijke partners, die een rol (kunnen) spelen voor het jeugdtheater, nationaal en internationaal. Als gesprekspartner en als initiatiefnemer van projecten. Met soms een produkt, maar altijd met persoonlijke ingangen en het begin van bewustwording tot gevolg. Zo draagt iedere activiteit bij aan een verbreding van de toekomst en aan de zo noodzakelijke continuïteit in de aandacht voor het jeugdtheater. Wat dat betreft is het project ook na dit jaar natuurlijk niet afgelopen. Wel in zijn concrete vorm, maar de werkwijze blijft. De koppeling van de artistieke praktijk aan de infrastructuur heeft zijn vruchten afgeworpen in blijvende resultaten. Wezenlijke samenwerking op basis van gemeenschappelijke doelen vergt voor de betrokken partners het gedeeltelijk opgeven van de eigen autonomie, maar leidt tot een versterking van de inhoudelijke identiteit.

B. 4.a.

Jeugdtheater & Publiek

De markt van het georganiseerde jeugdtheater

De Bundeling
Amsterdam, december 1993

INHOUDSOPGAVE

VERANTWOORDING	5
I. BELEID EN LEGITIMERING	7
beknopt beleidsoverzicht	7
legitimering en beleid	10
II. KWANTITATIEF ONDERZOEK: seizoen 1990/1991	11
achtergrond en onderzoeksopzet	11
populatie en respons	12
kernegevens voor het totale jeugdtheater (N=105)	14
resultaten leden van de Bundeling (N=23)	17
resultaten niet-leden, schriftelijke respons (N=33)	29
III. KWALITATIEF ONDERZOEK: de Werkgroep Afname	31
situatieschets; opdracht van de werkgroep	31
interne ontwikkelingen	32
externe ontwikkelingen	34
IV. SAMENVATTENDE CONCLUSIES	39
V. AANBEVELINGEN	45
BIJLAGEN	
1. Samenstelling Werkgroep Afname	
2. Enquête-formulier	

Jeugdtheater & Publiek

De emancipatie van het professionele *jeugdtheater* in Nederland nadert volgens sommigen zijn voltooiing. De nationale en internationale waardering voor de artistieke prestaties van de producenten is al jaren onverminderd groot. De financieringsbasis van het *jeugdtheater* is met ingang van het *Kunstenplan 1993-1996* gelijkgetrokken met die van het theater voor volwassenen.

Te veel optimisme is echter voorbarig. Zo blijkt een aantal voorwaarden dat het Fonds voor de Podiumkunsten stelt, met name aan uitkoopsommen en eigen inkomsten, vooralsnog te hoog gegrepen.

Dat dergelijke voorwaarden te weinig rekening houden met de specifieke markt van het *jeugdtheater*, die voor meer dan de helft uit schoolvoorstellingen bestaat, is terug te voeren op het ontbreken van feitelijk inzicht in deze markt. Bestaand kwantitatief onderzoek, vooral dat van het Centraal Bureau voor de Statistiek, sluit onvoldoende aan bij de praktijk van het *jeugdtheater*.

Jeugdtheater & Publiek is het resultaat van een tweetal door de Bundeling uitgevoerde onderzoeken. Het statistische deel biedt een eerste inzicht in de omvang en werking van de jeugdtheatermarkt. Het tweede deel bevat de bevindingen van een speciaal ingestelde werkgroep van producenten, die de afname-situatie aan de hand van hun ervaringen in beeld hebben gebracht.

Naast de reguliere afzet van voorstellingen in de theaters bestaat er inmiddels een omvangrijke jeugdtheatermarkt voor het onderwijs. Deze met zorg en volharding opgebouwde markt, die een kwart van de Nederlandse bevolking bestrijkt, blijkt nu ernstig onder druk te staan. Niet alleen door bezuinigingen maar evenzeer door te weinig afstemming tussen de betrokken partijen en tussen subsidiënten onderling. De vrije theatermarkt is voor het *jeugdtheater* ronduit onderontwikkeld. Voor een verdere emancipatie van het *jeugdtheater* zijn nog tal van inspanningen vereist.

Persbericht 18 januari 1994

Publikatie JEUGDTHEATER & PUBLIEK.
DE MARKT VAN HET GEORGANISEERDE JEUGDTHEATER
(Uitgave: De Bundeling; 56 blz; prijs f 15, incl. verzendkosten)

Aan de kunstredacties

Jeugdtheater & Publiek bevat de resultaten van het eerste serieuze onderzoek naar de verhouding tussen aanbod en vraag in het jeugdtheater. Het bevat zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens. In eerdere publieksonderzoeken in de podiumkunsten kwam het jeugdtheater tot nu toe in het geheel niet aan de orde. Uit het onderzoek blijkt dat het jeugdtheater in de afgelopen 20 jaar een omvangrijke markt in het onderwijs heeft opgebouwd: ruim de helft van de afzet bestaat uit schoolvoorstellingen voor kinderen uit alle lagen van de bevolking. Verder maakt de nota duidelijk dat voor een verbetering van de marktsituatie nog tal van inspanningen vereist zijn. Andere belangrijke conclusies zijn:

de gezamenlijke producenten van jeugdtheater trekken met circa 7400 voorstellingen naar schatting ruim 800.000 bezoeken per jaar; een minderheid van de schoolvoorstellingen vindt plaats in een theater; het merendeel van de producenten kan niet voldoen aan de eis van het Fonds voor de Podiumkunsten om met uitkoopsommen van minimaal f 1500,- te werken; bezuinigingen in het onderwijs en in de kunstzinnige vorming dreigen de afzet van jeugdtheater aan te tasten; bestaand kwantitatief onderzoek, met name dat van het CBS, houdt geen rekening met de praktijk van het jeugdtheater en is daardoor onbruikbaar; er is weinig coördinatie tussen de verschillende actoren in het jeugdtheater; overleg tussen de voornaamste financiers, de ministeries van WVC en O&W, ontbreekt.

Jeugdtheater & Publiek bevat aanbevelingen ter verbetering van de marktsituatie.

Toelichting

De nota *Jeugdtheater & Publiek* is gebaseerd op een tweetal onderzoeken. Het eerste is een statistisch onderzoek, uitgevoerd door middel van een enquête onder 105 producenten van jeugdtheater over het seizoen 1990/1991. De uitkomsten geven inzicht in de omvang van de markt, het belang van de verschillende typen accommodaties (theaters, scholen), en het aandeel van de onderscheiden bemiddelende instellingen. Het tweede onderzoek behelst de bevindingen van een speciaal ingestelde werkgroep van producenten, die de marktsituatie aan de hand van hun ervaringen in beeld hebben gebracht. De publikatie bevat verder een actueel beleidsoverzicht en besluit met samenvattende conclusies en aanbevelingen.

Voor een snelle oriëntatie kunt u terecht in hoofdstuk IV, 'Samenvattende Conclusies' (blz.39 e.v.) en hoofdstuk V, 'Aanbevelingen' (blz.45 e.v.).

Nadere informatie is verkrijgbaar bij De Bundeling, tel. 020-6202460.

UITKOMSTEN VAN EEN AANTAL BESPREKINGEN
VAN DE WERKGROEP JEUGDTHEATER VSCD

INLEIDING

De VSCD heeft een aantal bijeenkomsten belegd met - op het gebied van jeugdtheater - actieve leden van de vereniging om te praten over de afzet van jeugdtheater in de schouwburgen in Nederland. De VSCD heeft deze leden bijeen geroepen naar aanleiding van gesprekken met de Bundeling over dit onderwerp. Tijdens de bijeenkomsten zijn tal van onderwerpen de revue gepasseerd. Deze notitie geeft de hoofdlijnen van de besproken onderwerpen weer en doet enige aanbevelingen.

Achtereenvolgens komen in deze notitie aan de orde:

- A. Uitgangspunten: waar gaat het om en wat is het doel?
- B. Welke problemen/uitdagingen zijn er gesignaleerd?
- C. Aanbevelingen: wat kan er ondernomen worden?

A. UITGANGSPUNTEN

Aanbod en afname van jeugdtheater hebben elkaar nodig. Ze zijn twee kanten van dezelfde medaille, namelijk de voorstelling, waar het theaterprodukt en het publiek samenkomen. Aanbod en afname hebben er beide baat bij zo goed mogelijk samen te werken. Zij kunnen elkaar aanvullen en ondersteunen.

Het Jeugdtheater in Nederland kent twee soorten afname: Kinderen gaan naar een voorstelling kijken in schoolverband of ze gaan met hun ouders naar de vrije voorstelling in het theater.

Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 55% van het aanbod voor kinderen in schoolverband wordt gespeeld. Van het aanbod voor kinderen bestaat 45% uit vrije voorstellingen, die in een theateraccommodatie of elders worden gespeeld.

Uit de ervaring tot nu toe blijkt dat met de middelen die er op scholen voor dat doel zijn, kinderen via de schoolvoorstellingen 1 maal per schoolperiode met theater in aanraking komen. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat uit het onderzoek 'Podiumkunsten en Publiek' blijkt dat ouders de belangrijkste factor zijn als het gaat om kinderen ontvankelijk te maken voor theater.

Zolang de mogelijkheden en middelen voor theater in het onderwijs beperkt blijven c.q. afnemen, kan geconcludeerd worden dat vrije theatervoorstellingen van groot belang zijn om kinderen en jongeren met theater kennis te laten maken.

Zowel voor de afnemers als de producenten bieden vrije voorstellingen voor kinderen en jongeren perspectieven. Voor theaters ligt er een gat in de markt voor de nieuwe publiekscategorie ouders-met-kinderen en grootouders-met-kleinkinderen, de zogenaamde familievoorstellingen. Theaters kunnen met beleid hun publiek verbreden en tegelijk kinderen en jongeren kennis laten maken met het theater en hen als publiek aan zich binden.

../2

Voor de producenten betekent de vrije voorstelling een verruiming van de markt en biedt dit de mogelijkheid voor een gemengd publiek te spelen, dat qua reactie de beste resultaten geeft. Het betekent tevens een uitdaging om op de ingeslagen weg verder te gaan en kwalitatief hoogwaardig aanbod te blijven maken, dat zowel kinderen als volwassenen kan boeien. Vanaf 1993 zijn er 15 meerjarig gefinancierde gezelschappen die zich op de jeugd richten en in staat zijn kwalitatief aanbod te produceren.

Op dit moment is het aantal theaters/VSCD-leden met een reguliere vrije jeugdtheaterprogrammering beperkt.

Eerste doel van de werkgroep jeugdtheater van de VSCD was om te kijken welke aanbevelingen er aan de collega's gedaan kunnen worden om de programmering van theateraanbod voor de jeugd te bevorderen.

Tweede doel was om met de producenten te kijken welke problemen er komen kijken bij de realisering van doel I en hoe deze kunnen worden opgelost.

B. PROBLEMEN/UITDAGINGEN

.1.

Er is teveel en weinig divers aanbod. De meeste directeuren zijn onbekend met de ontwikkeling van het jeugdtheater. Ze hebben dus geen affiniteit met het jeugdtheater kunnen ontwikkelen.

.2.

Het meeste aanbod is kleinschalig. Een directeur van een regionale schouwburg met alleen een grote zaal heeft een ruimteprobleem bij het programmeren van jeugdtheater. Een voorstelling overdag maakt een avondvoorstelling bijna onmogelijk. Het programmeren van jeugdtheater vereist dus extra inspanning en een hoge motivatie.

.3.

Er is een kwalitatief interessant aanbod, dat zeer geschikt is voor de vrije programmering. Dit is echter geen gemakkelijk aanbod. De vraag is hoe dit op een goede manier gepromoot kan worden.

.4.

De problematiek van de leeftijdscategorieën. Er zijn steeds minder voorstellingen die de hele basisschool-leeftijd bestrijken. Voor een familievoorstelling is het belangrijk dat ouders/grootouders met alle kinderen/kleinkinderen kunnen komen kijken.

.5.

De relatie schoolvoorstellingen/vrije voorstellingen.

.6.

Het bereiken van het juiste publiek bij de juiste voorstelling (dit geldt zowel het vrije aanbod als het aanbod voor de scholen).

.. / 3

C. AANBEVELINGEN

Hieronder volgt een opsomming van mogelijkheden om aan de gesignaleerde problemen aandacht te besteden.

1. Onbekend maakt onbemind

Er kan in het algemeen iets gedaan worden om de aandacht voor het jeugdtheater te bevorderen. De onbekendheid kan worden verminderd door:

- a. De leden van de werkgroep jeugdtheater inschakelen om te adviseren bij het programmeren van jeugdtheater.
- b. Een (studie)dag te organiseren over het onderwerp jeugdtheater.
- c. Informatie verschaffing over het aanbod aan jeugdtheater tijdens regionale vergaderingen.

2. De problematiek van de regionale schouwburg met alleen een grote zaal

a. Mogelijke problemen:

- * het ruimte probleem wat betreft de vloer en het speelplan
- * het selectieprobleem
- * het probleem van de begeleiding/menskracht

b. Mogelijke oplossingen:

- * het ruimteprobleem wat betreft de vloer --> toneel op toneel, de foyer, afscherming van de grote zaal
- * het ruimte probleem wat betreft het speelplan --> rooster een aantal dagen in voor de programmering van jeugdtheater
- * maak een onderscheid in drie soorten jeugdtheater:
  1. aanbod dat zichzelf bedruipt, zoals bijvoorbeeld Mijnheer Kaktus
  2. stokpaardjes waar directeuren zich mee verbonden voelen
  3. moeilijk aanbod met een artistieke potentie
 Geef voorbeelden van elke categorie en doe suggesties. Onderzoek of er mogelijkheden zijn voor een combinatie van vrije voorstellingen en schoolvoorstellingen.
- * kijk of er vrijwilligers zijn in te schakelen voor de begeleiding, verzorg een introductie

3. De promotie van kwalitatief risicovol aanbod

Het gaat hier om het probleem van onbekendheid en selectie.

Mogelijkheden tot oplossing

- * een dag organiseren waar een aantal gezelschappen hun voorstellingen laten zien waarbij een toelichting kan worden gegeven
- * bezoeken van het Jeugdtheaterfestival in Den Bosch
- * in overleg met de producenten een model voor familievoorstellingen uitwerken

4. De problematiek van de leeftijdscategorieën en het grote zaalaanbod

Samenspraak tussen afnemers en producenten om elkaars standpunten te vernemen en samen naar oplossingen te zoeken. Dit overleg kan geïnitieerd worden door De Bundeling en de VSCD.

5.6. Schoolvoorstellingen en vrije voorstellingen

Bij dit onderwerp zijn de volgende vraagstukken aan de orde:

- a. wat kun je doen aan de relatie met de volwassenen die te maken hebben met de schoolvoorstellingen, de gemeente, de schoolbegeleidingsdienst, het centrum voor kunstzinnige vorming, de provincie?
- b. hoe bereik je de ouders, grootouders, leerkrachten?
- c. hoe bereik je de jeugd los van de volwassene?
- d. wat doe je met de begeleiding van de kinderen, hoe belangrijk is dit en hoe pak je het aan?

Mogelijke oplossingen

De leden van de werkgroep en directie en medewerk(st)ers van de jeugdtheater De Krakeling en het Hofpleintheater kunnen de theaters met hun adviezen, gebaseerd op ervaring, hierbij ten dienste staan.

Los hiervan volgen hieronder een aantal aanbevelingen:

1. zorg ervoor dat de informatie van de voorstelling duidelijk inzicht geeft in de aard van de voorstelling (bij voorbeeld - zie indelingen Podiumkunsten & Publiek - complex - conventioneel - niet-complex conventioneel)
2. maak gebruik van de expertise van de gezelschappen, bijvoorbeeld voor wat betreft de leeftijdscategorie
3. de 'jeugdtheater-markt' is al om twee redenen belangrijk: a. er wordt geïnvesteerd in nieuwe publiek en b. ouders/ouderen maken de (eerste) stap naar het theater aan de hand van hun (klein)kinderen
4. overweeg een schuiven in de aanvangstijden van familievoorstellingen (bijvoorbeeld aanvang 19.00 uur).

Amsterdam, 28 april 1993

Persbericht d.d. 13 oktober 1993

AFZET JEUGDTHEATER ERNSTIG BEDREIGD

Aan de kunstredakties

In de Onderwijsbegroting 1994 heeft de minister van O&W het voornemen geuit om 25% te bezuinigen op de 'normbedragen voor culturele vorming' in het primaire onderwijs. De normbedragen, die rechtstreeks aan de schoolbesturen worden uitgekeerd, zijn bestemd voor kennismaking met theater, film, museum, e.d., zowel binnenschools als buitenschools. Het uit te keren bedrag zou omlaag gaan van f 8,- naar f 6,- per leerling per schooljaar. De Tweede Kamer behandelt binnenkort de onderwijsbegroting. Als zij akkoord gaat met deze bezuiniging, heeft dat grote gevolgen voor de afzet van het professionele jeugdtheater in het basisonderwijs. Het onderwijs vormt 50% van het totale afzetgebied. Het is niet uitgesloten dat een aantal gezelschappen in zijn voortbestaan bedreigd wordt. Niet meetbare slachtoffers worden de 4- tot 12-jarigen. Doordat zij niet langer of nog slechts mondjesmaat met jeugdtheater kennis kunnen maken, zal hun culturele opvoeding grote leemten gaan vertonen.

Toelichting

Een enquête onder de professionele jeugdtheatergezelschappen, verenigd in De Bundeling en de Vereniging van Nederlandse Toneelgezelschappen, heeft het volgende uitgewezen.

Hoewel de jeugdtheatergezelschappen daartoe gedwongen door de marktsituatie dikwijls onder de kostprijs per produktie werken, is theater voor het basisonderwijs een duur produkt. Als de scholen minder geld hebben voor culturele vorming, heeft dat directe gevolgen voor de hoeveelheid voorstellingen jeugdtheater die zij kunnen afnemen. Het aantal speelbeurten neemt fors af. De schattingen lopen uiteen van 1/3 van het huidige totaal tot in sommige gevallen àlle.

Dit heeft tweërlei konsekwenties. In een redelijk aantal gevallen zullen de groepen het hun door de subsidiënt verplicht gestelde minimum aantal speelbeurten in de eigen regio niet meer kunnen halen. Door de huidige subsidiesystematiek kan dan het structurele subsidie in gevaar komen. Daarnaast leidt vermindering van speelbeurten uiteraard tot vermindering van inkomsten. Aan de door de subsidiënt gestelde eis, dat 15% van de begroting gedekt moet worden door eigen inkomsten, zullen de meeste gezelschappen niet of niet meer kunnen voldoen. Daarop staat een boete, die de hoogte van het structurele subsidie in gevaar brengt.

Voorts komen groepen onderdruk te staan om goedkopere produkties te maken, dus kleiner en met minder acteurs. Voor jeugddans is dit überhaupt niet mogelijk. Maar bovendien achten alle groepen dit artistiek ongewenst: het tast de kwaliteit van hun aanbod aan.

Door de geschetste gevolgen van de 25% bezuiniging op de normbedragen komt in alle gevallen de werkgelegenheid in het jeugdtheater in gevaar. De jeugdtheatergezelschappen vormen letterlijk het kind van de rekening, de culturele vorming van de 4- tot 12-jarigen is de dupe.

Nadere informatie verkrijgbaar bij:
De Bundeling, tel. 020-6202460

Bezuiniging bedreigt het jeugdtheater

‘Schade aan culturele opvoeding’

(Van onze kunstredactie)
AMSTERDAM – Veel kindertheatergezelschappen worden in hun voortbestaan bedreigd door de vergaande bezuinigingen op de onderwijsbegroting 1994. Ook andere culturele activiteiten, zoals museum- en filmbezoek en de bijbehorende lessen op scholen komen onder druk te staan. Met name de vier- tot twaalfjarigen worden het slachtoffer van dit beleid, zo concluderen De Bundeling (kindertheater) en de Vereniging van Nederlandse Toneelgezelschappen (VNT).

Het voornemen van de minister van onderwijs om op zijn begroting 25 procent te bezuinigen op de ‘normbedragen voor culturele vorming’ in het primaire onderwijs zal de culturele opvoeding op de basisscholen ernstige schade toebrengen. De normbedragen, die aan de schoolbesturen worden uitgekeerd, zullen dalen van acht naar zes gulden per leerling per jaar.

Hoewel de jeugdtheatergezelschappen, daartoe gedwongen door de marktsituatie, dikwijls onder de kostprijs per productie werken, is theater voor het basisonderwijs een duur produkt. Als scholen minder geld hebben voor

culturele vorming, heeft dat directe gevolgen voor de hoeveelheid voorstellingen jeugdtheater die zij kunnen afnemen. Het aantal speelbeurten neemt fors af. De schattingen lopen uiteen van een derde van het huidige totaal tot in sommige gevallen alle voorstellingen. Het onderwijs vormt vijftig procent van het afzetgebied.

In een redelijk aantal gevallen zullen de groepen het door de subsidiegever verplicht gestelde minimum aantal speelbeurten in de eigen regio niet meer kunnen halen. Daardoor komt de structurele subsidie in gevaar. Bovendien leidt het de vermindering van het aantal speelbeurten tot vermindering van inkomsten. Aan de eis van de subsidiegever dat vijftien procent van de begroting gedekt moet worden door eigen inkomsten, zullen de meeste gezelschappen niet of niet meer kunnen voldoen, aldus De Bundeling en de VNT.

Door de bezuinigingen worden groepen min of meer gedwongen goedkopere produkties te maken, dus kleiner en met minder acteurs. Voor de sector jeugd-dans is dit überhaupt niet mogelijk. De Tweede Kamer behandelt binnenkort de onderwijsbegroting.

AKTIE-PLAN 'JEUGDTHEATER & PUBLIEK'

De voorbereidingen van de nota 'Jeugdtheater & Publiek' en besprekingen van de aanbevelingen met VSCD, TNN, TIN en LOKV hebben geleid tot verschillende konstateringen. Niet de minst belangrijke is het gegeven dat het jeugdtheater, gezien vanuit de huidige afname-situatie, nog steeds een achterstand heeft vergeleken met het theater voor volwassenen. Voorts is geconstateerd, dat verbetering van de relatie tussen het jeugdtheater en zijn publiek een mentaliteitsverandering vergt van de diverse partijen in deze sector van de markt. En tenslotte dat aan de beoogde mentaliteitsverandering het best gewerkt kan worden door een zo concreet mogelijke aanpak.

Het **actie-plan** wordt beïnvloed door twee factoren. Allereerst door de feitelijke conclusies en aanbevelingen uit de nota 'Jeugdtheater & Publiek'. En verder door het bijzondere karakter van het jaar 1994. De verkiezingen dit voorjaar en de vorming van een nieuw kabinet vergen een aparte timing. Het oorspronkelijke idee om afzonderlijk overleg te voeren met verschillende partijen in het jeugdtheater-circuit en daarnaast een openbaar debat te organiseren over het brede thema van de relatie tussen het jeugdtheater en zijn publiek, is om deze reden aangepast. In het huidige plan zijn beide elementen in elkaar geschoven. Het actie-plan behelst het houden van een aantal (besloten) **werkkonferenties**, gericht op de verschillende belangengroeperingen, en uitmondend in een breed opgezet **openbaar symposium** dat behalve meningsvorming tot doel heeft het presenteren van concrete voorstellen ter verbetering van de afname-situatie van het jeugdtheater aan de nieuwe minister van Cultuur. De gesprekspartners (VSCD, TNN, TIN en het LOKV) zijn ten volle bereid om samen te werken.

Voor de **werkkonferenties** is gekozen voor de volgende opzet. Er vinden 3 werkbijeenkomsten plaats, waarbij respectievelijk centraal staan: de kunsteducatie, de theaters, en de overheden. De producenten vormen een konstante faktor.

Tijdens de bijeenkomsten vindt, op basis van de nota 'Jeugdtheater & Publiek', allereerst een nadere analyse per circuit plaats, gezien in het geheel van de afname. Dit houdt in dat bijvoorbeeld op de werkkonferentie kunsteducatie alle facetten van dit gebied belicht worden, vanuit producenten en vanuit afnemers/bemiddelaars. Aan alle werkkonferenties wordt door steeds dezelfde deelnemers uit de verschillende geledingen geparticipeerd.

Deze analyse kan leiden tot praktische afspraken tussen de Bundeling en betrokkenen en draagt bij aan verbreding van het draagvlak. De bijeenkomsten resulteren in elk geval in een concreet pakket van eisen (voorgestelde maatregelen en wat zij moeten kosten). Uiteindelijk vindt op het symposium een presentatie plaats van een door de gehele sector gedragen wensenpakket.

Voor het welslagen van de werkkonferenties is het waarschijnlijk handig om te werken met een soort casus. Je kunt een situatie beschrijven die in 1996 realiteit zou moeten zijn. Bijvoorbeeld: in 1996 dient de 'participatie' aan jeugdtheater (lees: het aantal bezoeken) met 5% te zijn toegenomen; het aantal vrije voorstellingen in schouwburgen dient in 1996 20% hoger te liggen dan nu; de toegangsprijs voor schoolvoorstellingen dient in 1996 f 15,- te bedragen. Aan al dit soort eisen kun je de vraag koppelen: is dat een realistisch doel, welke stappen zijn nodig om de gewenste situatie te bereiken, en wat kost dat in welk gedeelte van de markt?

De werkkonferenties zullen zowel voor- als nabereiding vergen. Na afloop zullen de resultaten in de vorm van een wensen- danwel eisenpakket gegoten moeten worden. Verder is uiteraard steeds een voorzitter nodig, waarbij de voorkeur is dat dat vanwege de continuïteit een en dezelfde persoon is. De bijeenkomsten worden georganiseerd in de periode februari t/m mei 1994.

Parallel aan de werkkonferenties maar in een andere vorm vindt overleg plaats over het onderwerp **Jeugdtheater & Statistiek**. Hierbij spelen korte en lange termijn-doelen een rol.

Het afname-project laat op dit punt aan duidelijkheid niets te wensen over: er is volstrekt onvoldoende cijfermatig inzicht in de sektor jeugdtheater. Teneinde deze situatie te verbeteren zijn twee stappen vereist. Van verschillende zijde is al aangedrongen op een eigen database voor het jeugdtheater. Er zijn verschillende varianten denkbaar: aansluiting bij het systeem van de VNT; een database voor de leden van de Bundeling; een database voor alle jeugdtheaterproducenten (: de populatie uit het onderzoek); een database voor het kleinschalige theater. Er zal enig onderzoek nodig zijn om duidelijk te krijgen wat de meest gewenste, haalbare of handige vorm is.

Daarnaast is overleg met het CBS noodzakelijk om te komen tot een verbetering van de Statistiek Podiumkunsten. Er zal overigens enig verband bestaan tussen beide benaderingen.

De resultaten van de besprekingen over 'Jeugdtheater & Statistiek' kunnen, net als bij de werkkonferenties, ondergebracht worden in een concreet pakket van eisen.

Mede op basis van de werkkonferenties vindt direkt na de zomer, bij voorkeur in de maand september 1994, een breed opgezet **symposium** plaats. Hierin komen alle afzonderlijk geformuleerde wensen en eisen samen, voorzien van een financiële vertaling. Bij de organisatie van dit symposium is voor het Theaterinstituut een belangrijke rol weggelegd.

De in aanbeveling 13 van de nota geuite wens tot structureel overleg blijkt ook bij het LOKV te leven. Nog voor de zomer vindt een eerste gesprek plaats tussen bemiddelaars/afnemers en jeugdtheatermaker over de nota 'Jeugdtheater & Publiek', Kunst en de Basisscholen en de Kunstmenu's en de kunsteducatie projecten van het LOKV.

Tenslotte nog een algemene opmerking over de **specifieke belangenbehartiging** van het jeugdtheater. Ik heb het uiteraard over het jeugdtheater als sektor en niet uitsluitend over de meerjarig gefinancierde gezelschappen. Op dit moment vindt specifieke ondersteuning plaats bij drie organisaties: Theaterinstituut, Theater Netwerk en de Bundeling. De Bundeling verkeert in een overgangssituatie. Het is onduidelijk hoe haar taak in de belangenbehartiging er over pakweg 9 maanden uit zal zien of door wie deze zal worden overgenomen. 'Jeugdtheater & Publiek' laat onomstotelijk zien dat het jeugdtheater het vooralsnog moeilijk kan stellen zonder specifieke belangenbehartiging. Zodra deze wegvalt, dreigt het verband van de relatie tussen het jeugdtheater en overheden enerzijds en tussen het jeugdtheater en de afnemers anderzijds te scheuren. De huidige overgangssituatie zou benut kunnen worden om de specifieke belangenbehartiging voor het jeugdtheater nader of opnieuw te definiëren en veilig te stellen.

Nico van Rossen/19 januari 1994

Ledenvergadering 30.01.92

Toelichting agendapunt 5.

Plan inzake het 10-jarig jubileum van de Bundeling.

De Bundeling bestaat dit seizoen 10 jaar. Het bestuur wil de leden in dit kader iets aanbieden en heeft daarvoor het volgende bedacht:

I.

1992 is voor het jeugdtheater een cruciaal jaar. Een overgangsjaar van een oude naar een nieuwe fase. Met ingang van het 2e Kunstenplan in 1993 zal er zeer waarschijnlijk voor een aantal gezelschappen het een en ander veranderen. Zij zijn dan onderdeel van het Kunstenplan, maken deel uit van het rijksbeleid en hebben grotere budgetten om te besteden.

Ook voor de overige gezelschappen zijn er veranderingen door het nieuwe fonds voor de podiumkunsten.

Alleen al deze twee beleidaspecten maken het zinnig stil te staan bij de toekomst. Hoe zal het jeugdtheater eruit zien in het jaar 2000 ?

Het idee van het bestuur is om door een organisatiebureau een speciale leergang te laten ontwikkelen voor zakelijk leiders in het jeugdtheater. De Bundeling zal de opzet en organisatie van de leergang voorbereiden en via een eigen financiële investering het volgen van de leergang mogelijk maken voor een voor de gezelschappen acceptabel tarief. Dit zijn slechts de contouren van het plan. Een en ander zal nader moeten worden uitgewerkt.

II.

Het aanboren van nieuw talent is een van de onderwerpen die regelmatig naar voren komen in de jeugdtheaterwereld. Wie zijn nu de opvolgers van de huidige generatie? Waar zijn ze? Hoe zien ze eruit?

Het bestuur stelt zich deze vragen en wil hier een antwoord op vinden. Dit kan door te wachten tot er zich iets aandient, maar de discussie over dit onderwerp kan ook door ons gestimuleerd worden.

In het kader van het jubileum wil het bestuur, in samenwerking met het NthI, naar vormen zoeken om een gesprek tot stand te brengen tussen makers uit het 1e, 2e en 3e circuit.

Ook hier gaat het om het principe van het idee en moet het nog verder worden uitgewerkt.

Voorstel van het bestuur aan de leden:

1. De ledenvergadering kan zich vinden in het principe van deze plannen voor de viering van het jubileum.
2. De leden geven aan het bestuur mandaat de plannen verder uit te werken.

Aan de Jeugdtheatergezelschappen
die overwegen een incidenteel
subsidieverzoek te doen bij een fonds

24 september 1992

Betreft: advies bij fondsenwerving
in het bijzonder bij aanvragen bij de
Stichting ter voorbereiding van het Fonds voor de Podiumkunsten

Beste mensen,

Bij het naderen van de uiterste indieningsdatum zondag 1 november 1992 voor
subsidieaanvragen bij bovenvermeld fonds willen wij jullie graag een aanbod
doen.

We weten, dat velen van jullie zich afvragen:

- hoe groot is onze kans op een toekenning van de aanvraag vanuit
het fonds
- dienen we een subsidieverzoek in, en
- zo ja, hoe doen we dat zo goed mogelijk.

Een overweging daarbij is ook: door geregeld subsidie aan te vragen op
basis van een goed artistiek plan en een realistische begroting wijs je de
overheid steeds weer op de behoefte aan ondersteuning en vecht je niet
alleen voor de ontwikkeling en voortbestaan van je eigen gezelschap maar
ook voor ruimere middelen voor het jeugdtheater.

De gezelschappen die zich daarbij willen laten adviseren, kunnen gebruik
maken van de volgende mogelijkheden:

- 1) In bijlage 1 geven we jullie de laatste stand van zaken door wat het
fonds betreft.
Begin deze week heeft een gesprek plaatsgevonden met de directeur van
het fonds, Henk Scholten.
- 2) Op dinsdag 13 oktober a.s. organiseren wij een studiebijeenkomst over
fondsenwerving.
Door mensen die in de praktijk direct betrokken zijn geweest bij
toekenning/afwijzing van subsidieverzoeken bij fondsen, wordt openlijk
verteld hoe ze dat gedaan hebben.

Aspekten, die belicht worden:

* Artistieke idee

Hoe beschrijf je, dat het een ijzersterk idee is. Hoe maak je jullie
fascinatie voor dat idee duidelijk. Hoe zet je jullie plannen zo
enthousiast en duidelijk mogelijk op een A4tje uiteen.

Veelal is het zo, dat je op het moment van de subsidieaanvraag nog in een denkstadium zit. Toch moet je het fonds voor je idee zien te winnen. Er wordt natuurlijk niet alleen naar dat artistieke idee gekeken, maar ook naar de bedrijfsmatige kant van het gezelschap.

* De bedrijfsvoering van het gezelschap
Martin Berendse - directeur van Theater Netwerk Nederland - houdt hierover een inleiding.

* De presentatie van je plan
Door de voorgedrukte aanvraagformulieren wordt je in een nogal bureaucratisch keurslijf gedrukt. Het komt er daarom destemeeer op aan het communicatieve aspect goed te benutten.

We kunnen nu niet inschatten hoeveel personen belangstelling hebben voor deze studiebijeenkomst. Daarom vragen wij jullie ons dat te laten weten, door bijgevoegd antwoordstrookje vòòr vrijdag 2 oktober a.s. aan ons terug te sturen. Dan kunnen wij verder gaan met de voorbereiding en (rekening houdend met reistijden van de belangstellenden) de geschikste accommodatie uitkiezen.

3) Mogelijkheid voor individuele groepen een schriftelijk en aanvullend telefonisch advies in te winnen over hun aanvraag. Dit advies zal worden gegeven door de heer De Jong van Buro Welzijnsmarketing. Vanuit zijn deskundigheid als voormalig journalist, adviseur bij het Julianafonds en adviseur marketing zal zijn advies vooral betrekking hebben op de promotionele kant - de presentatie - van jullie subsidieverzoek. De kosten voor dit individuele advies bedragen f 80,-- voor leden van de Bundeling. Voor niet-leden f 120,--.
De gezelschappen die van dit specifieke aanbod gebruik willen maken, kunnen dit eveneens kenbaar maken op het antwoordstrookje.

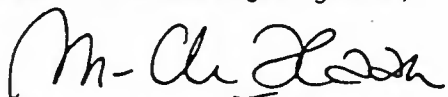
4) Omdat het Fonds voor de Podiumkunsten niet de enige aanteboren bron is, is de Bundeling bezig een overzicht te maken van alle fondsen die benaderbaar zijn vanwege hun doelstellingen. Tevens proberen wij ook te achterhalen welke mogelijkheden provincies bieden. Wij laten jullie nog weten wanneer dat overzicht beschikbaar is.

Als bijlage 2 treffen jullie aan:

- a. een extra exemplaar van een aanvraagformulier 1993 - 94 van het Fonds voor de Podiumkunsten;
- b. informatie over de advies- en besluitvormingsstructuur.

Voor de komende tijd wensen wij jullie veel creativiteit en inspiratie toe!

Met vriendelijke groet,

Marie-Christine Haan,
tijdelijk projectmedewerker
De Bundeling

Vereniging
van Gezelschappen
van Kinder- en Jeugdtonaal

de Bundeling

*** PROGRAMMA ***
TER GELEGENHEID VAN
HET 10-JARIG JUBILEUM
VAN DE BUNDELING

HET JEUGDTHEATER VERKENT DE MOGELIJKHEDEN VAN DE STRATEGISCHE MARKETING

De kunstensector is al langere tijd vertrouwd geraakt met beleidsinstrumenten, die ontwikkeld zijn voor de commerciële sector. Naast de marketingmix waarbij vooral veel aandacht wordt gegeven aan de P van promotie/publiciteit zien we zo langzamerhand steeds duidelijker toepassingen van het totale marketing gedachtengoed in de kunstensector.

Het programma omvat:

DEEL I   INTRODUKTIE STRATEGISCHE MARKETING

Een middag waarop voorbeelden uit de kunstensector worden gepresenteerd. Zakelijke leiders van verschillende gezelschappen vertellen over hun benadering van de markt.

Op: dinsdag 11 mei 1993, aanvang 13.00 uur

In: CARNAC, Bloemgracht 90 - Amsterdam

***

DEEL II   KURSUS: STRATEGISCHE MARKETING IN HET JEUGDTHEATER

In een drie dagdelen omvattend programma worden instrumenten toegelicht en getoetst op hun bruikbaarheid voor het jeugdtheater in het algemeen en het eigen produkt in het bijzonder.

Op: dinsdag 18 mei 1993, van 9.00 - 22.00 uur

In: CARNAC, Bloemgracht 90 - Amsterdam

Door: Drs. Tom Segers / Buro CONCERN/B.W.M. - Amsterdam

***

DEEL III   KURSUS * ONDERHANDELEN *

In een vijf dagdelen omvattend programma worden onderhandelingsvaardigheden toegelicht en getoetst. De deelnemers worden in staat gesteld hun eigen vaardigheden in het onderhandelen te vergroten.

Op: dinsdag 15 en woensdag 16 juni 1993

In: Hotel Nol in 't Bosch - Wageningen

Door: Drs. Tom Segers - Buro CONCERN/B.W.M.

***

KURSUS: JEUGDTHEATER EN STRATEGISCHE MARKETING

Op: dinsdag 18 mei 1993
 In: CARNAC, Bloemgracht 90 – Amsterdam
 Door: Drs. Tom Segers – Buro CONCERN/B.W.M.

In de gereedschapkast van de strategische marketing zitten o.a. de volgende instrumenten: business definitie, produkt life cycle en port-folio analyse.

Na korte inleidingen over deze instrumenten zullen de deelnemers bij het in kaart brengen van de eigen praktijk gebruikmaken van deze instrumenten.

Het is de bedoeling, dat de jeugdtheaterproducenten een aantal praktische alternatieven ontwikkelen over de benadering van hun specifieke markt.

PROGRAMMA

Ochtend

9.00 – 9.30	koffie en welkom
9.30 – 10.00	inleiding strategische marketing
10.00 – 11.00	workshop <i>business definitie</i> : 1) wat is ons produkt 2) wat is ons produkt in de ogen van elke klantgroep
11.00 – 11.30	keuze van de business definitie * wat is ons produkt
11.30 – 12.00	inleiding <i>produkt life cycle</i>
12.00 – 12.30	keuze van produkt * gezelschap, voorstelling, regisseur, medium
12.30 – 14.00	l u n c h

Middag

14.00 – 15.30	uitwerken van strategie-keuzes voor het produkt in al haar levensfases werken (in subgroepen) aan het ontwikkelen van strategieën voor verschillende produkten
15.30 – 17.00	bespreken van de uitkomsten van de workshop
17.00 – 19.30	d i n e r

Avond

19.30 – 20.00	inleiding <i>port-folio analyse</i> * wat is ons assortiment
20.00 – 21.30	toepassing van de port-folio analyse
21.30 – 22.00	afsluiting en evaluatie

KURSUS: * ONDERHANDELEN *

Op: dinsdag 15 en woensdag 16 juni 1993
In: Hotel Nol in 't Bosch - Wageningen
Door: Drs. Tom Segers - Buro Concern/B.W.M
Kosten: Overnachting en verblijf f 200,-- per persoon

PROGRAMMA

dinsdag 15 juni 1993

Ochtend

9.30 - 10.00 koffie en welkom
10.00 - 10.30 onderhandelingsoefening: hanteren van winst- en verliespunten
10.30 - 11.00 bespreking over andere aandacht voor positieve en negatieve manipulatietechnieken
11.00 - 11.45 video *Onderhandelen in de praktijk*
11.45 - 12.30 inleiding: wat is onderhandelen en waarom zou je deze vaardigheid gebruiken?
12.30 - 14.00 L u n c h p a u z e

Middag

14.00 - 14.30 vaststellen eigen leerdoelen
14.30 - 15.00 inleiding: hoe verlopen onderhandelingsprocessen: een fasemodel
15.00 - 16.00 oefening: ontwikkelen van een compromis
16.00 - 17.00 oefening: verschillen waarmaken
17.00 - 19.30 D i n e r

Avond

19.30 - 20.00 inleiding: onderhandelingsstijl
20.00 - 21.00 oefening: escalatie en de-escalatie
21.00 - 22.00 ieders eigen onderhandelingsstijl

woensdag 16 juni 1993

Ochtend

09.30 - 12.30 oefening: het verdelen van schaarse middelen in een groep
12.30 - 14.00 L u n c h

Middag

14.00 - 14.30 video *Verkooptechnieken*
14.30 - 15.45 oefening: bezwaren afbouwen
15.45 - 16.00 afsluiting en evaluatie

DRIE GESPREKKEN MET JEUGDTHEATERMAKERS

EEN VERSLAG

Inleiding en opzet

Zakelijk leiders van diverse jeugdtheatergezelschappen zoeken in de komende jaren steeds meer aansluiting bij het volwassenentheater. We praten dan met name over C.A.O.'s, afname van voorstellingen en belangenbehartiging. Hoe zit het, de komende jaren, met de artistieke kwaliteitsontwikkeling binnen het jeugdtheater? Hoe is het gesteld met de opvolging van de "pappa's en de mamma's" die nu meerjarig gesubsidieerd zijn? Veel regisseurs, acteurs, vormgevers, auteurs en componisten die ad-hoc binnen het jeugdtheater werken of die niet aan een vast gezelschap verbonden zijn, lijken een eenzaam bestaan te leiden en niet over voldoende netwerk te beschikken om hun artistieke ontwikkeling krachtig door te kunnen zetten. Alles is uiteraard op geld terug te voeren, maar stel dat het financiële probleem geparkeerd wordt, ook al is het maar voor één avond, hoe denkt de artistieke kant van het jeugdtheater dan over de komende jaren? Welk theater willen zij maken? Waar liggen hun interesses? Waar wensen zij de brandstof vandaan te halen om de komende tijd niet alleen de vonk brandende te houden, maar hun artistieke vuur verder aan te wakkeren?

Uiteindelijk ontleent De Bundeling haar bestaan aan de artistieke kwaliteit van de voorstellingen van haar leden en van het jeugdtheater in het algemeen. Binnen het bestuur van De Bundeling werd besloten om een aantal ronde-tafelgesprekken te organiseren met jeugdtheatermakers. Uitgenodigd werden regisseurs, acteurs, choreografen, vormgevers, componisten en auteurs uit verschillende vakgebieden, zoals de jeugddans, het jeugdtheater, het beeldende- en poppentheater en het jongerentheater. Daarbij werd in eerste instantie niet gedacht aan de artistiek leiders van meerjarig gesubsidieerde gezelschappen, maar aan nieuwkomers en aan hen die al lang of kort solistisch werken of ad-hoc vlinderen langs gezelschappen en produktiemogelijkheden. Van de deelnemers werd op een of andere wijze verwacht dat ze de komende jaren binnen het jeugdtheater zich verder willen ontwikkelen. Uiteindelijk werden ook enkele artistiek leiders van meerjarig gesubsidieerde gezelschappen gevraagd om deel te nemen om zo breed mogelijk ervaringen te kunnen uitwisselen.

Per gesprek zaten acht deelnemers rond een tafel. Die tafel stond op het lege podium van de Krakeling. De zaal was donker, de tafel uitgelicht. Er was geen publiek. De gesprekken duurden vier à vijf uur. Roel Twijnstra trad op als gastheer en gespreksleider. De sfeer was voor een deel informeel door het Indonesische eten en de diverse dranken. De discussies werden voorbereid in overleg met Anne van Otterloo en Anne Marie de Haan (De Bundeling) en met Dennis Meyer (Jeugdtheaterproject T.I.N. - voorheen NThI).

In dit verslag is geprobeerd een aantal thema's te distilleren uit de gesprekken. De meeste wensen en suggesties van de deelnemers zijn er in opgenomen. Alhoewel de deelnemers vaak letterlijk geciteerd worden, zijn hun uitspraken vaak geconcentreerder weergegeven dan in werkelijkheid het geval was. Daarvoor excuses aan de deelnemers. Het alternatief was om 14-uur gesprek in al z'n nuances uit te werken, hetgeen ondergetekende zinloos leek. Tenslotte is geprobeerd een aantal conclusies te trekken uit de gevoerde gesprekken.

Roel Twijnstra

THEATER EN AUTEUR

Drie gesprekken met schrijvers en (jeugd)theatermakers

Inleiding

Als vervolg op de drie rondetafelgesprekken met jeugdtheatermakers in De Krakeling (januari 1993) organiseert De Bundeling dit seizoen een nieuwe serie gesprekken. Er zijn afspraken gemaakt met drie gezelschappen om gastheer te zijn voor "Een Ontmoeting". Deze gastgezelschappen zijn:

- De Paardenkathedraal (november 1993)
- Wederzijds (februari 1994) en
- het Speeltheater Holland (april 1994).

Het principe is voor elke ontmoeting gelijk: in overleg met de artistiek leider van het betreffende gastheergezelschap wordt het plan voor de ontmoeting gemaakt. Per ontmoeting is plaats voor circa 25 personen waarvan aangenomen wordt dat zij zich binnen het jeugdtheater willen profileren of aan de profilering daarvan willen bijdragen. Centrale vragen in de ontmoetingen zijn:

"Hoe zit het de komende jaren met de artistieke kwaliteitsontwikkeling binnen het jeugdtheater?"

"Hoe kan een aankomende generatie jeugdtheatermakers zich verder ontwikkelen en profileren?"

Vaak wordt er van uitgegaan - gezien de hoge kwaliteit van het Nederlandse jeugdtheater - dat Nederland op dit terrein "af" is. Zowel artistiek/inhoudelijk als beleidsmatig is deze opvatting een grote mistbank!

- 1 Het Ministerie van WVC heeft reeds besloten aan het eind van deze kunstenplanperiode geen expliciet jeugdtheaterbeleid meer te voeren. Gefluister in de wandelgangen: "Van de nu 14 meerjarig gesubsidieerde jeugdtheatergezelschappen blijven er hooguit 7 over na de concurrentieslag met het volwassenentheater". Verder is het duidelijk dat de ad-hoc-pot z'n room niet terugkrijgt. Van de 25 gezelschappen die er een beroep op kunnen doen, kunnen er 5 à 7 gehonoreerd worden. Kortom, de verworvenheden van de vorige generatie worden op dit vlak niet overgedragen aan nieuwe/aankomende groepen. Het jeugdtheater is allang geen eenheid meer en haar belangenvereniging De Bundeling lijkt zichzelf op te heffen.
- 2 Kun je als theatermaker in je isolement blijven werken? Is het niet van het grootste belang dat vanuit de artistieke kant een netwerk wordt opgezet als voedselketen in deze hongerjaren? Een plek waar makers in hun diversiteit zich aan elkaar op kunnen trekken en waar het artistieke debat (for makers only) opnieuw een kans krijgt. Ook in dat artistieke debat kan niemand de verworvenheden van de vorige generatie overnemen. De inspiratiebron en de artistieke principes van een volgende generatie theater-

makers zullen nooit in het werk van haar voorgangers kunnen liggen; of om Loek Zonneveld te citeren:

"Deze prachtige uithoek in ons theaterlandschap is toe aan herziening, aan herijking van standpunten en artistieke principes, aan herbronning."

Het festival "Stuklezen" in Utrecht was niet alleen de lokatie voor drie gesprekken, maar verzorgde ook een maaltijd, zodat de deelnemers hun gedachten bij spirituele zaken konden houden. Uitgangspunt van de gesprekken was de dienstregeling tussen literatuur en theater in al z'n verscheidenheid, alsmede de wensen, verlangens en inspiratiebronnen van de gesprekspartners. Gesprekken om af te tasten of de (jeugd)literatuur in de toekomst mede bepalend zal zijn voor het gezicht en de kwaliteit van het (jeugd)theater. De kern van dit festival bestond uit zes jeugdliteratuurschrijvers die onder begeleiding van dramaturg Suzanne van Lohuizen een toneeltekst hadden afgeleverd die, onder professionele regie, ook op het festival gespeeld werd.

Behalve deze zes auteurs werden voor de gesprekken uitgenodigd: jeugdtheaterschrijvers, regisseurs vanuit het jeugdtheater en uit het volwassenentoneel, regisseurs die net klaar zijn met hun opleiding of die al veel langer, vaak als free-lancers hun voorstellingen maken, acteurs, vertellers en toneelschrijvers uit het volwassenentoneel.

Ook dit keer dreigden de gesprekken een hoog container-gehalte te krijgen: uit enthousiasme, betrokkenheid of irritatie gooide iedereen de discussiepunten, die toch al voorop zijn of haar tong lagen, op tafel. Het afgebakende thema hielp het gesprek "op te schonen" en verder was er niets mis mee dat naast het thema tegelijk ook informatie werd uitgewisseld, dat er over het kruierend wereldbeeld werd gepraat en over de wereldbrand en dat frustraties konden worden gelucht en "indianenverhalen" verteld konden worden.

In dit verslag is geprobeerd een aantal thema's te distilleren uit de gesprekken (die tussen de 3½ en 5 uur duurden). Alhoewel de deelnemers vaak letterlijk geciteerd worden, zijn hun uitspraken veelal geconcentreerder weergegeven dan in werkelijkheid het geval was.

Tot slot wil ik het I.K.V. (Instituut voor Kunstzinnige vorming) in Utrecht en met name Victor Frederik bedanken voor het gebruik van de ruimten, het drukken van dit verslag en voor de hulp bij de voorbereiding. Ook dank aan Marina Coster van het festival "Stuklezen" en aan Aram Aramse van gastheergezelschap De Paardenkathedraal.

- Een onverwacht gevolg van de ontmoetingsgesprekken in januari 1993 was dat een groep van acht theatermakers in dezelfde samenstelling op korte termijn wilde doorpraten. Men vond een eerste kennismaking interessant en vermoedde dat het nu wellicht mogelijk was om door gesprekken ver te komen dan alleen een kennismaking. Dit gezelschap is sindsdien vier keer bij elkaar geweest en leidt nu een eigen leven met een roulerend voorzitterschap en een ontmoetingsfrequentie die bepaald wordt door de noodzaak en het belang dat haar deelnemers eraan hechten. Aan het eind van dit verslag in het kort iets over hun gesprekken.

Roel Twijnstra
november 1993

RAPPORT ONDERZOEK BELANGENORGANISATIE KLEINSCHALIG THEATER

Amsterdam, 24 februari 1993
Mieke Stoffel

Oranje Nassalaan 7
1075 AH Amsterdam
Telefoon 020 - 676 5249
Telefax 020 - 679 0816

Handelsregister 162742
ABN-AMRO 46 78 41 101
Postbank 29 98 585

1. INLEIDING

In november 1992 hebben de besturen van de Bundeling, de Mime Combinatie en de VGNB aan De Galan & Voigt opdracht gegeven een onderzoek te doen naar de wenselijkheid, haalbaarheid en mogelijk inhoudelijke inrichting van een belangenorganisatie voor het kleinschalig theater.

Bij de start van het onderzoek werden drie positieve opties geformuleerd:

- a. overgaan naar één organisatie voor kleinschalig theater met eventuele uitbreiding van het ledenbestand
- b. via een tussenstap van onderlinge fusie samengaan met de VNT
- c. samengaan met de VNT.

Het onderzoek heeft een drieledige doelstelling:

1. Voor de betrokken organisaties op een rij zetten en met elkaar afstemmen:
  - welke toekomstvisie zij hebben
  - welke factoren kritisch zijn voor het behalen van de doelstellingen.
2. Bij gezelschappen op het gebied van kleinschalig theater verhelderen:
  - wat hun wensen en behoeften zijn ten aanzien van een werkgeverskoepel, belangenbehartiging, service en ondersteuning
  - onder welke bredere noemer zij dit eventueel willen
  - welke financieringsmogelijkheden en bereidheid zij daartoe hebben.
3. Bevorderen van het draagvlak voor de te maken keuzes en in gang zetten van ontwikkelingen bij (potentiële) leden, bestuur en staf van de nieuwe koepel.

Hieronder treft u de conclusies van het onderzoek aan, alsmede aanbevelingen en een overzicht van de te nemen stappen. In de bijlage worden aanpak en bevindingen weergegeven.

2. CONCLUSIES

Uit de in de bijlage beschreven bevindingen kan een aantal conclusies worden getrokken.

2.1 SECTOR EN DEELSECTOREN

1. De theatrale podiumkunsten vormen één sector of branche bestaande uit de deelsectoren volwassenen-, kinder- en jeugd-toneel, mime, poppentheater en dans. Deze branche dient zich zoveel mogelijk als eenheid te profileren en haar belangen te behartigen.

B.B.a.

2. De deelsectoren van de sector theatrale podiumkunsten dienen zich, naast de gezamenlijke profilering als sector, ook afzonderlijk te profileren volgens een eigen herkenbare identiteit.
3. De omvang en financiële situatie van de gesubsidieerde theatersector zijn zodanig beperkt, dat het niet wenselijk en realistisch is om zonder externe financiering aparte belangenorganisaties voor de deelsectoren in stand te houden met betaalde professionele ondersteuning.
4. Zowel ten aanzien van afnemers als ten aanzien van financiers heeft een aanzienlijk deel van de producenten geen eigen expliciete strategie en beleid. Op grond hiervan mag verwacht worden dat uitbreiding en betere benutting van zowel afname als financiering mogelijk zijn bij een helder geformuleerd en consequent uitgevoerd beleid daartoe. Op korte termijn kan echter niet worden verwacht dat een substantiële toename in de omvang van de sector en de meeste individuele gezelschappen zal optreden.

2.2 BELANGENBEHARTIGING

1. In de sector zijn de verschillende soorten belangenbehartigingstaken op dit moment niet in aparte organisaties ondergebracht. Er zijn meerdere organisaties, die een combinatie aanbieden van soms delen van deze taken. Ten behoeve van de duidelijkheid zullen hieronder belangenbehartigingstaken verder benoemd worden als branchetaken, werkgeverstaken en servicetaken.
2. Er bestaat een wezenlijk verschil in behoefte aan belangenbehartiging tussen projectmatig gesubsidieerde gezelschappen (hieronder vallen ook de op andere wijze projectmatig gefinancierde gezelschappen) en de meerjarig gesubsidieerde gezelschappen. Dit verschil is zodanig dat op termijn beide categorieën producenten zich waarschijnlijk binnen aparte eenheden willen organiseren.
3. Voor meerjarig gesubsidieerde gezelschappen lijkt in het licht van het bovenstaande het onderbrengen van zowel branche- als werkgeverstaken binnen één organisatie het meest logische. Daarbij wordt gedacht aan een mede uit de VNT te ontwikkelen organisatie, die deze beide taakvelden in zich verenigt.
4. Voor de projectmatig gesubsidieerde gezelschappen biedt een organisatie als de Associatie van Vrije Theater Initiatieven en een nauwe band met TNN de meeste aanknopingspunten voor een nieuwe organisatorische eenheid.

2.3 TAKEN

1. Als kerntaken van een brancheorganisatie komen naar voren:
  - a. bevordering identiteit en imago
  - b. formuleren van gezamenlijk beleid naar buiten
  - c. bieden van netwerk- en uitwisselingsgelegenheid
  - d. lobby en p.r. naar financiers en afnemers
  - e. signaleren ontwikkelingen binnen sector en in de omgeving
  - f. fungeren als vraagbaak voor leden
  - g. initiëren van service en ondersteuning door daarvoor aanwezige organisaties op basis van signalering en beleid.

Dit geldt zowel voor de sector als geheel als voor de deelsectoren.

2. Als kerntaken voor een toekomstige werkgeversorganisatie (al of niet binnen één koepel met de brancheorganisatie) komen naar voren:
  - a. afsluiten CAO
  - b. onderhandelen en afspraken maken met financiers en afnemers
  - c. bij elkaar brengen van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.
3. In de toekomst is binnen een branche- en werkgeversorganisatie geen plaats meer voor het zelf ontwikkelen en uitvoeren van servicetaken op het gebied van een databank, cursussen, workshops en dergelijke.

2.4 ORGANISATIE

1. Voortgaan op de huidige weg houdt onnodige versplintering van krachten in stand. Derhalve is het noodzakelijk de onderlinge samenwerking tussen de drie verenigingen zodanig te concretiseren dat operationeel samengaan een volgende stap kan zijn.
2. Het is wenselijk het overleg en de samenwerking met de VNT en de Associatie van Vrije Theater Initiatieven en TNN structureel te maken, zodat in een aantal stappen helder wordt of een gedeeltelijk of geheel operationeel samengaan wenselijk en mogelijk is. Een keuze voor al of niet operationeel samengaan zal in belangrijke mate afhangen van de mate waarin gezelschappen hun eigen identiteit en behoeften bevestigd en gesteund zien door de zich ontwikkelende organisatievorm.
3. Het is wenselijk en noodzakelijk om met TNN, TIN, Kunstenbond FNV en de Federatie van Kunstenaarsverenigingen te overleggen over een nieuwe rolverdeling inzake service en ondersteuning van de sector.

2.5 FINANCIERING

1. Gezelschappen zijn bereid om lidmaatschapsgeld tenminste ter hoogte van de huidige bijdrage op te brengen. Of een hogere bijdrage geaccepteerd wordt, hangt zowel af van hetgeen de belangenbehartigingsorganisatie te bieden heeft als van de eigen financiële situatie van de producent.
Er mag derhalve niet op voorhand mee gerekend worden dat de inkomsten uit lidmaatschapsgelden in de nabije toekomst wezenlijk zullen toenemen.
2. Het in stand houden van zowel een werkgeversorganisatie als een brancheorganisatie vraagt een hogere lidmaatschapsbijdrage dan tot dusver voor één van deze organisaties apart werd betaald. In de praktijk brengen 12 meerjarig gesubsidieerde leden van de Bundeling een dergelijk hoger bedrag nu op door lid te zijn van twee verenigingen.
3. Professionele ondersteuning van de brancheactiviteiten voor projectmatig gesubsidieerde gezelschappen is niet te bekostigen zonder externe financiering naast de lidmaatschapsbijdragen. Schaalvergroting alleen levert hiervoor onvoldoende middelen, gezien de geringe financiële omvang van deze gezelschappen.
4. De meerjarig gesubsidieerde gezelschappen van de drie verenigingen kunnen professionele ondersteuning voor zowel branches als werkgeversactiviteiten alleen bekostigen door middel van schaalvergroting door samen met de VNT een nieuwe organisatie te vormen. Verkrijgen van overheidssubsidie lijkt hier niet tot de mogelijkheden te behoren.

3. AANBEVELINGEN

De bevindingen en conclusies leiden tot de volgende aanbevelingen.

3.1. OPERATIONEEL SAMENGAAN

- a. Het eerstkomende jaar gaan de Bundeling, de Mime Combinatie en de VGNB operationeel samen. Bij deze samenwerking staat voorop dat eveneens gestreefd wordt naar intensivering van de samenwerking met andere organisaties zoals de VNT, de Associatie van Vrije Theater Initiatieven en TNN.
- b. De Bundeling, de Mime Combinatie en de VGNB gaan gezamenlijk optreden in het kader van alle taken die zij hebben. Daarbij wordt rekening gehouden met het gewenste toekomstige takenpakket.

Dit gezamenlijk handelen wordt als projecten in opdracht van de drie besturen georganiseerd. De drie besturen installeren daartoe een gezamenlijke bestuurscommissie met de opdracht toezicht te houden op de uitvoering van de projecten.

- c. Voor de projecten wordt een projectplan opgesteld met concrete doelen, stappenplannen en tijdsplanning. Tevens wordt de verwachte meerwaarde omschreven ten opzichte van een onafhankelijke uitvoering van de activiteit. Inhoudelijk komen de projecten neer op een toetsing in de praktijk van de zich ontwikkelende nieuwe belangenbehartigingsstructuur. Er worden projectbegrotingen opgesteld die een duidelijke kosten- en urentoerekening hebben naar ieder van de drie organisaties.
- d. Met de VNT, de Associatie van Vrije Theater Initiatieven en TNN wordt een formeel bestuurlijk beleidsoverleg aangegaan. Doel hiervan is zichtbaar te maken welke mate van samenwerking zinnig, wenselijk en haalbaar is met ieder van deze organisaties. Vanuit de projecten van de drie verenigingen worden ervaringen en inzichten aangedragen die hieraan een bijdrage leveren.

3.2 VAN SERVICE NAAR SIGNALEREN EN INITIEREN

Als één van de projecten in het kader van het veranderingsproces kan een systematisch overleg op gang gebracht worden met TNN, TIN, de Federatie van Kunstenaarsverenigingen en de Kunstenbond FNV. Doel hiervan is te komen tot een nieuwe aanpak van de servicetaken voor de theatrale podiumkunsten. Dit dient te geschieden in een gezamenlijk optreden van de Bundeling, de Mime Combinatie en de VGNB en heeft als invalshoek dat een toekomstige brancheorganisatie behoeften aan cursussen, workshops, databank en dergelijke kan signaleren en als initiator namens de branche kan optreden. Zelf ontwikkelen en uitvoeren van dergelijke taken is echter niet meer mogelijk en in het licht van een heldere rolverdeling tussen organisaties ook niet wenselijk.

3.3 EXTRA FINANCIERING DEEL BRANCHEORGANISATIE VOOR PROJECTMATIG GESUBSIDIEERDEN

Gezien de conclusie dat projectmatig gesubsidieerde gezelschappen een onvoldoende sterke financiële basis hebben om zelf een professioneel ondersteunde brancheorganisatie in stand te houden, dient hiervoor extra financiering gezocht te worden. Dit is ook nodig als de projectmatig gesubsidieerden en de meerjarig gesubsidieerden één gezamenlijke brancheorganisatie in het leven roepen.

Het is niet realistisch van de meerjarig gesubsidieerde gezelschappen te verlangen dat zij de belangenbehartiging van de projectmatig gesubsidieerden betalen.

Een goede professioneel bemenste brancheorganisatie, met specifieke aandacht voor de zakelijke en inhoudelijke aspecten van het projectmatig gesubsidieerde deel van de branche, is van groot belang om duidelijkheid en doorzichtigheid naar zowel de financiers als naar de markt en aanpalende organisaties mogelijk te maken.

Er dienen een duidelijke aanspreekpunt en een overleg- en onderhandelingspartner voor het projectmatig gesubsidieerde deel van de sector van Theatrale Podiumkunsten te zijn voor het Fonds van de Podiumkunsten, de provincies en gemeenten, afnemersorganisaties, Kunstebond FNV en serviceorganisaties. Het lijkt een zinnige stap met WVC en de Raad van de Kunst over deze kwestie in gesprek te treden.

4. VOLGENDE STAP

1. Installatie van een bestuurscommissie bestaande uit twee afgevaardigden vanuit ieder van de drie besturen. Deze bestuurscommissie krijgt mandaat om opdracht te geven tot het opstarten en uitvoeren van de gezamenlijke projecten van de drie verenigingen en is belast met het toezien op de uitvoering van de projecten. De leden van de bestuurscommissie rapporteren regelmatig aan de drie besturen en aan de ledenvergaderingen.
2. Beleidsmedewerkers werken de volgende projecten uit:
  - a. **Project themabijeenkomsten en ledenvergaderingen**
Doel van dit project is een model te ontwikkelen voor de invulling en organisatie van bijeenkomsten van de leden van de drie verenigingen en deze bijeenkomsten ook daadwerkelijk te organiseren. Uitgangspunt daarbij is dat er zowel bijeenkomsten zijn voor de deelsectoren apart als voor de sector als geheel. De gekozen thema's dienen actueel relevant te zijn voor de leden, bij te dragen aan de onderlinge uitwisseling van leden en een bijdrage te leveren aan de beleidsontwikkeling binnen de (deel)sector.
  - b. **Project herverdeling servicetaken**
Doel van dit project is in overleg en samenwerking met andere organisaties te komen tot een herverdeling van de servicetaken voor de sector Theatrale Podiumkunsten. Daarbij wordt ernaar gestreefd dat deze herverdeling op zodanige wijze gestalte krijgt dat de toekomstige brancheorganisatie(s) en werkgeversorganisatie hoofdzakelijk initiërend optreden ten aanzien van de service voor de sector en zo min mogelijk zelf servicetaken ter hand nemen.

- c. **Project branchetaken**
Doel van dit project is vanuit de drie verenigingen gezamenlijk vormgeven aan en uitvoeren van de kerntaken behorend bij de belangenbehartiging van de (deel)sector(en) als branche. Daarbij wordt rekening gehouden met de verschillen in behoeften van projectmatig en meerjarig gesubsidieerden en dient het aanbod aan deze twee soorten gezelschappen apart zichtbaar te worden. Vanzelfsprekend wordt ook zichtbaar gemaakt hoe de belangen van ieder van de deelsectoren apart tot hun recht komen. Met de VNT, de Associatie van Vrije Theater Initiatieven en TNN wordt regelmatig overleg nagestreefd om te komen tot een nauwere samenwerking in het kader van de branchetaken.
  - d. **Project werkgeverstaken**
Doel van dit project is vanuit de drie verenigingen gezamenlijk vormgeven aan en uitvoeren van de kerntaken behorend bij een werkgeversorganisatie. Aangezien deze taken voornamelijk relevant zijn voor meerjarig gesubsidieerden, richt dit project zich uitsluitend op deze leden van de drie verenigingen. Met de VNT als grootste werkgeversorganisatie voor de sector worden intensief overleg en een nauwere samenwerking nagestreefd inzake de werkgeverstaken.
  - e. **Project financiering**
Doel van dit project is te komen tot een nieuwe financiële structuur en financiering van de belangenbehartiging van de leden van de drie verenigingen. Dit houdt enerzijds in dat op basis van de resultaten van de andere projecten een begroting voor 1994 gemaakt wordt volgens een nieuwe organisatorische indeling. Anderzijds wordt overleg aangegaan met WVC en de Raad voor de Kunst op basis van een berekening van toekomstige extra financieringsbehoefte voor de uitvoering van branchetaken van projectmatig gesubsidieerden.

De beleidsmedewerkers verdelen in onderling overleg en in overleg met de bestuurscommissie de taken ten behoeve van projecten. Daarnaast vragen zij waar nodig aan leden om een bijdrage te leveren aan de projecten.
Voor de zomervakantie 1993 worden de uitgewerkte projectplannen ter goedkeuring voorgelegd aan de ledenvergaderingen.
3. Na de zomervakantie wordt met de uitvoering van de projecten gestart. Tevens start rond die tijd het bestuurlijk overleg met de VNT, de Associatie van Vrije Theater Initiatieven en TNN.

Bundeling, Mimecombinatie, VGNB

Werkplan september 1993 - september 1994

Inhoudsopgave

Inleiding	
Waar willen we in de herfst van 1994 zijn?	4
Einddoel	
Mogelijke samenwerkingspartners	
Project 1: De verenigingen	6
Ledenvergaderingen	
Themabijeenkomsten	
Project 2: Service	7
Project 3: Brancheactiviteiten	9
Project 4: Werkgeversactiviteiten	11
Project 5: Financiering	12
Conclusie	13
 Bijlagen:	
1 Uitgebreide inventarisatie van de zes centrale partners	14
2 Planning werkzaamheden en financieel overzicht	20

Inleiding

Situatieschets

In het algemeen is er een tendens tot verzelfstandiging van belangenorganisaties. De overheid bouwt structurele subsidies af vanuit de gedachte dat groeperingen zelf verantwoordelijk zijn voor hun belangenbehartiging.

Bundeling, Mico en VGNB hebben al enige gesprekken over mogelijke samenwerking achter de rug als de beslissing over afbouw van de subsidies valt. De drie verenigingen bevinden zich in een vergelijkbare situatie: de structurele subsidie wordt per 1 januari 1995 beëindigd. Hoe kunnen zij ervoor zorgen dat de belangen van hun leden ook na die datum op adequate wijze worden behartigd?

De hulp van organisatie-adviesbureau De Galan & Voigt wordt ingeroepen. Op basis van de observaties van onderzoekster Mieke Stoffel wordt besloten tot een operationeel samengaan van de verenigingen per september 1993. De periode daarvoor (mei - september) wordt gebruikt om af te bakenen waar de mogelijkheden en kansen liggen.

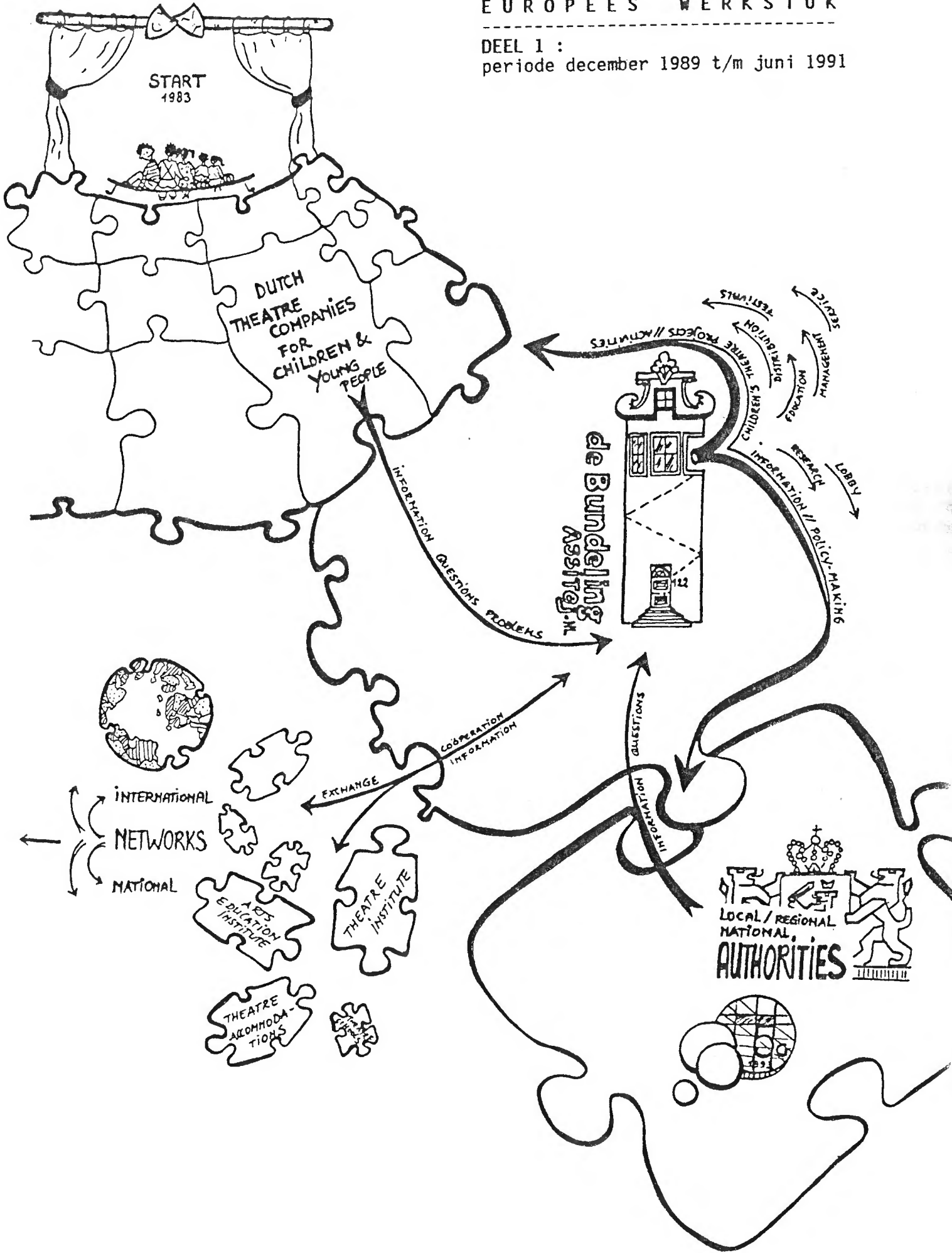
Het voorliggende werkplan dient aan te geven hoe - door de activiteiten te bundelen in vijf toekomstgerichte projecten - nieuwe samenwerkingsverbanden kunnen worden geschapen die recht doen aan huidige en toekomstige belangen van de leden van de drie verenigingen.

VERSLAG VAN EEN

EUROPEES WERKSTUK

DEEL 1 :
periode december 1989 t/m juni 1991

I N H O U D S O P G A V E

verslag van een
Europees Netwerk
deel I

	pagina
Inleiding	1
Drie ontmoetingen en de coördinatie:	
I. Nederland, december 1989	2
II. Portugal, augustus 1990	3
III. Italië, mei 1991	4
Het resultaat:	
. van de drie ontmoetingen	6
. van het coördineren	6
Blik vooruit:	
. aandachtspunten nabije toekomst	7

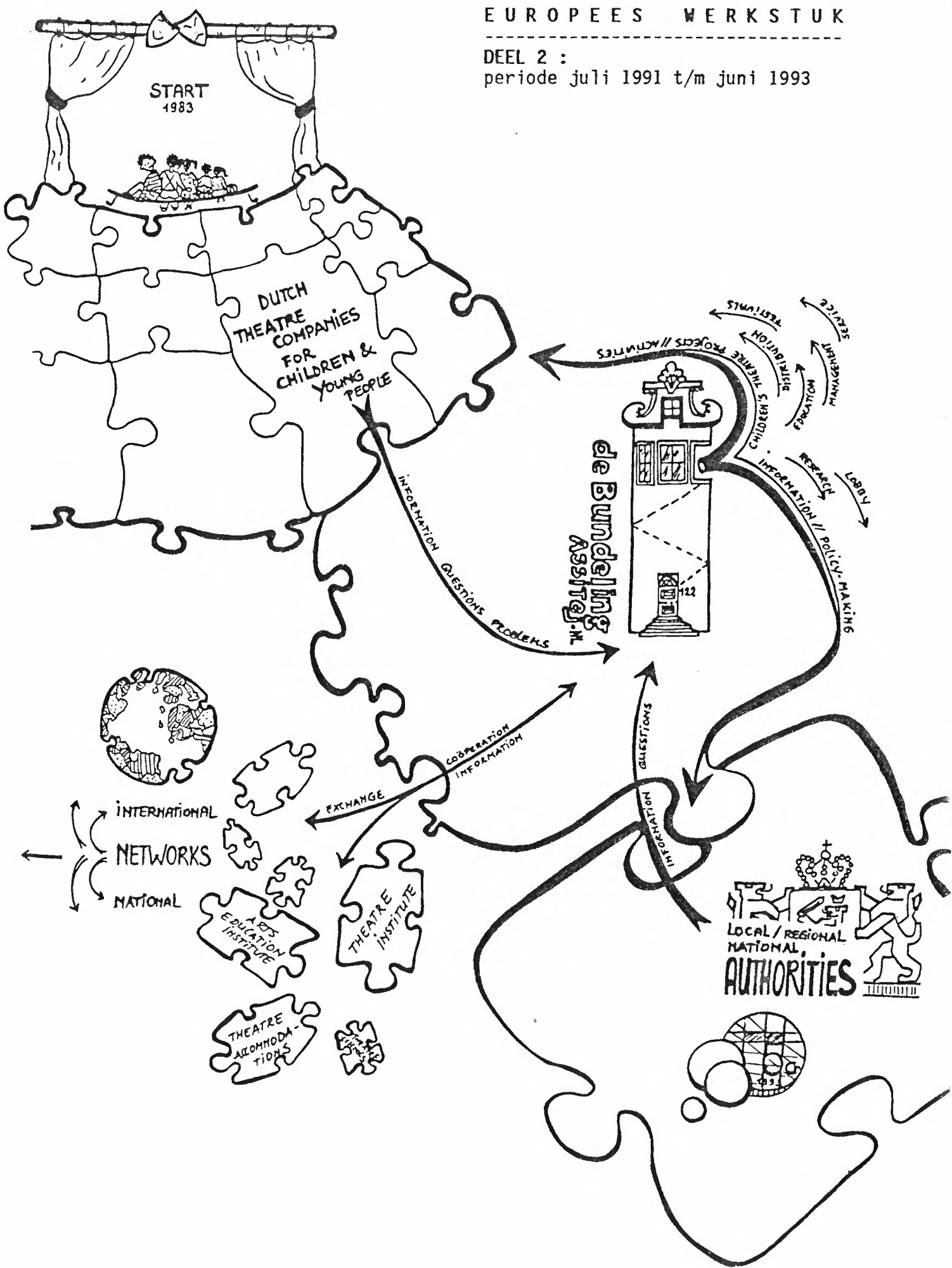
Bijlagen:

1.   overzicht deelnemers weekend-bijeenkomst Nederland, Portugal, Italië
        overzicht deelnemers netwerkbijeenkomst Archipel in Bologna in juni 1991
2.   programma van de drie weekend-bijeenkomsten
3.   financiële afrekening jaar 1990

Bundeling Amsterdam / 5 juli 1991
tekst: Anne van Otterloo
redactie/lay out: Janine Scheper

VERSLAG VAN EEN
EUROPEES WERKSTUK

DEEL 2 :
periode juli 1991 t/m juni 1993

I N H O U D S O P G A V E

verslag van een
Europees Netwerk
deel II

pagina

Inleiding	1
I. Twee ontmoetingen van het Europees Jeugdtheater Netwerk:	
a. Nederland, oktober 1992	2
b. Duitsland, maart 1993	2
c. plan voor de nabije toekomst	3
II. Europees Netwerk van Kunstorganisaties voor de jeugd en betrokkenheid Bundeling bij de ontwikkeling daarvan	4
III. De I.E.T.M. en het jeugdtheater	
a. Zwitserland, maart 1992	5
b. Zweden, april 1993	5
IV. Relatie Bundeling en Assitej	6
V. Conclusies: terugblik en blik vooruit	
a. Europees Jeugdtheater Netwerk versus EU NET ART	7
b. verbindende schakel	7
c. blik vooruit	8

Bijlagen: 1 t/m 13

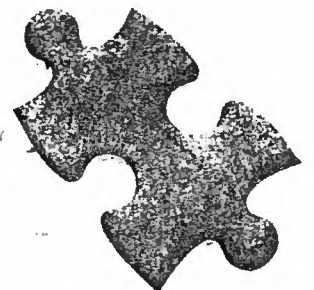
Bundeling Amsterdam / 5 juli 1993
tekst: Anne van Otterloo
redactie/lay out: Janine Scheper

B. 17

VERSLAG
UITWISSELINGSPROJECT
tussen Assitej-USSR + Assitej-Nederland
betreffende de periode 1990 t/m 1992

De Bundeling
Mei 1992

I N H O U D S O P G A V E

---

	pagina
1. I N L E I D I N G	1
2. O P Z E T E N D O E L S T E L L I N G E N	1
3. R E S U L T A T E N	
1. oktober 1990 : Nederlanders naar USSR	2
2. april 1991 : Russen naar Nederland	2
3. oktober 1991 : Nederlanders naar USSR	4
4. februari 1992: Russen naar Nederland	5
5. april 1992 : Nederlanders naar USSR	6
4. C O N C L U S I E S	7

B I J L A G E N (12)

B.18.a.

MANAGEMENT
SEMINAR
2/5 oktober 1991

Rostov-on-Don

ASSITEJ
Netherlands - USSR

VOORWOORD

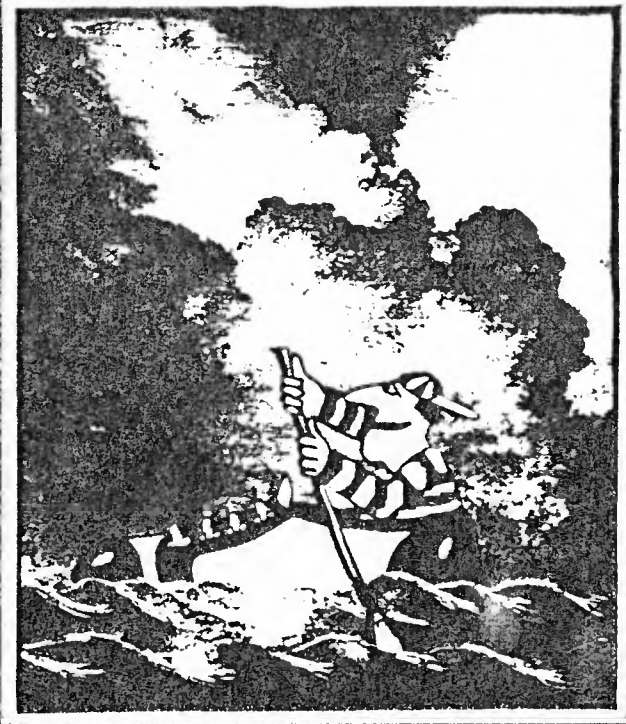
INLEIDING	pagina	1
Informatie over de docenten en hun organisaties		2
. Wim Warmer		3
. Gerard Cornelisse		4
. Erica van Eeghen		5
. Ine Timmers		6
Deelnemerslijst		8
Programma opzet voor de vier dagen		9
. dag I		9
. dag II		10
. dag III		11
. dag IV		12
Ter vertaling aangeleverd tekstmateriaal:		
. inleiding / Ed Scherpenhuyzen		13
. thema: organisatie / Wim Warmer		14
. thema: publiciteit en marketing / Gerard Cornelisse		23
. thema: samenwerking en personeelsbeleid / Erica van Eeghen		34
. thema: sturen met geld / Ine Timmers		40

B.18.6.

MANAGEMENT SEMINAR
1992
Omsk (II)
ASSITEJ-Nederland
ASSITEJ-Rusland

MANAGEMENT SEMINAR
ASSITEJ OF THE NETHERLANDS & C.I.S.

ST. PETERSBURG (I) / OMSK (II)
1 9 9 2

	pagina
Voorwoord	
Inhoudsopgave	
Inleiding	1
opzet programma Theater Management Seminar II dag I t/m IV	2
case/casus:	
. introductie van de casus Theater Omsk	7
. beschrijving casus Theater Omsk	8
. opdrachten per dag (niet in de Russische versie)	10
theorie/informatie bij de onderwerpen van de 4 dagen:	
. dag I : Wim Warmer de rol van de theatermanager in een veranderende omgeving	12
. dag II : Erica van Eeghen personeel, samenwerking en sociaal beleid / recht	16
	(1 t/m 22 + 39)
. dag III : Ine Timmers financiën en bestuur (of "hoe regel je het geld?")	17
. dag III : Ed Scherpenhuijzen de overheid en het theater	21
. dag IV : Jillian Macdonald promotie en marketing	25
	(1 t/m 8)
<u>biilagen:</u>	
. lijst van deelnemers Theater Management Seminar II	27
. informatie over de docenten en hun organisaties:	
Wim Warmer	29
Erica van Eeghen	30
Ine Timmers	32
Jillian Macdonald	34

T H E A T E R   M A N A G E M E N T   S E M I N A R   fase III

uitwisselingsproject tussen Assitej-Nederland
(Bundeling) en Assitej-Rusland

31 oktober - 8 november 1993
Amsterdam/Utrecht

Coördinatie en programma:

Anne van Otterloo, Janine Scheper (Bundeling)
Giep Hagoort (Centrum voor Kunst&Media Management)

Subsidiënten:

Ministerie van Welzijn Volksgezondheid en Cultuur/afdeling BIS
Ministerie van Buitenlandse Zaken/afdeling DCV
Theater Instituut Nederland/afdeling IZ

	<u>pagina</u>
* VOORWOORD	
* INLEIDING	0
* PROGRAMMA	1
<u>Programma-onderdelen:</u>	
1. training : 2 dagen	1
2. praktijk : 3 dagen	3
3. evaluatie : 1,5 dag	4
4. presentatie: 0,5 dag	5
* BIJLAGEN INFORMATIE:	
BIJLAGE 1 = artikel over "Zelfsturend leren"	
BIJLAGE 2 = hoofdlijnen uit syllabi seminar I en II	
BIJLAGE 3 = items Strategische Marketing	
BIJLAGE 4 = Staalkaart Podiumkunsten Nederland	
BIJLAGE 5 = "The theatre in a changing climate of opinion" door Ed Scherpenhuijzen	
* OPZET PRAKTIJKDAGEN:	
BIJLAGE 6 = Wim Warmer / Theaterschool + Theaterschoolbedrijf	
BIJLAGE 7 = Erica van Eeghen / Stichting Huis aan de Amstel	
BIJLAGE 8 = Ine Timmers / Maastrichts Theaterensemble Het Vervolg	
BIJLAGE 9 = Jillian Macdonald / Het Nationale Ballet + Muziektheater	
BIJLAGE 10 = Gerard Cornelisse / Stichting Bergen (nog niet beschikbaar)	

VERSLAG

T h e a t e r   M a n a g e m e n t   S e m i n a r   I I I

en een terugblik op de cyclus
van drie opeenvolgende seminars

Bundeling/Assitej-Nederland

Anne van Otterloo

Januari 1994

Theater Management Seminar III

Inhoudsopgave blz.

Inleiding	1
I. Het verloop van het seminar	2
II. Reacties van de Russische deelnemers	5
III. Evaluatie van het Nederlandse team	7
IV. De resultaten van drie opeenvolgende seminars	9

Bijlagen:

1. deelnemerslijst Theater Management Seminar III
2. opzet programma Theater Management Seminar III
3. samenstelling Nederlandse docententeam
4. totaalscore beoordeling door Russische deelnemers

Inleiding van Anne van Otterloo, gehouden tijdens het internationale colloquium "Le regard du jeune spectateur aujourd'hui" georganiseerd door Le Grand Bleu, Centre Dramatique National Jeunes Publics te Lille op donderdag 7 oktober 1993.

Rond het thema "de jonge toeschouwer vandaag de dag" wil ik ingaan op de specifieke ontwikkeling van het jeugdtheater en het belang daarvan.

Ik werk nu ongeveer zo'n vijf jaar voor de Bundeling, de Vereniging van Gezelschappen van Kinder- en Jeugdtheater, die tevens de Nederlandse afdeling is van de Assitej. Op nationaal gebied hou ik me bezig met het behartigen van alle belangen van het Nederlands kinder- en jeugdtheater. Een van die belangen is dat er een goed contact is tussen het theater voor de jeugd en het theater voor volwassenen. Zo vraag ik bijvoorbeeld bij het Vlaams/Nederlands Theaterfestival, een festival voor theater voor volwassenen, aandacht voor het jeugdtheater tijdens dit festival.

Over het thema van dit colloquium hier, ben ik gaan filosoferen, toen de directeur van het Vlaams/Nederlands Theaterfestival mij vroeg eens wat gedachten op papier te zetten over het jeugdtheater in vergelijking met het theater voor volwassenen. Hij deed dit naar aanleiding van het feit dat het Theaterfestival dit jaar voor het eerst iets over jeugdtheater in het programma had. Er was een dag gewijd aan het werk van Liesbeth Coltof, een van de belangrijkste jeugdtheaterregisseurs van Nederland op dit moment. Het is om deze reden dat mijn verhaal vertrekt vanuit de volgende vraagstelling:

Waarom is theater voor de jeugdige toeschouwer een wereld van verschil met het theater voor de volwassen toeschouwer?

Er is iets met die term "de jeugdige toeschouwer". De betekenis van deze term is niet direct eenduidig. Wanneer ben je jeugdig en wanneer niet meer? Officieel wordt je volwassen als je 18 jaar bent. Maar hoe volwassen is een kind en hoe kinderlijk zijn nog vele volwassenen? Hoe vaak sieren volwassenen zich niet met de term jeugdig en gedragen kinderen zich als echte volwassenen.

Over welke betekenis hebben we het als we praten over theater voor de jonge toeschouwer? Waar ligt het verschil met het theater voor de volwassen toeschouwer?

In de cultuur-statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek van Nederland vallen alle mensen onder de 25 jaar in de doelgroep "jeugd". Allen boven die leeftijd heten "algemeen publiek". Het gaat hier om de jeugd in statistische termen. Dit betekent dat de jeugd als groep te gebruiken is voor het bereiken van bepaalde doelen. De voorbeelden daarvan kennen we allemaal van televisie en reclame, van de wereld van Benneton tot Coca Cola. Toch gaat dit voor het jeugdtheater maar ten dele op. De jeugdtheatergezelschappen spelen weliswaar voor bepaalde leeftijdscategorieën, maar stellen daarbij meestal alleen een ondergrens: publiek vanaf 4 jaar, vanaf 6 jaar, vanaf 12 jaar. De voorstellingen zijn vanaf die leeftijd voor elke toeschouwer. Theatergezelschappen die voor volwassenen spelen definiëren hun publiek niet in leeftijdsgrenzen. Maar volgens de definiering van het Centraal Bureau voor de Statistiek in Nederland zal menig "volwassenen" theatergezelschap voor de doelgroep jeugd spelen. Kortom de grenzen tussen deze doelgroepen zijn ook niet eenduidig.

Hoe zit het dan met het verschil tussen theater voor de jonge en de volwassen toeschouwer? Is er sprake van een fundamentele wereld van verschil? Regisseurs en acteurs die ervaring hebben in beide werelden, zijn het over

één ding heel erg met elkaar eens: de zoektocht, het artistieke werkproces, tijdens repetitie en voorstelling is absoluut hetzelfde. Je maakt theater of je nu voor kinderen of voor volwassenen theater maakt. En het gaat om betrokkenheid en integriteit bij datgene wat je maakt.

Toch vallen mij bij jeugdtheatermakers een aantal zaken op. In "Jeugdtheater in Europa, een overzicht" - een uitgave van het Landelijk Ondersteunings Instituut Kunstzinnige Vorming - komen zes jeugdtheatermakers uit Europa aan het woord. Zij vertellen over hun artistieke uitgangspunten en drijfveren. Uit hun verhalen, maar ook uit interviews met andere jeugdtheatermakers in Nederland, haal ik vier uitgangspunten die ik hier nader wil toelichten.

Het eerste uitgangspunt is dat kinderen voor jeugdtheatermakers een voortdurende bron van inspiratie zijn. Alessandro Libertini uit Italië geeft dit als volgt weer:

"(...) Mijn stukken zouden, ook al zijn ze niet voor kinderen, geen vorm kunnen krijgen zonder hun deelname, ook al is die alleen denkbeeldig. Mijn werk wijden aan kinderen veronderstelt zo een rituele waarde van herkenning. (...) Een kind verzint, terwijl hij bezig is. Een "creatie" van een kind is vooral het doen, maar dan zo dat, terwijl het iets maakt, het de manier uitvindt om het te maken(...)"

Het tweede uitgangspunt is dat het kinderlijk domein een bepaald gevoel van beleven met zich meebrengt vanuit de herinnering aan de kindertijd. Mathieu Güthschmidt uit Nederland benoemt dit: "Jeugdtheater, dat wil zeggen theater dat het kinderlijke als uitgangspunt heeft, heb ik altijd geassocieerd met een gevoel van vrijheid, verzet, opstandigheid, zich een leven verwerven, het opeisen van een eigen plek. Volwassenen-theater maakt bij mij zelden energie vrij, niet als maker, niet als kijker. Ingesnoerd door mode, conventies, stijl en trends leidt het slechts tot herkenning en verveling. Het stelt gerust. Jeugdtheater heeft voor mij dan ook weinig te maken met een publieksgroep, maar veeleer met een herovering van een oorspronkelijk levensgevoel (misschien wel liefde...), een terugkeer naar het kinderlijke, het levenslustige in de mens.

Het derde uitgangspunt is het benadrukken van het belang van mythen en de werking van het ritueel. In het hierboven reeds genoemde "Jeugdtheater in Europa, een overzicht" benoemt Noel Creig uit Engeland dit als volgt:

"(...) We moeten de zwaarwegende onderwerpen vandaag bij de kop nemen, niet alleen op basis van de feiten, maar door naar het mythische en universele binnen die onderwerpen te zoeken. De eeuwige droomtijd van de Australische Aboriginals, waarin de mens niet losstaat van de wereld, maar onderdeel is van een heelal waar alles een bedoeling en een doel heeft, is niet zoveel anders dan de vroege verbeeldingswereld van het kind. In veel opzichten lijkt die wereld op de mythische culturen van anderen(...)"

In het boek "Mythen & Bewustzijn" zegt Joseph Campbell dat mythen de sleutels zijn tot de spirituele vermogens van het menselijk leven, tot dat wat we innerlijk in staat zijn te weten en te ervaren. Het ritueel is de uitbeelding van een mythe. Maar rituelen die ooit een innerlijke werkelijkheid overbrachten zijn nu gereduceerd tot louter vorm. Kinderen groeien vandaag de dag op in een gedemythologiseerde wereld. Want op school leer je techniek en doe je kennis op, maar "leer" je geen mythen. Zoals Campbell zegt waren het in vroegere gemeenschappen de Sjamanen, die de innerlijke ervaring in het uiterlijke leven van de mensen brachten en de mythen overbrachten. Nu in deze tijd is dat de taak van de kunstenaars.

Kinderen voelen de wereld van mythen en ritueel onbewust aan. Voor hen is het vanzelfsprekend dat de dingen in de buitenwereld een innerlijke

beleving kunnen representeren. Denken en doen zijn nog niet totaal gescheiden. Het is dus ook geen wonder dat jeugdtheatermakers, die zich laten inspireren door kinderen, zich met mythische inhoud bezighouden.

Het vierde uitgangspunt is het feit dat kinderen en volwassenen samen een theatervoorstelling meemaken en beleven. In "Jeugdtheater in Europa, een overzicht" zegt Mathieu Güthschmidt: "(...) Mijn ideale publiek is een gemengd publiek. Ik vind schoolvoortellingen verschrikkelijk. Ik snap er niets van hoe kinderen reageren op een voorstelling. Maar ik vind een publiek met alleen volwassenen ook verschrikkelijk. In beide gevallen wordt er een muur opgeworpen. Bij een gemengd publiek ontstaat die muur niet, de kinderen beïnvloeden de volwassenen en omgekeerd.(...)"

Sommige theatermakers zullen het van harte met Mathieu Güthschmidt eens zijn, anderen weer niet. De sfeer van een voorstelling met gemengd publiek is in elk geval een andere dan voorstellingen met niet gemengd publiek. Het bijzondere bij deze voorstellingen is dat het kind en de volwassene deel hebben aan dezelfde gebeurtenis, terwijl ze het anders beleven. De beleving van de volwassene wordt gekleurd door zijn levenservaring. De volwassene is daardoor meer belast met normen en waarden en daarbij behorende opvattingen. Kinderen reageren zonder die belasting. Bij hen lopen verbeelding en werkelijkheid makkelijker door elkaar heen. Zij reageren veelal directer en spontaner op hun omgeving en accepteren met meer gemak het theater, dat immers een vermenging van verbeelding en werkelijkheid is. Door het deelnemen aan dezelfde gebeurtenis met ieder een eigen beleving, leren volwassene en kind van elkaar. En als de theatervoorstelling werkelijk over iets gaat en kwaliteit heeft - wat natuurlijk niet voor iedere voorstelling opgaat - dan wordt deze theatervoorstelling een plaats waar de volwassenen leren kijken door de ogen van hun kinderen. Een plaats waar de kinderen ervaren dat de volwassenen geraakt worden en hun emoties openlijk tonen. Dan is er sprake van wezenlijke communicatie tussen deze twee generaties. Ik heb dit regelmatig meegemaakt bij jeugdtheater voorstellingen in Nederland. Voorbeelden van zulke voorstellingen zijn "Ifigeneia, Koningskind" van het gezelschap Teneeter en "Kinderjaren" van het gezelschap Huis aan de Amstel. Deze voorstellingen maken bij de volwassene menig traan los, terwijl het kind heel nuchter het verhaal navertelt.

De vier hiervoor genoemde uitgangspunten hangen nauw met elkaar samen. Het kinderlijke, dat de jeugdtheatermaker (kunstenaar) inspireert, draagt de wereld van mythe en ritueel in zich. Kinderen staan gemakkelijker dan volwassenen open voor de vermenging van illusie en werkelijkheid van het theater. De volwassene heeft hier meer moeite mee. Hij raakt vaak opgesloten in de illusie of verliest zich in de intellectuele analyse.

In het jeugdtheater komen de genoemde uitgangspunten samen en veroorzaken dan voor kinderen en volwassenen een bijzondere beleving, die Campbell beschrijft als het wezenlijke van de mythe: het ervaren van betekenissen, het ervaren van leven. Of in de woorden van Mathieu Güthschmidt: de herovering van een oorspronkelijk levensgevoel. Het is deze samenhang die het theater voor de jeugdige toeschouwer tot een wereld van verschil maakt met het theater voor de volwassen toeschouwer.

NOTITIE

L E D E N B E L E I D

VERENIGING VAN
GEZELSCAPPEN VAN
KINDER- EN JEUGDTONEEL

D e B u n d e l i n g

c) ORGANISATIE

Ter afsluiting van deze notitie wordt omschreven wat het voorgestane ledenbeleid betekent voor de organisatie van de Bundeling als vereniging. Met andere woorden hoe liggen de verantwoordelijkheden en wat zijn de rechten en plichten van leden, bestuur en bureau.

De leden:

Professionele jeugdtheaterproducenten worden lid van de vereniging als zij zich in het beleid ervan kunnen herkennen; hun belangen hierin terugvinden en bereid zijn aan de uitvoering ervan mee te werken.

Ondersteuning van de vereniging wordt uitgedrukt in een financiële bijdrage van de leden. Deze financiële bijdrage kan variëren van een minimum bedrag (nader vast te stellen door het bestuur) tot een percentage van het verkregen subsidie. De leden geven mede vorm aan het beleid van de vereniging door te participeren in activiteiten die in hun belang zijn. Op de jaarlijkse ledenvergaderingen toetsen ze de uitvoering van het beleid.

De leden worden door bureau en bestuur zoveel mogelijk geïnformeerd over de voortgang van het beleid en de ontwikkelingen die voor het jeugdtheater van belang zijn.

Het bestuur:

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beleid van de vereniging en alle aspecten die daarmee samenhangen. Zij bereidt dit beleid samen met het bureau voor.

Het bestuur vertegenwoordigt de vereniging naar buiten toe waar dit nodig is, bewaakt de financiën en de uitvoering van het beleid.

Samenstelling van het bestuur vindt plaats door de leden.

Het bureau:

Het bureau is verantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid van de vereniging en alles wat daarmee samenhangt. Het bureau vormt een coördinatiepunt voor het nederlands jeugdtheater intern en extern. Verder vervult het bureau een wegwijzerfunctie en verschaft informatie.

BESTUUR BUNDELING

* vanaf 1989/90

Rinus Knobel	- artistiek leider Teneeter (voorzitter)
George Podt	- zakelijk leider Wederzijds (penningmeester)
Kees van Rooijen	- zakelijk leider Jeugdtheaterwerkplaats Utrecht
Ine Timmers	- zakelijk leidster Het Vervolg (secretaris)

* vanaf maart 1990

Erica van Eeghen	- zakelijk leidster Huis aan de Amstel
Ruth de Gooijer	- actrice Wederzijds
Jeanne Kers	- zakelijk leidster Maccus
Tom Segers	- organisatiedeskundige
Roel Twijnstra	- regisseur poppen/jeugdtheater

* vanaf juni 1991

Erica van Eeghen	- zakelijk leidster Huis aan de Amstel
Jeanne Kers	- zakelijk leidster Maccus
Ruth de Gooijer	- actrice Wederzijds
Joop Kuijvenhoven	- directeur impresariaat Stip Producties
Tom Segers	- organisatiedeskundige
Peter Swinkels	- medewerker onderzoeksbureau Motivaction
Roel Twijnstra	- regisseur poppen/jeugdtheater

* vanaf 1993

Erica van Eeghen	- zakelijk leidster Huis aan de Amstel
Ruth de Gooijer	- actrice Wederzijds
Joop Kuijvenhoven	- directeur impresariaat Stip Producties
Tom Segers	- organisatiedeskundige

vervolg bestuur 93

- Peter Swinkels - medewerker onderzoeksbureau Motivaction
- Ankie Til - zakelijk leidster Artemis
- Roel Twijnstra - regisseur poppen/jeugdtheater

* vanaf augustus 1993

- Erica van Eeghen - zakelijk leidster Huis aan de Amstel
- Joost Koning - acteur Teneeter
- Joop Kuijvenhoven - directeur impresariaat Stip Produkties
- Tom Segers - organisatiedeskundige
- Peter Swinkels - medewerker onderzoeksbureau Motivaction
- Ankie Til - zakelijk leidster Artemis
- Roel Twijnstra - regisseur poppen/jeugdtheater

* vanaf februari 1994

- Joost Koning - acteur Teneeter
- Jan Willem v. Kruijssen - zakelijk leider Muztheater
- Joop Kuijvenhoven - directeur impresariaat Stip Produkties
- Tom Segers - organisatiedeskundige
- Peter Swinkels - medewerker onderzoeksbureau Motivaction
- Ankie Til - zakelijk leidster Artemis
- Roel Twijnstra - regisseur poppen/jeugdtheater

LEDEN BUNDELING

d.d. 09.02.94

1. Artemis	Predikheerenpoort 50 fax: 073-135544	5211 NK Den Bosch	073-123223
2. Binnenlands Th.	Sarphatipark 100	1073 EC Amsterdam	020-6763524
3. Branding, de	Korte Leidsedwstr.12 fax: 020-6270749	1017 RC Amsterdam	020-6271125
4. Burrp, th.groep	Postbus 55537 fax: 020-6240470	1007 NA Amsterdam (= faxnr. STOA)	020-6255572
5. Citadel, jth. de	Akkerstraat 97 a fax: 050-735117	9717 KZ Groningen (= faxnr. De Studio)	050-718232/732712
5. Hondje vd Ruyter	Zuiderbaan 26	4386 CG Vlissingen	01184-63866
7. Huis a.d. Amstel	Lauriergracht 103-105 fax: 020-6256609	1016 RJ Amsterdam	020-6229328
3. Maccus	Rietveld 49 fax: 015-131127	2611 LH Delft	015-122977
3. Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA Utrecht	030-315673
10. Monument, Het	Kerkstraat 35 B	2271 CP Voorburg p/a Jongsma & Hartgring	070-3867430 02159-48628
11. Muztheater, 't	Postbus 1119 fax: 02159-51053	1400 BC Bussum	02159-48628
12. PaardenKathedraal	Bekkerstraat 141 fax: 030-733924	3572 SG Utrecht	030-711414
3. Peter Zegveld	3e Oosterparkstr.227	1092 EA Amsterdam p/a Stichting Frontaal	020-6929603 020-6230623
4. Pruijn Producties	Hoogte Kadijk 71 fax: 020-6274792	1018 BE Amsterdam p/a Stip Producties	020-6230623
5. Rosa Sonnevand	Oude Markt 26 fax: 053-322600	7511 GB Enschede (= faxnr. Forum)	053-315400
6. Sanders&Ko, kth.	Hogendorpplein 40 evt. tel: 020-6849012	1051 AX Amsterdam (Studio Joop van Bemmelen)	020-6860522
7. Sirkel, theater	Postbus 214 fax: 046-516569	6130 AE Sittard (= faxnr. burenen)	046-525574
8. Speeltheater Holl.	Damplein 9 fax: 02993-72598	1135 BK Edam	02993-72295
9. Stella Den Haag	Nobelstraat 23 fax: 070-3640811	2513 BC Den Haag	070-3642505
0. Teklin	Bredestraat 170	6543 ZZ Nijmegen	080-731674
1. Teneeter	Daalseweg 262 fax: 080-605028	6523 CD Nijmegen	080-600588
2. Theater Terra	Haarlemmerstr. 124-a fax: 020-6262070	1013 EX Amsterdam p/a Stichting Bergen	020-6262555/6269991
3. Vervolg, het	Postbus 189 fax: 043-250484	6200 AD Maastricht	043-255333
4. Wederzijds	1e Nassaustraart 5 fax: 020-6866347	1052 BD Amsterdam	020-6824854
5. Zwarte Hand, de	Postbus 25221	3001 HE Rotterdam	010-4362918
<u>OEHOORDERS</u>			
. Arena, dansth.	Passeerdersstr. 53-bg evt. tel:02943-4094	1016 XB Amsterdam (Wietske van der Ree)	020-6392922

LEDEN BUNDELING

d.d. 07.04.93

Vereniging
van Gezelschappen
van Kinder- en Jeugdtonnel**de Bundeling**

1. Artemis	Predikheerenpoort 50 fax: 073-135544	5211 NK Den Bosch	073-123223
2. Binnenlands Th.	Sarphatipark 100	1073 EC Amsterdam	020-6763524
3. Branding, de	Korte Leidsedwstr.12 fax: 020-6270749	1017 RC Amsterdam	020-6271125
4. Citadel, de	Moesstraat 7a fax: 050-735117	9717 JT Groningen (= faxnr. De Voorziening)	050-718232
5. Hondje vd Ruyter	Goese Korenmarkt 28	4331 HT Middelburg	01180-35386
6. Huis a.d. Amstel	Lauriergracht 103-105 fax: 020-6256609	1016 RJ Amsterdam	020-6229328
7. Maccus	Rietveld 49 fax: 015-131127	2611 LH Delft	015-122977
8. Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA Utrecht	030-315673
9. Monument, Het	Kerkstraat 35 B	2271 CP Voorburg p/a Jongsma & Hartgring	070-3867430
10. Muztheater, 't	Postbus 1119 02159-48628	1400 BC Bussum fax: 02159-51053	
11. PaardenKathedraal	Bekkerstraat 141 fax: 030-733924	3572 SG Utrecht	030-711414
12. Peter Zegveld	3e Oosterparkstr.227	1092 EA Amsterdam p/a Stichting Frontaal	020-6929603
13. Pruijn Producties	Hoogte Kadijk 71 fax: 020-6274792	1018 BE Amsterdam p/a Stip Producties	020-6230623
14. Rosa Sonnevand	Perikweg 97 fax: 053-321882	7512 DP Enschede (= faxnr. Forum)	053-878378
15. Sanders&Ko, kth.	Hogendorpplein 40 evt. tel: 020-6849012	1051 AX Amsterdam (Studio Joop van Bemmelen)	020-6860522
16. Sirkel, theater	Postbus 214 fax: 046-516569	6130 AE Sittard (= faxnr. bureu)	046-525574
17. Speeltheater Holl.	Damplein 9 fax: 02993-72598	1135 BK Edam	02993-72295
18. Stella Den Haag	Nobelstraat 23 fax: 070-3640811	2513 BC Den Haag	070-3642505
19. Teklin	Dominicanenstraat 6	6521 KD Nijmegen	080-230339
20. Teneeter	Daalseweg 262 fax: 080-605028	6523 CD Nijmegen	080-600588
21. Theater Terra	Haarlemmerstr. 124-a fax: 020-6262070	1013 EX Amsterdam p/a Stichting Bergen	020-6262555
22. Vervolg, het	Postbus 189 fax: 043-250484	6200 AD Maastricht	043-255333
23. Wederzijds	1e Nassastraat 5 fax: 020-6866347	1052 BD Amsterdam	020-6824854
24. Zwarte Hand, de	Postbus 25221	3001 HE Rotterdam	010-4362918

TOEHOORDERS

25. Arena, dansth.	Passeerdersstr. 53-bg evt. tel:02943-4094	1016 XB Amsterdam (Wietske van der Ree)	020-6392922
--------------------	--	--	-------------

Adres Secretariaat:
Herengracht 122
1015 BT AmsterdamTelefoon:
020-6202460
Fax: 6385151Bank:
Rabobank Amsterdam
Rek.nr.: 39.45.66.750

LEDEN BUNDELING d.d. 01.01.93

. Artemis theater 073-123223	Predikheerenpoort 50 fax: 073-135544	5211 NK Den Bosch
. Binnenlands Theater 020-6763524	Sarphatipark 100	1073 EC Amsterdam
. Branding, de 020-6271125	Korte Leidsedwstr.12 fax: 020-6270749	1017 RC Amsterdam (vh Kompaan/Duizel)
. Citadel, de 050-718232	Moesstraat 7a fax: 050-735117 (via De Voorziening)	9717 JT Groningen
. Hondje vd Ruyter 01180-35386	Goese Korenmarkt 28	4331 HT Middelburg (vh DODD)
. Huis aan de Amstel 020-6229328	Lauriergracht 103-105 fax: 020-6256609	1016 RJ Amsterdam
. Maccus 015-122977	Rietveld 49 fax: 015-131127	2611 LH Delft
. Mevrouw Smit 030-315673	Postbus 19008	3501 DA Utrecht
. Monument, Het 070-3867430	Kerkstraat 35 B	2271 CP Voorburg p/a Jongsma&partner
. Muztheater, 't 02159-48628	Postbus 1119 fax: idem	1400 BC Bussum
. PaardenKathedraal, de 030-711414	Bekkerstraat 141 fax: 030-733924	3572 SG Utrecht vh TheaterPlatform
. Peter Zegveld 020-6929603	3e Oosterparkstr.227	1092 EA Amsterdam p/a St.Frontaal
. Pruijn Producties 020-6230623	Hoogte Kadijk 71 fax: 020-6274792	1018 BE Amsterdam p/a Stip Producties
. Rosa Sonnevank 053-878378	Perikweg 97 fax: 053-321882 (Forum)	7512 DP Enschede
. Sanders&Ko, kinderth. 020-6860522 of 6849012	Hogendorpplein 40 (Studio Joop van Bemmelen)	1051 AX Amsterdam
. Sirkel, theater 046-525574	Postbus 214 fax: 046-516569 (via de bureu)	6130 AE Sittard
. Speeltheater 02993-72190	IJsselmeerdijk 26 fax: 02993-72190 (-tel)	1473 PP Warder
. Stella Den Haag 070-3642505	Nobelstraat 23 fax: 070-3640811	2513 BC Den Haag
. Teklin 080-230339	Dominicanenstraat 6	6521 KD Nijmegen vh Meespeeltheater
. Teneeter 080-600588	Daalseweg 262 fax: 080-605028	6523 CD Nijmegen
. Theater Terra 020-6262555	Haarlemmerstr.124a fax: 020-6262070	1013 EX Amsterdam p/a Beeldenstorm
. Vervolg, het 043-255333	Postbus 189 fax: 043-250484	6200 AD Maastricht
. Wederzijds 020-6824854	1e Nassaustraart 5 fax: 020-6866347	1052 BD Amsterdam
. Zwarte Hand, de 010-4362918	Postbus 25221	3001 HE Rotterdam

TOEHOORDERS

. Arena, danstheater 020-6392922	Passeerdersstr. 53bg Wietske van der Ree:	1016 XB Amsterdam 02943-4094
-------------------------------------	--	---------------------------------

LEDEN BUNDELING d.d. 04.03.92

. Artemis theater	Predikheerenpoort 50	5211 NK Den Bosch
073-123223		fax: 135544
. de Citadel	Moesstraat 7a	9717 JT Groningen
050-718232		
. de Combinatie	I.Brouwerssteeg 4-6	8911 BZ Leeuwarden
058-129336	voorheen Finnij	fax: 129455
. theatergr. Duizel	Postbus 43652	1009 NC Amsterdam
020-6933333		
. Hondje vd Ruyter	Goese Korenmarkt 28	4331 HT Middelburg
01180-35386	voorheen Dodd	
. Huis aan de Amstel	Leidse kade 56	1016 CX Amsterdam
020-6229328		fax: 6256609
. de Kompaan	Korte Leidsedwstr.12	1017 RC Amsterdam
020-6271125		fax: 6270749
. Maccus	Rietveld 49	2611 LH Delft
015-122977		fax: 131127
. Meespeeltheater	Dominicanenstraat 6	6521 KD Nijmegen
080-230339		
. Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA Utrecht
030-315673		
. 't Muztheater	Badhuislaan 35	1402 SR Bussum
02159-36468		
. Plok	Kerkstraat 35b	2271 CP Voorburg
070-3867430	p/a Jongsma & Partner	
. Pruim Produkties	Hoogte Kadijk 71	1018 BE Amsterdam
020-6230623	p/a Stip Produkties	fax: 6274792
. Rosa Sonnevanc	Perikweg 97	7512 DP Enschede
053-878378		fax: 321882
. kth. Sanders&Ko	Hogendorpplein 40	1051 AX Amsterdam
020-6860522		
. theater Sirkel	Postbus 214	6130 AE Sittard
046-525574		
. Speeltheater	IJsselmeerdijk 26	1473 PP Warder
02993-72190		fax: 72190
. Stella Den Haag	Nobelstraat 23	2513 BC Den Haag
070-3642505		
. TheaterPlatform	Bekkerstraat 141	3572 SG Utrecht
030-711414		
. Teneeter	Daalseweg 262	6523 CD Nijmegen
080-600588		fax: 605028
. Theater Terra	Haarlemmerstr.124a	1013 EX Amsterdam
020-6262555	p/a Beeldenstorm	fax: 6262070
. het Vervolg	Postbus 189	6200 AD Maastricht
043-255333		fax: 250484
. Wederzijds	1e Nassaustraat 5	1052 BD Amsterdam
020-6824854		
. de Zwarte Hand	Postbus 25221	3001 HE Rotterdam
010-4362918		
. Peter Zegveld	3e Oosterparkstr.227	1092 EA Amsterdam
020-6929603	p/a St.Frontaal	

TOEHOORDERS

. Arena	Passeerdersstr. 53bg	1016 XB Amsterdam
020-6226313	Danstheater	

denlijst 29/10/91

Huis a/d Amstel	Leidse kade 56	1016 CX	Amsterdam	020-6229328 (fax:6256609)
Artemis theater	Predikheerenpoort 50	5211 NK	Den Bosch	073-123223 (fax:135544)
De Citadel	2e Spoorstraat 6	9718 PD	Groningen	050-183184
theatergr. Duizel	Postbus 43652	1009 NC	Amsterdam	020-6933333
Jeugdth. Finnisj	I.Brouwerssteeg 4-6	8911 BZ	Leeuwarden	058-129336
hondje vd Ruyter (oorheen Dodd)	Goese Korenmarkt 28	4331 HT	Middelburg	01180-35386
de Kompaan	Korte Leidsedw.str.12	1017 RC	Amsterdam	020-6271125 (fax:6270749)
Maccus	Rietveld 49	2611 LH	Delft	015-122977 (fax:131127)
Meespeeltheater	Dominicanenstraat 6	6521 KD	Nijmegen	080-230339
. Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA	Utrecht	030-315673
. 't Muztheater	Badhuislaan 35	1402 SR	Bussum	02159-36468
. theater Plok	Kerkstraat 35 b	2271 CP	Voorburg	070-3871761
. Pruim Produkties	Hoogte Kadijk 71	1018 BE	Amsterdam	020-6230623 (fax:6274792)
. Rosa Sonnevand	Perikweg 97	7512 DP	Enschede	053-878378 (fax:321882)
. kth. Sanders&Ko	Van Hogendorpplein 40	1051 AX	Amsterdam	020-6860522
. theater Sirkel	Postbus 214	6130 AE	Sittard	046-525574
. Speeltheater	IJsselmeerdijk 26	1473 PP	Warder	02993-72190
. Stella Den Haag	Nobelstraat 23	2513 BC	Den Haag	070-3642505
. TheaterPlatform	Bekkerstraat 141	3572 SG	Utrecht	030-711414
. Teneeter	Daalseweg 262	6523 CD	Nijmegen	080-600588 (fax:605028)
. theater Terra (/a Beeldenstorm)	Haarlemmerstr. 124 a	1013 EX	Amsterdam	020-6262555 (fax:6262070)
. het Vervolg	Postbus 189	6200 AD	Maastricht	043-255333 (fax:250484)
. Wederzijds	1e Nassastraat 5	1052 BD	Amsterdam	020-6824854
. de Zwarte Hand	Postbus 25221	3001 HE	Rotterdam	010-4362918
. Peter Zegveld (/a St.Frontaal)	3e Oosterparkstr. 227	1092 EA	Amsterdam	020-6929603

Ledenlijst 17/05/91

Huis a/d Amstel	Leidse kade 56	1016 CX	Amsterdam	020-6229328
Artemis theater	Predikheerenpoort 50	5211 NK	Den Bosch	073-123223
theater Dodd	Schuttershof 4	4401 CP	Ierseke	01131-2638
theatergroep Duizel	Postbus 43652	1009 NC	Amsterdam	020-6933333
jeugdtheater Finnisj	I.Brouwerssteeg 4-6	8911 BZ	Leeuwarden	058-129336
Firma Tip Top	2e Spoorstraat 6	9718 PD	Groningen	050-183184
jeugdtheater Hofplein	Benthemstraat 13	3032 AA	Rotterdam	010-4660311
de Kompaan	Korte Leidsedw.str.12	1017 RC	Amsterdam	020-6271125
Maccus	Rietveld 49	2611 LH	Delft	015-122977
Meespeeltheater	Dominicanenstraat 6	6521 KD	Nijmegen	080-230339
Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA	Utrecht	030-315673
't Muztheater	Badhuislaan 35	1402 SR	Bussum	02159-36468
theater Plok	Kerkstraat 35 b	2271 CP	Voorburg	070-871761
Pruim Producties	Hoogte Kadijk 71	1018 BE	Amsterdam	020-6230623
Rosa Sonnevand	Perikweg 97	7512 DP	Enschede	053-878378
kinderth. Sanders&Ko	Van Hogendorpplein 40	1051 AX	Amsterdam	020-6860522
theater Sirkel	Postbus 214	6130 AE	Sittard	046-525574
Speeltheater	IJsselmeerdijk 26	1473 PP	Warder	02993-72190
Stella Den Haag	Nobelstraat 23	2513 BC	Den Haag	070-3642505
TheaterPlatform	Bekkerstraat 141	3572 SG	Utrecht	030-711414
Teneeter	Daalseweg 262	6523 CD	Nijmegen	080-600588
theater Terra	Mauritskade 28 bis	1092 AA	Amsterdam	020-6928451
het Vervolg	Postbus 189	6200 AD	Maastricht	043-255333
Wederzijds	1e Nassastraat 5	1052 BD	Amsterdam	020-6824854
Jth. de Zwarte Hand	Postbus 25221	3001 HE	Rotterdam	010-4362918

Ledenlijst 30/12/90

Huis a/d Amstel	Leidse kade 56	1016 CX	Amsterdam	020	229328
Artemis Theater	Oude Dieze 12	5211 KV	DenBosch	073	123223
Theater Dodd	Schuttershof 4	4401 CP	Ierseke	01131	2638
Jeugdtheater Finnisj	I. Brouwerssteeg 4 - 6	8911 BZ	Leeuwarden	058	129336
Jeugdtheater Hofplein	Benthemstraat 13	3032 AA	Rotterdam	010	4660311
de Kompaan	Krt. Leidsedw. str. 12	1017 RC	Amsterdam	020	271125
Maccus	Rietveld 49	2611 LH	Delft	015	122977
Meespeeltheater	Dominicanenstraat 6	6521 KD	Nijmegen	080	230339
't Muztheater	Badhuislaan 35	1402 SR	Bussum	02159	36468
Theater Plok	Kerkstraat 35b	2271 CP	Voorburg	070	871761
Rosa Sonnevand	Perikweg 97	7512 DP	Enschede	053	878378
Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA	Utrecht	030	315673
Speeltheater	IJsselmeerdijk 26	1473 PP	Warder	02993	72190
Stip Producties	Hoogte Kadijk 71	1018 BE	Amsterdam	020	230623
TheaterPlatform	Bekkerstraat 141	3572 SG	Utrecht	030	711414
Firma Tip Top	2e Spoorstraat 6	9718 PD	Groningen	050	183184
Teneeter	Daalseweg 262	6523 CD	Nijmegen	080	600588
Het Vervolg	Postbus 189	6200 AD	Maastricht	043	255333
Wederzijds	1e Nassaustraat 5	1052 BD	Amsterdam	020	824854
Jeugdtheater de Zwarte Hand	Postbus 25221	3001 HE	Rotterdam	010	4362918

Ledenlijst 30/09/90

Amstel Toneel	Leidse kade 56	1016 CX	Amsterdam	020	229328
Artemis Theater	Oude Dieze 12	5211 KV	DenBosch	073	123223
Theater Dodd	Schuttershof 4	4401 CP	Ierseke	01131	2638
Theater Eldorado	Rembrandtlaan 9	1412 JM	Naarden	02159	43651
Jeugdtheater Finnisj	Wolvesteeg 15 - 17	8911 BX	Leeuwarden	058	129336
Jeugdtheater Hofplein	Benthemstraat 13	3032 AA	Rotterdam	010	4660311
de Kompaan	Krt.Leidsedw.str.12	1017 RC	Amsterdam	020	271125
Maccus	Rietveld 49	2611 LH	Delft	015	122977
Meespeeltheater	Dominicanenstraat 6	6521 KD	Nijmegen	080	230339
Peter Pan Produkties	Westduinweg 230	2583 AJ	Den Haag	070	521888
Theater Plok	Kerkstraat 35b	2271 CP	Voorburg	070	871761
Pssstt	Elandplein 379	2513 HZ	Den Haag	070	3640154
Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA	Utrecht	030	315673
Speeltheater	IJsselmeerdijk 26	1473 PP	Warder	02993	72190
Stip Produkties	Hoogte Kadijk 71	1018 BE	Amsterdam	020	230623
TheaterPlatform	Bekkerstraat 141	3572 SG	Utrecht	030	711414
Firma Tip Top	2e Spoorstraat 6	9718 PD	Groningen	050	183184
Teneeter	Daalseweg 262	6523 CD	Nijmegen	080	600588
Het Vervolg	Postbus 189	6200 AD	Maastricht	043	255333
Wederzijds	1e Nassaustraat 5	1052 BD	Amsterdam	020	824854
Jeugdtheater de Zwarte Hand	Postbus 25221	3001 HE	Rotterdam	010	4362918

Ledenlijst 01/01/1990

Amstel Toneel	Leidse kade 56	1016 CX	Amsterdam	020	229328
Theater Dodd	Schuttershof 4	4401 CP	Ierseke	01131	2638
Theater Eldorado	Rembrandtlaan 9	1412 JM	Naarden	02159	43651
Jeugdtheater Finnisj	Wolvesteeg 15 - 17	8911 BX	Leeuwarden	058	129336
Jeugdtheater Hofplein	Benthemstraat 13	3032 AA	Rotterdam	010	4660311
de Kompaan	Marnixstraat 404	1017 PL	Amsterdam	020	271125
Maccus	Rietveld 49	2611 LH	Delft	015	122977
Meespeeltheater	Dominicanenstraat 6	6521 KD	Nijmegen	080	230339
Peter Pan Producties	Westduinweg 230	2583 AJ	Den Haag	070	521888
Theater Platform Utrecht	Bekkerstraat 141	3572 SG	Utrecht	030	711414
Theater Plok	Kerkstraat 35b	2271 CP	Voorburg	070	871761
Pssstt	St.Jacobstraat 16	2512 AN	Den Haag	070	563432
Mevrouw Smit	Postbus 19008	3501 DA	Utrecht	030	315673
Speeltheater	IJsselmeerdijk 26	1473 PP	Warder	02993	72190
Stip Producties	P.Vlamingstraat 31'	1093 AC	Amsterdam	020	935207
Firma Tip Top	2e Spoorstraat 6	9718 PD	Groningen	050	183184
Teneeter	Daa'seweg 262	6523 CD	Nijmegen	080	600588
Het Vervolg	Postbus 189	6200 AD	Maastricht	043	255333
Jeugdtheater de Zwarte Hand	Postbus 25221	3001 HE	Rotterdam	010	4362918

MEDEWERKERS BUNDELING

*vanaf 1989/90

Anneke Holties -bureaucoördinator
Anne van Otterloo -beleidsmedewerker

*vanaf februari 1990

Gruis Boonstra -bureaucoördinator
Anne van Otterloo -beleidsmedewerker

*vanaf april 1991

Janine Scheper -bureaumedewerker
Anne van Otterloo -beleidsmedewerker

*vanaf september 1992

Janine Scheper -bureaumedewerker
Anne van Otterloo -beleidsmedewerker

Marie-Christine Haan -tijdelijk project-
medewerker

Nico van Rossen -tijdelijk project-
medewerker

Anne Marieke van der Meulen -tijdelijke onder-
steuning bureaumedede-
werker

Erica Kubic-Vegter -tijdelijk project-
medewerker